

JACQUES VRIENS

OORLOGS- GEHEIMEN

Van Holkema & Warendorf

prisma
dyslexie
Centrum

dyslexie vriendelijk

Oorlogsgeheimen

Van Holkema & Warendorf

Jacques Vriens

Luchtalarm

(Zuid - Limburg, najaar 1943)

Tuur schrikt wakker van zijn moeder. Ze staat naast zijn bed met de kleine Fieneke op haar arm. Vanaf de gang schijnt het licht zijn kamer in.

'Opstaan Tuur, luchtalarm.' Zijn moeder zegt het heel kalm, alsof het de gewoonste zaak van de wereld is. En dat is het ook. Er gaat de laatste tijd bijna geen nacht voorbij of Tuur wordt uit zijn bed gehaald.

Buiten hoort hij de sirene loeien. Het ding gilt met korte tussenpozen alsof het steeds even adem moet halen. Tuur zou er gewoon doorheen geslapen zijn als zijn moeder hem niet geroepen had. Alles went, zelfs het doordringende gejang van een sirene, maar hij heeft er wel een hekel aan. Lig je net lekker te slapen, moet je de kelder in. Nou ja, één troost: Maartje zal er ook zijn.

Zijn moeder is alweer weg om de anderen te waarschuwen. 'Schijtoorlog,' moppert Tuur, terwijl hij

uit bed stapt en zijn voeten in een paar klompen schuift. Dan hoort hij hoe zijn grote broer de zoldertrap af stampst. 'Hé jonkie, opschieten,' roept Leo, 'die bommen wachten heus niet tot jij uit je nest bent.' 'Ja, ik kom al.' Tuur rekt zich uit en trekt de overjas aan die klaar ligt naast zijn bed.

Vanuit de gang hoort hij de opgewonden stem van zijn vader. 'Tante Anna, kom nou mee!'

'Niet voor de vliegtuigen van die rotmoffen!' antwoordt tante verontwaardigd.

Ze is een zus van Tuurs opa en is een paar weken geleden bij hen komen inwonen, samen met haar kat Zwartje. Maar die was al na drie dagen weggelopen.

De Duitsers hebben tante Anna uit haar huisje verjaagd omdat er in haar tuin een enorm luchtafweergeschut werd neergezet. 'Alsjeblieft, tante,' probeert Tuurs vader nog een keer. 'Nee!'

Als Tuur de gang in komt, kijkt zijn vader hem vertwijfeld aan en hij zegt: 'Tante Anna, het zijn de Duitsers niet. Dat heb ik al honderd keer uitgelegd. Het

zijn de Engelsen die over ons dorp naar Duitsland vliegen om daar de wapenfabrieken te bombarderen.'

'Dan hoef ik helemaal die kelder niet in,' snauwt tante Anna, 'want de Engelsen komen ons bevrijden.' 'Doe nou niet zo eigenwijs! Soms laten ze hun bommen te vroeg vallen of schieten de Duitsers hun vliegtuigen naar beneden. Dat kanon staat niet voor niks bij u in de tuin.' 'Nee, Sjef, en ik ga helemaal niet in de kelder van die vuile NSB'er zitten.' 'Daar bent u wél veilig!'

'Gaan jullie nou maar. Ik zoek zelf een plekje.' Tuur heeft moeite om niet in de lach te schieten. Toen zijn tante bij hen in huis kwam wonen, waarschuwde zijn moeder dat ze af en toe in de war was. Ze lijkt trouwens net op een heks. Nou ja, een kleine heks, want zijn vader zou haar met gemak onder zijn arm kunnen meenemen, maar hij kijkt wel uit.

Tuurs moeder roept ongerust van beneden: 'We moeten nu echt gaan!'

'Kom,' zegt zijn vader gelaten.

Met zijn tweeën lopen ze de smalle trap af. Achter zich

horen ze de kamerdeur van tante Anna met een klap in het slot vallen.

De anderen staan al te wachten bij de voordeur. Leo, zijn zus Katrien en de kleuters Lieke en Gieltje. Nu draagt Katrien Fieneke.

Tuurs vader knipt het licht uit en maakt de voordeur open. Buiten is het aardedonker.

Op bevel van de Duitsers mag er nergens licht te zien zijn, om zo de Engelse vliegtuigen op een dwaalspoor te brengen. Straatlantaarns blijven uit en alle ramen moeten zijn afgeplakt met zwart papier. En vannacht lijkt het alsof de moffen zelfs de maan hebben uitgezet.

Kleine Fieneke begint te huilen en Gieltje en Lieke zoeken de hand van hun moeder.

Tuur zou ook het liefst iemand willen vastpakken, maar hij doet het niet.

Telkens als hij 's nachts de straat moet oversteken, voelt hij angst. Het komt door de duisternis, het geloei van de sirene en het dreigende gebrom van de

naderende vliegtuigen, alsof er onweer op komst is. Maar ze móéten naar de overkant, want ze hebben zelf maar een klein keldertje waarin je nauwelijks rechtop kunt staan.

Hij trekt zijn jas wat dichter om zich heen, want het is koud buiten.

Plotseling is er volop licht boven zijn hoofd van de enorme schijnwerpers die ook bij tante Anna in de tuin staan. Als reuzenvingers wijzen strakke lichtbundels naar de hemel, op zoek naar Engelse vliegtuigen.

Overbuurman Nijskens roept: 'Maak voort, opschieten!' Tuur voelt dat iemand een arm om zijn schouders legt. Leo fluistert in zijn oor: 'Ons NSB 'ertje knijpt hem als een ouwe dief voor de Engelsen.' Tuur grinnikt.

De voordeur van de familie Nijskens staat open. Aan het eind van een lange donkere gang schijnt vaag wat licht. Daar is de deur naar de kelder.

Nijskens loopt voor hen uit en blijft bij de keldertrap

staan. 'Zoveel mogelijk aansluiten,' commandeert hij. Alsof ze dat niet weten.

Tuur huivert als hij de stenen trap afloopt, want het is hier nog killer dan buiten.

Beneden is het al behoorlijk vol. In het midden van de grote vierkante kelder hangt een lamp die net genoeg licht geeft om te kunnen zien waar je loopt. Tegen de witgekalkte muren staan omgekeerde appelkisten en iedere familie heeft een vaste plaats. Samen met de anderen schuifelt Tuur de kelder door. Ze zitten altijd achterin. Als ze bij hun eigen plekje komen, ziet Tuur dat de kisten naast hen nog leeg zijn. Maartje en haar familie zijn er nog niet.

Maartje woont sinds een halfjaar naast Tuur bij haar oom en tante. Ze komt uit IJmuiden maar omdat het daar te gevaarlijk werd, stuurden haar ouders Maartje naar familie in Zuid-Limburg.

Ze kwam bij Tuur in de vijfde klas en hij vond haar meteen leuk. Ze is anders dan de kinderen uit het dorp. Ze durft veel meer te zeggen. Meester Jansen heeft haar al een paar keer straf gegeven omdat hij haar

brutaal vond. Nijskens komt de trap af en vraagt: 'Is iedereen binnen?' Zijn vrouw, die halverwege de kelder zit, roept: 'De familie Holtermans is er nog niet met dat nichtje uit IJmuiden.' 'Daar wachten we niet meer op. Ik ga de voordeur op slot doen.' 'We kunnen ze toch niet buiten laten staan!' protesteert mevrouw Nijskens.

Tuur denkt: zij is tenminste aardig. Ze vindt het vast ook niks dat haar man heult met de Duitsers.

Naast mevrouw zit haar zoon Lambert en die roept vals: 'Moeten ze maar opschieten, hè pap!'

Tuur heeft zin om die jongen eens flink op zijn gezicht te timmeren. Sinds Lambert verkering vroeg aan Maartje en de kous op de kop kreeg, doet hij ontzettend stom tegen haar. Terwijl Maartje groot gelijk had, want Lambert zei zomaar: 'Jij wilt vast wel met mij gaan!' De halve klas stond erbij te ginnegappen. Maartje gooide toen haar lange zwarte staarten naar achteren en antwoordde: 'Met jou, Nijskens, verkering? Nee hoor, ik sjans niet met eeh... peuters.'

De andere kinderen lachten, maar Lambert riep dreigend: 'Ik krijg je nog wel, stomme Hollandse

troela!'

Later vertelde Maartje aan Tuur dat ze bijna had geroepen: 'Ik sjans niet met NSB -zoontjes.' Maar ze had zich nog net weten in te houden, omdat ze bang was dat zij niet meer zou mogen schuilen in de kelder van Lamberts vader.

Meneer Nijskens verdwijnt naar boven om de voordeur dicht te doen.

Buiten klinken de doffe knallen van het afweergeschut. De Engelse bommenwerpers moeten nu vlakbij zijn. Tuur knijpt zijn handen tot vuisten, vloekt en mompelt: 'Maartje, waar blijf je nou?'

In de kelder

Voor de tweede keer deze nacht is Tuur bang. Bang dat Maartje iets zal overkomen.

Hij staart ingespannen naar de keldertrap aan de overkant. Na een paar minuten staat Nijskens weer beneden. Alleen. Moedeloos steunt Tuur met zijn hoofd op zijn handen. Naast hem praat zijn grote broer Leo zachtjes met zijn vader. Tuur kijkt naar de andere mensen in de kelder. Tegenover hem zitten de oude meneer en mevrouw Raabrechts. Meneer staart de hele tijd glimlachend voor zich uit. Hij is in de war, net als tante Anna. Er loopt kwijl uit zijn mond. Tuur draait zijn hoofd weg. Vanuit een ooghoek ziet hij dat mevrouw Raabrechts voorzichtig de mond van haar man afveegt. Een stukje verderop zit Rosa, de zus van Lambert. Ze ziet eruit of ze naar een feest moet. Andere mensen hebben gauw iets aangetrokken over hun pyjama of nachthemd, maar Rosa is helemaal opgedoft. In het dorp wordt verteld dat ze in de stad is gezien met een knappe Duitser aan haar arm. Naast haar zit Pierre Koenen uit zijn klas. Die is best aardig, maar hij doet af en toe wel kinderachtig. Langzaam dwalen zijn gedachten af en denkt hij weer aan

Maartje. Tot nu toe is hij eigenlijk nooit bang geweest om iemand kwijt te raken. Zolang hij en zijn familie maar bij elkaar bleven, had hij het gevoel dat er niks kon gebeuren.

Toen de oorlog drie jaar geleden uitbrak, wist hij maar half wat oorlog was. De maanden ervoor merkte hij soms dat zijn ouders nogal geheimzinnig deden. Dan kwam hij de huiskamer binnen en hielden ze ineens op met praten. Hij vroeg wel: 'Er zijn kinderen die zeggen dat er oorlog komt. Is dat zo?'

Zijn vader antwoordde toen: 'Allemaal kletspraatjes.' Maar ineens was het zover: het dreigende geronk van honderden Duitse vliegtuigen die overkwamen; het doffe gedreun van granaten die ontploften in de omgeving van het dorp; het geratel van mitrailleurs en een enorme serie knallen toen de bruggen van de naburige grote stad werden opgeblazen. Het leek wel of ze de hele stad wilden laten ontploffen. De Nederlandse soldaten gingen er daarna overhaast vandoor. Het was een rommelige troep uitgeputte mannen die langs kwam sjokken. Je kon zien dat ze blij waren dat het vechten voorbij was.

De volgende dag marcheerden de Duitsers als een stel opdraai-poppen het dorp binnen. Strak in het gelid stampten ze met hun laarzen door de Dorpsstraat. Op hun hoofd droegen ze groene helmen, waarvan Tuur meteen al vond dat ze op omgekeerde pispotten leken.

Zwijgend stond iedereen aan de kant. Nou ja, bijna iedereen zweeg, want er waren ook mensen die zwaaiden naar de Duitsers en zelfs iets aardigs riepen. Tuur vond de soldaten eigenlijk best stoer en samen met andere jongens stampte hij achter hen aan. Tot zijn moeder hem naar binnen stuurde en boos riep dat hij dit nooit meer mocht doen.

De Duitsers namen hun intrek in de school. Dat was boffen, want nu konden de kinderen er niet meer terecht en hadden ze zomaar vrij. Maar na een week vertrokken de soldaten en leek alles weer als vanouds te worden. Ze zagen nog maar zelden een Duitser, want die bleven in de stad en lieten het dorp over aan de NSB.

Zijn broer Leo legde het hem allemaal uit, want zijn ouders kwamen niet veel verder dan: 'Doe maar gewoon. Zeg buitenshuis niks vervelends over de

Duitsers en noem ze vooral geen moffen.'

Leo gebruikte wél het woord moffen toen Tuur van hem wilde weten hoe het nou precies zat. 'De moffen zijn gestuurd door hun baas Adolf Hitler,' zei Leo.

Tuur wist wie Hitler was. Toen hij een keer de radio aanzette, hoorde hij die schreeuwlelijk tekeergaan. Hij verstond er geen woord van. Na vijf minuten kwam zijn vader binnen en deed de radio uit.

En natuurlijk had hij wel eens een foto van Hitler gezien in de krant. Het was een kleine man met een raar plat kapsel en een snorretje onder zijn neus. Tuur kon zich niet voorstellen dat die stoere Duitse soldaten zomaar deden wat die kleine driftkikker zei. Maar het was echt zo, want inmiddels hadden ze onder leiding van die snor half Europa bezet. 'En Hitler wil heel Europa in zijn macht krijgen,' ging Leo verder.

'En hoe zit het met de NSB 'ers? vroeg Tuur. 'Dat zijn de Nederlandse vriendjes van de moffen. Hun leider is Anton Mussert. Hij vond dat ons land slecht bestuurd werd, en daarom wilde hij hier de baas worden. Hij slijmde flink met Hitler, zodat die hem zou komen

helpen. In Duitsland had Hitler ondertussen de regering afgezet en zichzelf tot "Führer" uitgeroepen. Hij beloofde iets te doen aan de armoede en ellende in Duitsland en veel mensen traptten in zijn mooie praatjes.'

'En zorgde hij ook voor eten?' vraagt Tuur. 'Nou en of, en daarom lieten de Duitsers zich flink opjuttten door Hitler toen hij riep dat hij heel Europa wilde veroveren.' 'Maar hij zou toch de NSB 'ers alleen maar komen hélpén.' 'Nou, dan ken jij Hitler niet, want natuurlijk gaan de Duitsers niet meer weg uit ons land. Ze willen van hieruit oversteken naar Engeland. Dus nou moeten Mussert en zijn vriendjes wel met de moffen aanpappen. Daarom kun je maar beter oppassen voor NSB 'ertjes, want dat tuig kletst alles door.' 'Maar waarom blijven de Duitsers in de stad,' vroeg Tuur, 'en zie je ze bijna nooit bij ons in het dorp?' 'Ze hebben hier genoeg mensen die alles in de gaten houden. Onze overbuurman is er zo eentje, dat is een heel fanatieke NSB'er. Hij heeft zelfs zijn oudste zoon zo gek gekregen om voor de Duitsers te gaan vechten.'

Tuur knikt. 'Dat weet ik, want Lambert schept altijd op

over zijn broer Roeland. Lambert zegt dat hij in een speciaal leger zit waarmee Hitler Rusland aanvalt.'

'Roeland zit bij de Waffen-ss,' zegt Leo. 'Dat zijn een stelletje grote rotzakken. Echt iets voor Roelandje, want het was al een grote gluiperd toen ik vroeger bij hem in de klas zat. De meeste kinderen mochten hem niet omdat hij altijd zo stiekem deed. Trouwens, voor die meester van jou moet je net zo goed uitkijken, want die is ook lid van de NSB.' 'Nooit iets van gemerkt. Meester Jansen is wel streng, maar hij praat nooit over de oorlog.'

'Dat zijn de gevaarlijksten. Jansen is een wolf in schaapskleren' 'Spannend,' antwoordde Tuur toen, 'in de klas zitten bij een wolf'

Leo schudde zijn hoofd. 'Jij doet net of oorlog leuk is. Nou ja, misschien is het maar beter zo. Je hoeft niet alles te weten van wat er gebeurt.'

'Wat bedoel je?' vroeg Tuur nieuwsgierig. 'Laat maar,' antwoordde Leo. 'Doe maar net of je mee mag doen in een spannend jongensboek. Aan bang zijn heb je niks.' En zo was het gegaan de afgelopen drie jaar. Soms had

Tuur het idee dat er dingen in huis gebeurden waar hij niets van mocht weten. Hij vroeg er wel eens naar, maar hij kreeg nooit een echt antwoord. Hij speelde gewoon buiten met zijn vriendjes, ging naar school, stal appeltjes uit de tuin van de pastoor of trok met een stel jongens naar het bos om oorlogje te spelen bij de mergelgrotten.

Eeuwenlang hebben mensen de zachte gele kalksteen weggekapt uit de heuvelachtige bosgrond, waardoor diepe gangen zijn ontstaan. De kinderen wagen zich nooit te ver in de grotten, maar het zijn wel spannende schuilplaatsen om van daaruit de vijand aan te vallen. De helft van de kinderen speelt dan Duitser en de andere helft Engelsman of Amerikaan. Meestal ruilen ze halverwege het spel, omdat de meeste jongens niet de hele tijd Duitser willen zijn. Behalve Lambert Nijskens, die wil altijd Duitser spelen en hij noemt zichzelf Lambert Hitler. Eigenlijk was er weinig veranderd in het leven van Tuur sinds drie jaar geleden de oorlog begonnen was. Nou ja, hij had al een tijd geen nieuwe kleren meer gekregen en hij liep op klompen. En hij mocht nog maar een halve schep suiker in zijn thee, maar daar was hij nu wel aan gewend. Alleen als hij af en toe bang was, dan dacht

hij: Oh ja, het is oorlog. Dat gebeurde vooral de laatste tijd, nu ze steeds vaker de kelder in moesten. En die keer toen hij uit school kwam en er plotseling een auto op het kerkplein stopte. Er stapten twee mannen uit met lange zwarte leren jassen aan en gleufhoeden op hun hoofd. Een van hen trok een pistool en belde aan bij de pastoor. Toen die opendeed, drukte de man het pistool in de buik van de pastoor en snauwde: 'Mitkommen!'

De pastoor werd in de auto geduwd en daarna scheurde de wagen het kerkplein af.

Lambert Nijskens stond toevallig naast hem.

'Waarom moet hij mee?' vroeg Tuur geschrokken.

'Hij heeft afgelopen zondag in de kerk allemaal kletspraatjes

verteld,' antwoordde Lambert.

'Wat zei hij dan?' Tuur zat ook in de kerk, maar hij kon er zich niks van herinneren want hij luisterde nooit naar die saaie preken.

'De pastoor zat te liegen,' zei Lambert, 'want hij zei dat de Duitsers alle joodse mensen in kampen willen stoppen om ze daar te vermoorden. Maar volgens mijn vader is dat allemaal grote onzin. En pap kan het weten, want hij heeft het zelf gehoord van Roeland en die zit in Duitsland bij de Waffen-ss.' 'Ik dacht dat jouw broer tegen de Russen aan het vechten was,' zei Tuur.

'Dat hoeft hij niet meer, want hij is zwaargewond geraakt in de strijd. Roeland werkt nu als kampbewaker en hij zegt zelf dat de joden daar netjes worden behandeld. De pastoor vertelt gewoon leugens om onze Duitse vrienden zwart te maken. Daarom zal de SD hem wel even onder handen nemen. Dan houdt hij verder zijn mond wel.' 'SD?'

'Jij weet ook niks hè, Tuur Ramakers! Dat is de Sicherheits-dienst uit de stad. Die zorgt ervoor dat niemand onze Duitse vrienden beledigt.'

Vanaf dat moment wist Tuur zeker dat je voor Lambert moest uitkijken. Net als voor zijn vader.

De rest van die dag had Tuur met een raar gevoel rondgelopen. Hij zag telkens opnieuw die in het zwart geklede mannen voor zich die de pastoor hardhandig de auto in duwden. Je kon dus zomaar thuis opgehaald worden om even onder handen te worden genomen. Het leek net alsof er ineens een onzichtbare dreiging boven het dorp hing, als een levensgrote zwarte vleermuis, die onverwacht kon toeslaan.

Natuurlijk was het halve dorp in rep en roer geweest, maar diezelfde avond kwam de pastoor terug. Hij was vanuit de stad komen lopen. Halverwege kwam hij boer Severijns tegen met paard-en-wagen en die zette hem af voor de pastorie. Al snel stonden er mensen bij hem op de stoep die wilden weten wat er gebeurd was, maar de pastoor zei dat er niets aan de hand was. De SD had zich vergist.

Dat stelde Tuur gerust. Later hoorde hij geruchten dat de pastoor zou zijn geslagen, maar zelf ontkende hij dat.

Maar hier, in de kelder van Nijskens, moet Tuur ineens weer aan de grote zwarte vleermuis denken.

In de verte klinkt de voordeurbel. Lang en indringend.

De vader van Lambert staat mopperend op en verdwijnt naar boven.

Hoopvol staart Tuur naar de trap.

Na een paar minuten hoort hij de boze stem van Nijskens. 'Schiet een beetje op, ja!'

Maartje komt de kelder in, samen met haar oom en tante. Tuur wil opspringen en naar haar toe rennen, maar dan ziet hij dat Lambert naar hem kijkt en hij blijft zitten. 'Neem ons niet kwalijk,' verontschuldigt Maartjes oom zich tegenover de andere mensen in de kelder. 'We moesten de koeien nog vastzetten. Dat was ik gisteravond vergeten en die beesten raken nogal gauw in paniek.'

'Dat klopt,' antwoordt Nijskens grimmig, 'want de Engelse vliegers kennen geen genade. Of je nou vriend of vijand bent.'

In de kelder wordt hier en daar zacht geprotesteerd.

'Heeft iemand commentaar?' vraagt Nijskens. 'Dan is daar het gat van de deur!'

Het wordt onmiddellijk stil.

'Goed zo,' zegt Nijskens tevreden.

Maartje loopt gauw naar Tuur en ploft naast hem neer op een appelkist.

'Wat een schijtzak!' fluistert ze zacht. Tuur schiet in de lach.

Vanaf nu wordt er heel zachtjes gepraat, want iedereen wil de geluiden kunnen horen die van buitenaf doordringen. Tuur en Maartje zitten dicht naast elkaar. Dit maakt alles goed, denkt Tuur. Nu is het niet meer erg dat ik midden in de nacht voor de zoveelste keer mijn bed uit moest. Ik zit hier veilig in het halfduister, samen met het meisje dat ik het leukst vind.

Maartje fluistert: 'Ik heb geholpen om de koeien vast te zetten. Voor het eerst, want ik ben eigenlijk bang voor ze, maar het moest van oom Bart en tante Berb. Anders

zouden we helemaal te laat komen. Ze zijn eigenlijk heel lief, die koeien.' 'Goed van je,' zegt Tuur.

Maartje stoot hem aan. 'Moet je Lambert zien kijken.' 'Net een koe,' gniffelt Tuur.

'Nee, een olifantje,' zegt Maartje, 'met zijn flaporen.' Lambert steekt zijn tong tegen hen uit.

Maartje pakt haar eigen oren vast en beweegt ze heel even snel heen een neer.

Lambert roept: 'Pap, dat kind van Holtermans zit me te pesten.' 'Nee hoor,' zegt Tuur met een onschuldig gezicht, 'ze doet helemaal niks.'

Lamberts vader kijkt streng hun kant uit. 'Ik wil hier geen gedonder, is dat duidelijk?'

'Ja, meneer Nijskens,' antwoordt Maartje. Onopvallend pakt ze de hand van Tuur vast en knijpt erin. Tuur moet ervan blozen, maar gelukkig ziet niemand dat in het zwakke schijnsel van de kelderlamp.

Buiten wordt het schieten heviger. Het Duitse luchtafweergeschut in de tuin van tante Anna gaat als een razende tekeer. Mevrouw Raabrechts begint luid te bidden: 'Wees gegroet Maria, vol van genade...'

Plotseling horen ze een dreun en daarna een jankend geluid dat steeds dichterbij komt.

'Ze hebben een Engelsman geraakt,' fluistert Tuur. Het lijkt alsof het toestel recht op hen afkomt. Het gejang gaat over in een schrille hoge fluittoon die steeds harder en harder wordt. Iedereen luistert met ingehouden adem naar het aanzwellende geluid. Maartje en Tuur kruipen wat dichtert tegen elkaar aan. Dan klinkt er een enorme klap, een donderslag die de kelder doet trillen. Het licht gaat uit. Lieke en Gieltje beginnen te gillen. Andere kinderen huilen ook en sommige volwassenen schreeuwen van angst.

Het licht gaat weer aan. De oude meneer Raabrechts staat midden in de kelder met het schuim op zijn mond. Hij slaat met zijn armen om zich heen en krijst: 'Niet doen, niet doen, niet doen!' Zijn ochtendjas valt op de grond en hij staat in zijn pyjama. Zijn vrouw probeert hem te kalmeren, maar hij gilt maar door.

Dan brult Nijskens: 'Kalm jij, er is niets aan de hand!' Meneer Raabrechts houdt abrupt op en laat zich gewillig terugvoeren naar zijn plekje tegen de muur. Langzaam wordt het weer rustig in de kelder. Ouders troosten hun kinderen en enkele mannen vragen zich hardop af waar het vliegtuig is neergestort.

Buiten is het stil geworden. Je hoort geen gebrom meer van Engelse vliegtuigen, geen gedaver meer van het Duitse afweergeschut.

'Het is voorbij,' zegt Maartje en ze knijpt weer in Tuurs hand. Leo en Tuurs vader lopen naar de trap.

Nijskens houdt hen tegen. 'Zouden jullie niet even wachten tot het sein 'veilig' wordt gegeven?'

'We moet weten hoe het met tante Anna is,' antwoordt Leo. Nijskens haalt onverschillig zijn schouders op. 'Dan moet dat mens maar hier komen zitten.'

'Dat wil ze niet,' zegt Tuurs vader, 'dat weet je toch. Zo zijn oude mensen nou eenmaal, eigenwijs hè!' 'Net als jullie,' broemt Nijskens. 'Dan moet je het zelf maar weten.' Hij doet een stap opzij, en Leo en zijn vader

lopen snel de trap op.

Ineens draait Nijskens zich om en hij roept naar boven: 'Of gaan jullie soms kijken of je de Engelse piloten kunt vinden die naar beneden zijn gelazerd? Dan zou ik maar een stoffer en blik meenemen om ze op te vegen.' Dan buldert hij van het lachen. 'Engelse piloot?' vraagt Maartje zachtjes aan Tuur. 'Helpt jouw vader Engelse piloten?'

Verbaasd kijkt Tuur haar aan. 'Nee hoor, dat zou hij niet eens durven.'

Moord?

De volgende morgen komt Tuur met moeite zijn bed uit. Vannacht heeft het nog zeker een halfuur geduurd voor de sirene opnieuw begon te loeien en het sein 'veilig' werd gegeven. Daarna is Tuur meteen zijn bed in gerold. Nog even bedacht hij dat hij zijn vader en Leo nergens meer had gezien. En tante Anna ook niet. Maar daarna was hij al snel in slaap gevallen. Bij het ontbijt zitten Gieltje en Lieke te knoeien met hun boterham met stroop. 'Ophouden en eten!' snauwt zijn moeder. Meestal heeft ze geduld met de kleintjes, bedenkt Tuur, maar vanochtend is ze net zo duf als ik.

Ondertussen voert Katrien kleine Fieneke haar pap. Die is veel minder zoet dan normaal, omdat de suiker bijna op is. 'Nee, nee, vies,' roept Fieneke. 'Ze wil niet, mam,' zegt Katrien.

'Ze zal wel moeten,' antwoordt zijn moeder berustend. 'We krijgen pas volgende week nieuwe bonnen voor suiker. Roer er maar wat stroop doorheen.'

Als zijn moeder even niet oplet, neemt Tuur gauw een flinke schep uit de suikerpot, want hij vindt thee

zonder suiker smerig.

Maar Lieke ziet het en roept: 'Tuur pakt suiker, mam!' Zijn moeder neemt de schep uit zijn handen. 'Doe niet zo kinderachtig, Tuur. We moeten allemaal met minder doen.'

Ze schudt het grootste deel van de suiker terug in de pot en doet een klein beetje in Tuurs kopje.

'Maar drie korreltjes,' moppert Tuur. Zijn moeder doet net of ze het niet hoort.

Zijn vader komt de keuken binnen. 'Hoe was het met tante Anna?' vraagt Tuur. 'Waar denk je dat ze zat?' zegt zijn vader lachend. 'In het huiske achter de schuur. Ik kon haar eerst niet vinden, maar toen hoorde ik dat iemand daar luid zat te bidden.' Tuur schiet ook in de lach. Het huiske is een hokje waarin een kist staat met een rond gat erin en een houten deksel erbovenop. Vroeger was dat de wc.

'Tante denkt zeker dat daar geen bommen vallen,' zegt Tuur grinnikend.

Zijn vader knikt. 'Het had niet veel gescheeld of ze had een Engelse bommenwerper op d'r kop gekregen. De moffen hebben er eentje naar beneden gehaald. Hij is neergestort in het weiland vlak bij de bosrand en in brand gevlogen.' 'En de piloten?' vraagt Tuur. 'Zijn die er uitgesprongen met hun parachute?'

Zijn vader haalt zijn schouders op. 'Dat weet ik niet. Als het ze gelukt is, zullen ze wel gevangen zijn door de Duitsers. Die zijn er als de kippen bij om die jongens te pakken te krijgen.'

Leo sloft de keuken binnen. Hij rekt zich uit, gaapt en kreunt: 'Ik ben kapot. Kunnen jullie me ziek melden?'

Hij werkt op de boerderij van boer Severijns buiten het dorp.

'Vooruit dan maar, een half dagje,' antwoordt zijn vader. 'Boer Severijns is helemaal alleen, hij kan je niet missen.'

Leo ploft op een stoel. 'Dank je, pa, dan ga ik nog een paar uurtjes pitten. Maar eerst een kopje thee.'

'Met drie korreltjes suiker,' plaagt Tuur.

Leo bromt: 'Is het weer zover.'

Tuurs vader wijst naar de keukenklok. 'Tuur, opschieten.' Tuur gaat naar boven om zijn jas en zijn knikkers te halen. Op zijn kamer kijkt hij nog even in zijn rekenschrift om te zien of hij zijn huiswerk af heeft. De staartdelingen zien er smerig uit. Door het gebrek aan papier moeten ze iedere bladzijde twee keer gebruiken.

Hij heeft eerst alle sommen van de vorige keer moeten uitgummen.

Ineens hoort hij boven zijn hoofd gestommel en het kraken van een bed. Dat is natuurlijk Leo die weer zijn bed in duikt. Hij slaapt op zolder.

Tuur stopt het schrift en zijn knikkerzak in de zak van zijn te grote jas en loopt naar beneden. Zijn moeder heeft geprobeerd de oude jas van Leo zo goed mogelijk te vermaken voor Tuur, maar je blijft zien dat hij eigenlijk te groot is. Schoenen zijn helemaal niet meer te krijgen. Gelukkig heeft hij zelf nog een paar echte

klompen. Sommige kinderen lopen op plankjes met riempjes eraan die uit een oude binnenband van een fiets zijn geknipt.

Als Tuur de keuken binnenstapt om zijn ouders gedag te zeggen, zit Leo tot Tuurs verbazing nog steeds aan tafel. 'Is er iemand anders op zolder?' vraagt Tuur. 'Ik hoorde gestommel in Leo's kamer.'

Het blijft even stil, maar dan antwoordt zijn broer: 'Niet dat ik weet.'

'Ik hoorde echt iets.'

'Ach ja, natuurlijk,' roept Leo lachend, 'dat is die mooie meid die ik in mijn kast heb verstopt. Dan ben ik 's nachts niet zo alleen.' 'Leo,' zegt zijn moeder bestraffend, 'er zijn kleintjes bij.' 'Dat is vast tante Anna,' zegt zijn vader, terwijl hij zijn jas aantrekt. 'Ik heb haar verboden om nog een keer in het huiske te gaan zitten. Ze zoekt natuurlijk een andere plekje.' 'Op zolder?' zegt Tuur verbaasd. 'Daar ben je helemaal niet veilig.'

'Ik kan haar moeilijk vastbinden en de kelder van

Nijskens in sleuren. Kom, Tuur, tijd om te gaan.'

Tuur stapte samen met zijn vader de deur uit. Zijn vader slaat meteen rechts af richting gemeentehuis, waar hij werkt. Tuur loopt naar het huis van de burens, waar Maartje hem al staat op te wachten voor de grote poort van de boerderij.

Even verderop gaat de deur bij de familie Koenen open en komen Mia en Pierre naar buiten. Zoals gewoonlijk zijn ze weer druk aan het kabbelen.

Met zijn vieren lopen de kinderen naar school.

'Het was een Lancaster bommenwerper,' zegt Pierre.

'Niet waar,' roept Mia, 'pap zei dat-ie veel kleiner was.'

'Wat weet jij daar nou van!' snauwt Pierre. 'Er zaten minstens zeven piloten in die Lancaster.'

'Drie,' krijgt Mia.

'Zeven!'

Tuur en Maartje kijken elkaar aan. Het is weer zover: Pierre en Mia maken altijd ruzie om niks. 'Pap zei het zelf,' gilt Mia.

'We gaan even kijken,' stelt Maartje voor, 'dan weten we het meteen.'

'We moeten naar school,' piept Mia.

'Het is kwart voor negen. Dat halen we makkelijk. Kom op, hollen!' En weg is Maartje.

Nieuwsgierig rennen de anderen achter haar aan door de Dorpsstraat. Het is een brede straat met aan weerskanten grote witte boerderijen met daartussenin gewone huizen, die meestal ook witgekalkt zijn.

Ze slaan even verderop een zijstraatje in, dat al snel verandert in een kiezelpad. Aan het eind daarvan is een weiland, dat langzaam omhoog loopt en overgaat in heuvelland en bos. Voor het hek van het weiland staan twee Duitse soldaten. Ze zien er indrukwekkend uit met hun grijze uniformen, zwarte helmen en grote geweren aan de schouder. 'Halt, Sperrgebiet,' roept een van hen. 'Zurück!' De kinderen schrikken en Mia

neemt meteen de benen. Een eindje verderop blijft ze staan en ze gilt: 'Pièrke, kom nou, ze gaan schieten!'

Maar Maartje doet een stap naar voren en zegt zonder blikken of blozen: 'Meneer, we zoeken onze hond.'

'Was sagst du, Kind?' vraagt een van de soldaten niet eens onvriendelijk.

'Oenser Hoend ist weggelaufen. Er ist door... eeh... dort, Herr soldaat.' En Maartje wijst naar het bos. 'Im bos...Wald.' Tuur moet moeite doen om niet in de lach te schieten omdat Maartje ineens zo grappig Duits spreekt.

De Duitsers draaien zich om naar het weiland. Tuur doet gauw een stap opzij en kijkt langs de mannen naar de bosrand in de verte. Daar ziet hij nog meer soldaten en de zwartgeblakerde staart van een vliegtuig die boven het weiland uitsteekt. Plotseling klinken er schoten. Vanuit het bos rent een man zonder helm het weiland in. Opnieuw wordt er geschoten. De man struikelt en valt op de grond. Vanaf de bosrand holt een soldaat naar hem toe. Door de lage najaarszon, die recht in zijn gezicht schijnt, kost het Tuur moeite om precies te zien wat er aan de hand is.

De twee Duitsers die voor het hek staan, draaien zich om naar de kinderen. Breed en dreigend staan ze voor hen. 'Kinder, so-fort abhauen!' snauwt een van de Duitsers. Tuur schrikt van zijn kille vissenogen. Alsof die dwars door je heen kunnen kijken.

Dan klinkt er opnieuw een droge harde knal. De andere soldaat kijkt even achterom en roept triomfantelijk: 'Das ist funf! Nur noch die zwei andere Piloten und wir haben die verdammte Englander.'

Tuur probeert opnieuw langs de mannen te gluren, maar de Duitser met de enge ogen brult: 'Jetzt abhauen und schnell,ja!' Tuur, Maartje en Pierre gaan ervandoor. Achter zich horen ze de Duitsers lachen.

Als ze in de Dorpsstraat komen, blijven ze hijgend staan.

'Wat een nare kop had die vent,' zegt Tuur hijgend. 'Een echte griezel-Duitser,' zegt Maartje. Mia roept tegen Pierre: 'Ik ga tegen mama zeggen dat jij gevaarlijk deed.'

'Je doet maar,' verzucht Pierre.

'Dat was een Engelse piloot,' zegt Tuur, 'die verstopt zat in het bos.'

Maartje knikt. 'Ze zoeken er nog twee, dat zei die ene mof. En ze hebben er al vijf gepakt.'

Pierre roept triomfantelijk: 'Zie je wel, er zaten dus zéven Engelsen in dat vliegtuig.' 'Versta jij Duits?' vraagt Tuur aan Maartje. 'Een beetje.'

'Hoe heb je dat geleerd?' Maartje holt weg.

Tuur gaat achter haar aan, terwijl hij tegen Pierre roept: 'Opschieten, we komen te laat.'

De grote klok van de kerktoren midden in het dorp slaat negen uur.

Als Tuur bijna bij school is, blijft hij ineens staan. 'Verdomme,' mompelt hij, want nu pas dringt het écht tot hem door. Er werd op die piloot geschoten. Zouden de Duitsers hem vermoord hebben?

Meester Jansen

Als Tuur, Mia en Pierre het schoolplein op rennen, staat Maartje al voor de grote deur van de school. 'Op slot,' zegt ze met een treurig gezicht.

'Jouw schuld,' roept Mia boos.

'Hoezo?' vraagt Maartje.

'Jij wilde naar dat vliegtuig.'

Tuur ploft neer op het stoepje voor de deur en zegt zacht: 'Ze hebben die piloot doodgeschoten.' 'Hoe weet je dat?' vraagt Maartje.

'Hij kwam uit het bos rennen en viel. En daarna hoorden we nog een paar schoten.' 'Logisch,' zegt Pierre droog. 'Ben jij ook al NSB 'er?' vraagt Tuur boos. 'Nee, natuurlijk niet, maar voor de Duitsers zijn die piloten gewoon vijanden.'

'Die man kon zich niet eens verdedigen,' roept Tuur kwaad. 'Hij werd gewoon opgejaagd als een konijn.'

'Misschien hebben ze hem in zijn been geschoten,' zegt Pierre. Ineens zwaait de deur van de school open. Tuur staat gauw op. In de deuropening verschijnt de grote gestalte van meester Tulkens.

'De hoofdmeester,' fluistert Mia eerbiedig. 'Te laat,' zegt hij met een zware stem.

'Ja, dat weten we,' antwoordt Maartje droog. De meester kijkt haar onderzoekend aan en strijkt even door zijn grote baard. 'Fijn dat je het weet, Maartje, maar hoe moet het nu verder? Ik denk niet dat meester Jansen hier blij mee is. En dat geldt ook voor de juf van Mia.'

Mia begint onmiddellijk te snikken en wijst naar Maartje: 'Het is haar schuld.'

'Ja,' roept Pierre, 'want zij wilde naar dat vliegtuig.'

'Je liegt,' snauwt Tuur, 'jullie wilden net zo goed weten wat voor vliegtuig het was, vuile NSB'ers.'

Meester Tulkens schiet in de lach en roept: 'Ho ho, dat is iets voor grote mensen. Vooruit, gauw naar jullie klas

en dan vertel je daar maar wat jullie hebben verzonnen. Ik heb vandaag geen zin in smoesjes.'

Hij doet een stap opzij en laat de kinderen door. Als Mia huilend langs hem loopt, legt hij een hand op haar schouder. 'Ik loop wel even met je mee naar juffrouw Konings om te zeggen dat het de schuld van je broer is.' 'En wij dan?' vraagt Maartje verongelijkt. 'Jullie zijn oud genoeg om je eigen boontjes te doppen. Ik zou zeggen: veel succes ermee.' Samen met Mia verdwijnt hij grinnikend de gang in.

Tuur, Pierre en Maartje blijven even bedremmeld staan. Als meester Tulkens ver genoeg weg is, zegt Pierre zacht: 'Hij is gek.'

'Maar wel grappig gek,' zegt Maartje.

'En jij moet niet liegen,' zegt Tuur tegen Pierre.

'En jij mag me niet uitschelden voor NSB 'er!' Boos loopt Pierre weg.

Maartje knijpt even in de hand van Tuur en fluistert:

'Bedankt.' Tuur moet ervan blozen.

'Kom,' grinnikt Maartje, 'we gaan onze boontjes doppen.' Ze lopen de lange gang in en zien nog net meester Tulkens met Mia de tweede klas binnen gaan.

Aan het eind van de gang is hun eigen lokaal. Pierre staat voor de deur te wachten en vraagt met een benepen stemmetje: 'Wat moeten we nou zeggen?' Hij vreest het ergste, want te laat komen bij meester Jansen is een doodzonde.

'We vertellen gewoon eerlijk wat we hebben gezien,' zegt Maartje. 'Dat zal die NSB 'er wel leuk vinden.'
'Ssst,' sist Tuur, 'hou je een beetje in!' Hij gaat op zijn tenen staan en gluurt door het raam dat boven in de deur zit. 'Ze zijn nog aan het bidden.'

'Dat zal wel,' zegt Maartje, 'dat duurt altijd uren bij die man.' 'Jij bidt altijd maar half mee,' zegt Pierre.

'Niet waar, ik ken al bijna al die versjes van jullie. Wees gegroet Maria, vol van genade, de Heer is met u...'
Terwijl Maartje het gebed afraffelt, schiet Tuur in de

lach. Toen ze op school kwam, vertelde Maartje dat ze protestant was. Echt iets voor haar: het hele dorp is katholiek, maar zij is natuurlijk wat anders. Toen meester Jansen het hoorde, zei hij met een raar lachje: 'Dat komt wel goed.' Eerst snapte Tuur niet wat hij bedoelde, maar inmiddels weet hij het. Sinds Maartje een paar keer een flinke portie strafwerk heeft gekregen, bidt ze braaf mee met de rest van de klas. Tuur ziet dat de meester een kruisteken maakt. 'Ze zijn klaar,' zegt hij en hij klopt op de deur.

Als ze naar binnen stappen, brandt Jansen meteen los. Waar komen meneertje Ramakers en meneertje Koenen en juffertje Holtermans zo laat vandaan?' Hun meester is maar een klein mannetje, maar hij heeft een stem als een kanon. De drie kinderen blijven aarzelend bij de deur staan. 'Nou,' buldert Jansen, 'of zijn wij onze tong verloren?' 'Meester...' begint Tuur. 'Zeg het maar, Ramakers.' 'We waren op weg naar school...'

'Dat begint in elk geval goed. Maar tóén, meneer Ramakers, maar tóén?' Met zijn roefvogeloogjes staart de meester hem indringend aan en om zijn mond speelt een onheilspellend lachje.

De halve vijfde klas gniffelt.

Tuur vloekt in zichzelf en denkt: die man laat je nooit fatsoenlijk uitpraten en als hij de kans krijgt, zet hij je nog voor gek ook.

'Maar tóén?' herhaalt de meester.

'Toen... eeh... za-za-zagen... w-w-w...' Verder komt Tuur niet en hij denkt vertwijfeld: waarom ga ik toch altijd stotteren als ik zenuwachtig word?

'Ik hoor het al,' gaat meester Jansen verder, 'meneer Ramakers zijn smoesjes zijn op.'

De klas schatert het uit. De meester richt nu zijn aandacht op Pierre. 'Misschien kan meneer Koenen ons vertellen waarom jullie acht minuten te laat zijn. Ik herhaal: acht minuten!' Pierre wordt rood.

'Dat kleurt mooi bij je rode haren, jongen!' roept meester Jansen vrolijk.

De klas komt niet meer bij van het lachen. Dan steekt Maartje haar vinger op. 'Kijk eens aan,' zegt de

meester, 'onze dame uit Holland wil ook een duit in het zakje doen. Vertel het eens, Holtermans?'

'We zijn even gaan kijken naar het vliegtuig dat is neergehaald door de moffen.'

Het wordt onmiddellijk doodstil. Iedereen denkt hetzelfde: die durft! Alle kinderen weten dat Jansen bij de NSB zit, maar dat laat je nooit merken. En natuurlijk gebruik je in zijn bijzijn niet het woord moffen.

Tuur kijkt ongerust naar Maartje. Ze moet niet zo stom doen en haar brutale mond houden. Ze krijgen al straf omdat ze te laat zijn en hiermee maakt ze het alleen nog maar erger. De meester krabt even aan zijn buik en sist: 'Holtermanssss, het zijn Duitsserssss, ik herhaal: Duitsserssss.' Dan gaat hij met een gewone stem verder. 'Begin nog eens opnieuw, meisje. En dit keer normaal graag!'

Maartje knijpt haar handen tot vuisten, haalt diep adem en antwoordt dan: 'Meester, we zijn even gaan kijken naar een vliegtuig dat is neergehaald door de Duitsserssss en toen zagen we dat ze een Engelse piloot

achternazaten. We denken dat de Duitsserssss hem hebben doodgeschoten.' Vanuit de klas klinken kreten van afschuw. Kinderen beginnen door elkaar te praten en iemand roept: 'Wat gemeen!' 'We weten het niet zeker!' roept Tuur gauw. 'Misschien hebben ze die piloot gevangengenomen.'

Meester Jansen wordt langzaam rood en Tuur verwacht het ergste. De meester loopt naar de verhoging waar zijn bureau op staat. Hij stapt het kleine podium op, gaat zitten en klapt in zijn handen. 'Stilte!' roept hij met hoge stem. De kinderen kennen dat van hun meester. Als hij kwaad is, maar probeert om dat te verbergen, gaat hij altijd een paar tonen hoger praten. 'Vijftig strafregels voor wie zijn mond nog opendoet. Het is genoeg zo. En die laatkomers blijven straks na. Even kijken: jullie waren acht minuten te laat, wij vermenigvuldigen dat hier altijd met drie, dat wordt dus vierentwintig minuten, afgerond naar boven is dat een halfuur nablijven. Dat is een leuk beginnetje van jullie vrije woensdagmiddag. En nu, rap op je plaats.'

De drie kinderen zoeken hun banken op. Tuur en Pierre in de rij van de jongens en Maartje gaat bij de

meisjes zitten. 'En wat die Engelse piloot betreft,' gaat de meester verder, 'jullie moeten goed beseffen dat die op weg was naar Duitsland om daar zijn bommen te gooien boven op honderden onschuldige vrouwen en kinderen.' Maartje steekt haar vinger op. 'Ik wil jou hélemaal niet meer horen, Holtermans!' 'Maar meester, de Duitsers gooien net zo goed...' 'Zwijg, Holtermans!

Tuur denkt: kan dat kind nou nooit eens haar grote bek dichthouden? Waarom dóét ze zo?

De rest van de klas wacht af met ingehouden adem. Maar dan zegt meester Jansen, op een toon alsof er niets gebeurd is: 'Ik wil niet dat we hier over dit soort dingen praten. Later, als jullie groot zijn, dan zullen jullie snappen hoe het allemaal precies in elkaar zit en wie er gelijk heeft. Daar zijn jullie nu nog te klein voor. Neem je rekenboek en schrift voor je en maak paragraaf acht, som drie tot en met tien. Ondertussen controleer ik of iedereen zijn huiswerk af heeft.' De meester beent tussen de rijen door, terwijl de kinderen aan het werk zijn. Hier en daar maakt Jansen een opmerking over netheid of geeft iemand op zijn kop omdat niet alle sommen af zijn.

Bij Maartje kijkt hij extra lang in haar schrift.

Tuur gluurt voorzichtig van de meester naar Maartje. Met een grijns legt meester Jansen het schrift terug op de bank. 'Veel te slordig, meisje. Uitgummen en alles opnieuw!'

Maartje ontploft bijna. Ze kijkt meester Jansen woedend aan, maar houdt deze keer gelukkig wel haar mond.

Tuur buigt zich over zijn sommen en denkt: dit is de wraak van Jansen, want wat er ook gebeurt, hij pakt je altijd terug.

Plotseling begint buiten de sirene te loeien.

Luchtalarm!

Joden

De kinderen weten precies wat ze moeten doen. Rij voor rij lopen ze rustig het lokaal uit en ze gaan in de gang op hun hurken onder de kapstok zitten. De jongens aan de ene kant en de meisjes aan de andere. Uit de andere klassen komen nog meer kinderen en al gauw zit de hele gang vol. De meesters en juffen hurken tussen de kinderen in. Behalve meester Jansen, want die heeft inmiddels zijn viool tevoorschijn gehaald. Hij staat midden in de gang en begint kinderliedjes te spelen. Aarzelend zetten de kinderen in, maar al snel zingt iedereen mee. *Altijd is Kortjakje ziek en In Den Haag daar woont een graaf.*

De sirene jankt buiten nog een tijdje door, maar de kinderen zingen zo hard dat ze boven het lawaai uit komen. Maartje zit onder de kapstok recht tegenover Tuur en lacht naar hem.

Inmiddels brult de hele gang: 'In een groen groen groen groen knollenland, daar zaten twee haasjes heel parmant.' Als het stukje komt met 'Toen kwam er opeens een jager-jagerman, en die heeft er een

geschoten', zingt Maartje: 'Toen kwam er opeens een Duitser-Duitserman en die heeft er een geschoten.'

Gelukkig hoort Jansen het niet, maar Tuur en de andere kinderen die vlak bij Maartje zitten wel. Ze schieten in de lach.

Behalve Lambert Nijskens, want die wappert meteen met zijn vinger. 'Meester!'

Maar meester Jansen heeft het te druk met vioolspelen. Maartje steekt haar tong uit tegen Lambert. Die zwaait met zijn vuist en roept: 'Ik krijg je nog wel.'

Net als ze aan een nieuw liedje willen beginnen, klinkt buiten de sirene weer en het sein 'veilig' wordt gegeven. Deze keer was het loos alarm. Opgelucht komen de kinderen overeind en lopen rustig de gang uit naar buiten. Maar zodra ze op de speelplaats zijn, begint iedereen te schreeuwen en door elkaar te rennen. Dat is het enige voordeel van luchtalarm onder schooltijd: als het voorbij is mogen ze eerst een kwartiertje buiten spelen.

'Knikkeren,' roept Tuur en samen met een paar jongens

van zijn klas rent hij naar een hoek van de speelplaats. Daar zit tussen de tegels een mooi knikkerpotje. Pierre doet mee en roept: 'Alleen schuiven!' En Fons van de bakker schreeuwt: 'Iedereen legt een grote glazen bonk in en dan schuiven met vijf kleitjes!' 'Ik heb maar drie kleiknikkers,' zegt Pierre. 'Dan neem je nog twee gewoontjes,' zegt Sjeng van de slager. 'Ja, hé!' protesteert Pierre. 'Dan doe je maar niet mee!'

Mopperend haalt Pierre twee glazen knikkers uit het oude washandje dat hij als knikkerzak gebruikt.

Tuur mag beginnen omdat hij als eerste bij het knikkerpotje stond. Hij legt zijn vinger achter een kleiknikker en schuift hem behendig twee meter verderop het putje in. De volgende twee knikkers lukken ook, maar de vierde is naast.

Dan is Sjeng aan de beurt. Hij schuift niet, maar gooit.

'Vals!' roept Fons.

En Pierre roept: 'Vuile jood!'

Sjeng wordt kwaad. Hij geeft Pierre een stomp en

roept: 'Ik laat me niet uitschelden voor vuile jood.'
'Maar je speelt vals, net als de joden.' 'Dat is helemaal
niet waar,' roept Sjeng.

'Jawel hoor,' zegt ineens een stem, 'daarom stoppen ze
joden nou juist in kampen.' De jongens draaien zich
om. Achter hen staat Lambert Nijskens.

Pierre knikt. 'Dat zegt mijn vader ook. Joden kun je
niet vertrouwen, want die hebben Jezus aan het kruis
gehangen. Ze moeten van Hitler allemaal zo'n grote
gele ster op hun kleren dragen met grote letters JOD
erop. Dan kun je ze meteen herkennen, de vuilakken.'

'En de brutaalste joden stopt hij in kampen,' gaat
Lambert verder, 'zodat ze zich koest houden.' En trots
voegt hij eraan toe: 'En mijn broer Roeland moet ze
bewaken, want die zit bij de Waffen-ss. Daar ga ik ook
bij als ik groot ben.' Pierre roept: 'Opschepper!'

Maar Fons van de bakker wordt boos. 'Die Hitler van
jullie vertelt allemaal onzin omdat hij een hekel heeft
aan joden.

Mijn vader zegt dat Jezus zélf een jood is.'

'Ben jij soms tégen de Duitsers?' vraagt Lambert en hij kijkt Fons aan met een gemeen lachje.

'Nee... eeh, ja!'

'Dat zal ik eens tegen mijn vader zeggen. Die kan ervoor zorgen dat de mensen geen brood meer kopen bij jouw vader.' Fons wordt woest en stormt op Lambert af, maar die is een kop groter en voor Fons het weet ligt hij op de grond met Lambert boven op hem.

Tuur zou Fons best willen helpen, maar hij durft niet. Lambert grijpt de armen van Fons en drukt die tegen de grond boven. 'Zeg Heil Hitler,' snauwt hij, 'of ik spuug je in je gezicht.'

Fons draait zijn gezicht weg.

'Zeg Heil Hitler!'

'Nee!'

Een grote klodder spuug valt op Fons zijn wang.

Op dat moment galmt de stem van juffrouw Konings over de speelplaats: 'Ophouden!'

De kleine dikke juf van de tweede klas komt zo vlug als ze kan aangeschommeld. 'Nijskens, ga onmiddellijk van die jongen af!' Nog voor Lambert overeind kan komen, pakt ze hem bij zijn oor en trekt hem omhoog.

Ondertussen zijn er een heel stel kinderen omheen komen staan.

'Wat is er aan de hand?' vraagt juffrouw Konings streng. 'Niks,' mompelt Lambert. Hij heeft geen zin om er met de juf over te praten. Iedereen op school weet dat zij tegen de Duitsers is. In haar klas heeft ze zelfs een kom staan met een fel-oranje goudvis erin die ze Wilhelmina heeft genoemd, net als de koningin van Nederland.

'Fons,' vraagt juffrouw Konings, 'wat is er gebeurd?' 'Niks, juf,' antwoordt Fons, terwijl hij opstaat en zijn korte broek afklopt. Hij wil verder geen ruzie met Lambert, want straks wil misschien niemand meer

brood bij zijn vader kopen. 'Dan is het niks,' zegt de juf droog, 'en gaan jullie weer fijn spelen.' Ze schommelt weg.

De jongens hebben geen zin meer in knikkeren. Tuur pakt zijn bonk en de twee kleitjes uit het putje en loopt weg. Hij voelt zichzelf een ongelooflijke slappeling. Hij durfde niks te doen tegen Lambert, omdat hij bang is dat hij niet meer mag schuilen in de kelder van Lamberts vader. Tuur kan wel janken. Lambert heeft Fons gedwongen om Heil Hitler te roepen en hij stond er gewoon bij zonder iets te doen. Hij heeft zijn ouders nog nooit iets gemeens horen zeggen over joden. Hij kent niet eens joodse mensen. Ineens staat Maartje naast hem. Tuur voelt tranen in zijn ogen en veegt ze gauw weg. 'Waarom moet je huilen?' vraagt Maartje. 'Niks, het is al over.' 'Die stomme Lambert aapt gewoon zijn vader en zijn broer na. En die luisteren weer naar Hitler. En die is stapelgek.' Tuur knikt.

'Zullen we vanmiddag afspreken?' stelt Maartje voor. 'Gaan we nog een keer kijken bij dat vliegtuig.'

'Doen we, maar eerst nablijven.' En dan doet hij met een hoog stemmetje meester Jansen na: 'Dat is een leuk

beginnetje van onze vrije woensdagmiddag.'

Maartje grinnikt en zegt met net zo'n rare stem: 'We waren acht minuten te laat, vermenigvuldigd met drie en dan afgerond naar boven is dat een halfuur. Die man kan niet rekenen.' 'Jawel hoor,' zegt Tuur, 'dat is NSB -rekenen.' Dan gaat de bel en lachend lopen de twee kinderen naar binnen.

Straf

Als Tuur die middag pas tegen kwart voor een thuiskomt, is bijna iedereen klaar met het warme eten. Alleen tante Anna zit nog aan tafel, maar die doet er altijd erg lang over. Zijn vader en Leo staan al met hun jassen aan, klaar om te vertrekken.

Lieke en Gieltje spelen in de hoek van de keuken met de houten trein en Katrien en haar moeder doen de afwas. 'Waar bleef je nou?' roept Tuurs moeder boos en ze zwaait dreigend met de afwaskwast. 'Je moet om twaalf uur direct naar huis komen, dat weet je, verdorie! Pap moet om een uur op het gemeentehuis zijn en Leo moet vanmiddag naar de boer.'

'Het is de schuld van meester Jansen,' antwoordt Tuur en hij vertelt dat ze naar het vliegtuig zijn gaan kijken en daardoor te laat kwamen en moesten nablijven.

'Het is dus wél je eigen schuld,' zegt zijn vader streng. 'Je moet gewoon op tijd op school zijn en je niet bemoeien met zaken die je niets aangaan. Je hebt niets te zoeken bij dat vliegtuig.'

'Jansen is een lul!' roept Tuur.

Leo schiet in de lach, maar zijn vader wordt boos. 'Dat woord wil ik niet horen uit jouw mond, Tuur. Voor straf ga je de hele middag naar je kamer.' 'Ik heb om twee uur met Maartje afgesproken!' roept Tuur ontdaan.

Zijn vader wijst naar de deur. 'Wegwezen!' 'Maar ik...'

'ARTHUR !' brult zijn vader.

Tuur snapt dat de maat vol is. Wanneer zijn vader hem bij zijn eigenlijke naam noemt, is hij écht boos. Dan is een flinke draai om zijn oren niet ver weg meer.

Met een verbeterd gezicht sloft hij de keuken uit. Overdreven hard stampet hij de trap op, gaat zijn kamer in en knalt de deur achter zich dicht. Hij haat zijn vader. Er wordt een vliegtuig neergehaald, maar je mag er niet eens naar gaan kijken. Ouders doen net of de oorlog alleen van hen is. Woedend trekt Tuur zijn jas uit en smijt die op de grond. Al zijn knikkers rollen eruit. 'Ook dat nog,' verzucht hij. Hij kijkt er een tijdje

treurig naar en begint dan met de moed der wanhoop zijn knikkers bij elkaar te zoeken.

Als zijn moeder binnenkomt met een bord eten, ligt hij half onder zijn bed. 'Wat doe je?'

'Mijn knikkers laten vallen, mam.'

Zijn moeder zet het bord op zijn nachtkastje. 'Hier, ik heb nog wat voor je warm gemaakt. Maar je moet me beloven dat je niet meer van die vieze woorden zegt. Zeker niet waar de kleintjes bij zijn.'

Tuur schuift onder zijn bed uit. 'Beloofd, mam, maar moet ik nou hier de hele middag blijven?'

Zijn moeder aarzelt even, maar zegt dan: 'Tot twee uur, maar niet verder vertellen.' 'Bedankt, mam.'

Hoofdschuddend verdwijnt zijn moeder naar beneden. Op zijn bord liggen aardappelen, worteltjes en een heel klein gehaktballetje.

Toch een meevallertje, denkt Tuur. Zijn ouders hebben een flinke groentetuin, maar vlees eten ze bijna niet

meer, want dat is ook op de bon. De boeren moeten regelmatig dieren afstaan aan de Duitsers.

Tuur wil net een hap van zijn worteltjes nemen, als hij boven zijn hoofd iets hoort vallen.

Verbaasd legt hij zijn vork neer en hij kijkt minutenlang naar het plafond.

Dan kraakt er een bed, alsof iemand zich omdraait. Er móét iemand boven op zolder zijn, in de kamer van Leo, dat kan niet anders. Iemand die hij niet kent, want Leo is naar de boer en tante Anna zit beneden.

Tuur zet zijn bord weg, doet zijn klompen uit en sluipt naar de gang.

Zou Leo misschien écht een mooi meisje in zijn kast verstopt hebben? Natuurlijk niet, maar wie is het dan?

Op zijn tenen loopt hij de zoldertrap op. Boven aan de trap is een deur. Een tijdje geleden kondigde Leo aan dat hij niet meer wilde dat Gieltje en Lieke op zolder speelden. 'Die kleintjes gooien alles overhoop,' zei hij toen, 'en ze zitten aan mijn spullen. Ik sluit de boel

voortaan af.'

Maar Tuur weet waar de sleutel ligt. Naast de zolderdeur zit een plank los en daaronder ligt hij verstopt.

Voorzichtig opent hij de deur en stapt de zolder op. Door een dakraampje valt wat licht naar binnen. Hij blijft even staan om aan het donker te wennen. Dan ziet hij het lichtknopje en draait dat om.

Rechts van hem is de kamer van Leo. Hun ouders hebben die een paar jaar geleden laten maken.

Met ingehouden adem luistert Tuur aan de deur. Het blijft doodstil.

Misschien heb ik het me toch verbeeld, denkt Tuur. Hij merkt nu pas dat zijn hand met de sleutel erin trilt. Hij draait zich om en wil teruglopen naar de zoldertrap. Plotseling hoort hij zacht gesnurk.

Hij móét het weten.

Tuur stopt de sleutel in zijn zak en strekt langzaam zijn

hand uit naar de deurknop. Het snurken houdt op.

Als hij de knop vast heeft, haalt hij diep adem en draait hem om. De deur zwaait open. Midden in de kamer staat een man met een pistool in zijn hand. 'Hands up!' zegt hij zacht.

Tuur moet - of hij wil of niet - aan een van zijn cowboyboeken denken, waarin ze dat ook altijd roepen. Maar dit is echt, want vlak voor hem staat een grote kerel in een donkerbruin jack en met een verband om zijn hoofd. 'Who are you?' vraagt de man.

Ineens snapt Tuur het: dit moet een van de Engelse piloten zijn.

'S-s-sorry,' stamelt hij, 'sorry meneer... eeh... mister.' Veel meer Engels kent Tuur niet, maar hij hoopt dat het helpt. De man grijnst en vraagt: 'Are you Leo's brother?' Hij spreekt de naam van Leo uit als Lie-oo. 'Hè?' zegt Tuur.

'Brother,' herhaalt de man langzaam.

'Brother? Eeh... yes... yes... broer... mie broer Leo.'

De man laat zijn pistool zakken en legt zijn vinger op zijn mond.

Tuur knikt heftig ja.

'I am a pilot,' zegt de man en hij doet net alsof hij vliegt. 'Piloot!' roept Tuur, blij dat hij het snapt. 'Ssst, silence!' De piloot wijst naar de zoldertrap. 'Ja...ja... stil.'

De man doet een stap achteruit. Tuur ziet nu dat naast het bed van Leo een matras op de grond ligt. De piloot maakt weer een vliegbeweging en zegt: 'Bounce, beng!'

Dan maakt hij met zijn rechterhand een duikende beweging naar de grond en roept zacht: 'Pjie-ie-ie-ie-ie... beng!'

Tuur knikt en fluistert: 'Neergeschoten door de moffen.' De piloot lacht en probeert hem na te zeggen: 'Niergeskoten tor the moffies.'

'Yes,' antwoordt Tuur en hij lacht ook.

De piloot wijst naar hem en zegt: 'You.'

Dan legt hij zijn vinger op Tuurs mond. 'Don't tell anyone.'

Ssst, okay?'

'Oké,' herhaalt Tuur. 'Ssst!'

De piloot knipoogt naar hem en doet de deur weer dicht. Tuur kan het nog niet geloven. Zomaar een Engelse piloot bij hen op zolder.

Van helemaal beneden hoort hij de stemmen van Lieke en Gieltje.

Razendsnel knipt hij het licht uit, draait de deur op slot, legt de sleutel terug en sluipt naar zijn kamer. Net op tijd, want zijn broertje en zusje komen de trap op gestommeld. 'Lul,' roept Gieltje.

Zijn moeder roept boos: 'Gieltje, laat dat!' 'Maar Tuur zegt het ook.'

Giechelend verdwijnen de twee kleuters hun kamer in. Tuur gaat op zijn bed zitten en kijkt naar het plafond. Er zit een Engelse piloot zomaar hier in zijn huis!

Daarom hadden Leo en pap vannacht ineens zo'n haast om tante Anna te zoeken. En de zolder die ineens werd afgesloten, zogenaamd omdat de kleintjes alles overhoop haalden. Hoe lang was dat nou geleden? Een maand of vier? Zouden er dan al vaker neergeschoten piloten op Leo's kamer hebben gezeten? En waar waren die dan gebleven? Tuur kan zich niet herinneren dat hij eerder geluiden heeft gehoord. Of toch? Waarom hebben ze het hem niet gewoon verteld? Oh ja natuurlijk, hij hoort zijn vader alweer roepen: 'Nee, daar ben jij nog te klein voor.'

Ze zullen nog staan te kijken als ze erachter komen dat hij het weet. Natuurlijk houdt hij zijn mond, hij is geen kleuter meer.

Tevreden gaat hij op bed liggen met zijn handen onder zijn hoofd. Hij is trots op zijn vader en zijn broer die zomaar Engelse piloten helpen. En ook een beetje trots op zichzelf omdat hij nu een groot geheim heeft, dat hij goed zal bewaren. Ineens bedenkt hij dat er maar één piloot op zolder zit. Er moet er dus nóg eentje zijn, want dat zei die soldaat vanmorgen. Die is natuurlijk ergens anders ondergebracht. Maar bij wie?

Hij schrikt op uit zijn gepeins als de bel gaat. Dat moet Maartje zijn.

Tuur springt van zijn bed en dendert de trap af. Zijn moeder heeft al opengedaan.

'Wat zie jij er vrolijk uit,' zegt Maartje.

Bijna wil hij zeggen dat hij een groot geheim heeft, maar hij roept gauw: 'Ik ben blij om je te zien.' Maartje lacht.

'Kom,' zegt Tuur, 'we gaan.' Hij stapt in zijn klompen en doet zijn jas aan.

'Waar gaan jullie heen?' vraagt Tuurs moeder.

Tuur en Maartje kijken elkaar even aan. Natuurlijk zeggen ze niet dat ze nog een keer naar het vliegtuig gaan kijken. Dat zou zijn moeder nooit goed vinden, want inmiddels weet het hele dorp dat het daar wemelt van Duitsers die nog steeds op zoek zijn naar piloten.

'Nou?' dringt zijn moeder aan.

'Knikkeren,' antwoordt Tuur.

'Ja,' zegt Maartje, 'op het schoolplein. Daar zijn fijne knikkerpotjes.'

'Veel plezier dan maar. En zorg ervoor dat je uiterlijk om vijf uur thuis bent, Tuur.'

Als zijn moeder de deur achter hen sluit, fluistert Tuur:
'Kom op, rennen!'

Verkering

Een paar meter nadat ze het paadje naar het weiland zijn ingeslagen, lopen ze al tegen een Duitse soldaat op. 'Zurück, Kinder,' zegt hij niet onvriendelijk, 'Sperrgebiet.' 'Waaroem?' vraagt Maartje met een onschuldig gezicht. De soldaat steekt een heel verhaal af. Maartje luistert geïnteresseerd, maar Tuur snapt er weinig van. Af en toe vangt hij iets op over 'verdampte Engelanders'.

Als de Duitser klaar is met zijn verhaal, zegt Maartje: 'Ich ver-stehe, auf Wiedersehen.' Ze trekt Tuur aan zijn mouw en samen lopen ze terug naar de Dorpsstraat. 'Wat kun jij slijmen met de moffen,' moppert Tuur. 'Ik slijm niet,' antwoordt Maartje boos. 'Ik wilde weten hoe het met die piloten is. Ze hebben die ene...' Ze aarzelt even. 'Nou?'

'Hij is dood. Eigen schuld, zei die soldaat, want die Engelse piloot begon te schieten.' 'Dat zou ik ook gedaan hebben,' zegt Tuur. 'Natuurlijk niet, gek! Dat doe je toch niet als het halve Duitse leger achter je aanzit en je geen kant meer op kunt.' 'Misschien had hij iets geheims bij zich of zo.' In de Dorpsstraat blijven

ze een tijdje zwijgend staan. Aan de overkant rijdt de vader van Fons voorbij met zijn bakkerskar. Hij moet flink trappen, want de weg gaat hier omhoog.

Ze zwaaien even naar hem en hij groet terug.

Tuur vraagt: 'Versta jij echt Duits? Ik hoorde alleen maar iets over verdampte Engelanders of zoiets.'

Maartje knikt. 'Die soldaat had het over "die verdomde Engelsen". Ze zijn nog steeds twee piloten kwijt.' 'Kun jij die soldaten écht verstaan?'

Maartje knikt. 'Mijn oma kwam uit Duitsland. Zij sprak altijd Duits tegen mij, maar ik gaf antwoord in het Nederlands.' Tuur doet een stap achteruit en kijkt Maartje met grote ogen aan. 'Is jou oma een Duitser?' Hij spreekt het uit alsof het een vies woord is.

'Nou en?' antwoordt Maartje verongelijkt. 'Ze heeft heel lang in Nederland gewoond hoor, en nou is ze dood.' 'Ja maar, moffen zijn slecht,' zegt Tuur.

'Mijn oma niet!' roept Maartje verontwaardigd en ze gaat ervandoor.

'Wacht nou even!' roept Tuur. Maartje rent in de richting van haar huis. Mopperend kijkt Tuur haar na. 'Die stomme meiden altijd.' Dan sjokt hij een beetje treurig achter Maartje aan. Hij snapt er niet veel van. Het is niks voor Maartje om zo raar te doen tegen hem. Misschien had hij dat niet moeten zeggen over haar oma. Maar ze was wel een mof, of telt dat niet als het je oma is? Het is eigenlijk wel vreemd dat Duitsers door die stomme Hitler ineens vijanden zijn geworden. Voor de oorlog kwamen er vaak Duitsers in het dorp, omdat de grens vlakbij is. En toen noemde niemand ze moffen. Meestal hadden ze het over de Pruisen. Die kwamen dan groente of vlees kopen of soms zelfs een hele koe. Zijn eigen ouders waren bevriend met een Duitse familie, maar sinds het oorlog was, had Tuur die niet meer gezien. Even later staat hij voor de boerderij van Maartjes oom en tante. De poort naar de binnenplaats staat open. De stallen en het woonhuis zijn in een vierkant om een groot binnenplein gebouwd.

Maartje zit met een kwaai kop op een bankje tegen de muur van de grote stal.

Boer Holtermans staat in de mestkuil, een soort grote

vijver vol mest midden op het erf". Met een riek keert hij het mengsel van stro en koeienpoep om zodat er lucht bij kan komen. Hij steekt zijn hand op en roept vriendelijk: 'Hoi Tuur!' Tuur groet terug, loopt naar Maartje en gaat naast haar zitten. Meestal is boer Holtermans niet zo toeschietelijk, denkt Tuur. Het is een lange magere man met kleine varkensoogjes waarmee hij iedereen wantrouwend aanstaart. Zijn vrouw is trouwens ook zo'n lange lijs met van die oogjes. Ze passen goed bij elkaar. Tuur vraagt zich soms af of Maartje het wel fijn heeft bij haar oom en tante, maar hij heeft haar nog nooit horen klagen.

Voorzichtig gluurt hij even opzij. Maartje kijkt nog steeds boos. 'Zullen we repen van zilverpapier gaan zoeken,' stelt hij voor, 'aan de andere kant van het dorp? Daar zitten vast geen soldaten.'

Maartje geeft geen antwoord.

'De Engelsen hebben vannacht vast een hoop van die dingen uitgegooid om de radar van de moffen in de war te maken.' Maartje bijt op haar lip.

Tuur krijgt de neiging om aan haar staarten te trekken.

Ze moet ophouden met dat koppige gedoe. Het is niet zijn schuld dat haar oma een Duitse is.

'M-m-m-aartje,' begint hij. Verder komt hij niet en hij denkt: daar ga ik weer. Altijd dat stomme gestotter als ik zenuwachtig word.

Tuur probeert het nog een keer, maar zijn stem blijft opnieuw hangen.

Maartje kijkt hem vragend aan, maar zegt niks. Andere kinderen beginnen onmiddellijk van alles voor hem in te vullen. Daar krijgt hij dan helemaal de zenuwen van, maar Maartje wacht altijd rustig af.

Tuur haalt even diep adem en zegt dan: 'Maartje, ik wil geen ruzie met je.' 'Waarom niet?'

'Omdat... omdat... omdat ik je aardig vind.' 'Ik jou ook, Tuur.'

Dan zwijgen ze een hele tijd en kijken naar boer Holtermans in de mestkuil.

Ineens draait Maartje zich naar hem toe. 'Tuur, wil jij

verkering met me?' 'Ja... eeh... ik bedoel...' 'Ja of nee?'

Tuur wordt rood tot achter zijn oren. Hij wilde gewoon eerlijk zeggen dat hij haar aardig vindt. Dat was om het goed te maken, maar dan hoeft ze toch niet meteen verkering te vragen? Ja, lompe jongens als Lambert Nijskens, die doen dat soort dingen. 'Nou?' vraagt Maartje weer.

Meester Jansen heeft gelijk: die Hollandse meiden zijn brutaal. Maartje komt ineens met haar gezicht heel dicht bij hem. Hij ruikt haar adem. Rijstepap, daar ruikt ze naar, de lekkere zoete geur van rijstepap. 'Ja of nee?' zegt Maartje.

Tuur staat zo ongeveer in brand. Hij kijkt naar haar oom, maar die is nog steeds druk bezig met het keren van de mest. 'J... eeh... ja,' stamelt hij dan.

'Dan mag je nooit meer van die gemene dingen over mijn oma zeggen, beloofd?'

'Beloofd!'

'Dan wil ik wel met jou sjansen, Tuur Ramakers.' En

haar grappige bruine ogen stralen.

Tuur heeft het niet meer. Hij staat op en Maartje giert het uit van het lachen.

'Je pest me,' roept Tuur boos.

Maartje stopt abrupt met lachen. 'Nee, ik pest je niet,' zegt ze serieus. 'Ik meen het.'

Tuur wipt ongemakkelijk van zijn ene voet op de andere. Achter zich hoort hij haar oom zeggen: 'Zo, dat is gebeurd.' Tuur draait zich om en ziet de boer in het woonhuis verdwijnen.

Maartje slaat met haar hand op de bank. 'Kom zitten.' Tuur schuift weer op de bank, kucht even en vraagt: 'Wat doe je eigenlijk als je verkering hebt?'

'Gewoon samen spelen, voor elkaar opkomen als je gepest wordt, altijd eerlijk tegen elkaar zijn en elkaar geheimen vertellen. Echte grote geheimen, die je nooit mag verraden aan iemand anders, dat is pas echt verkering.' 'En zoenen,' vraagt Tuur bezorgd, 'moet dat ook?' 'Alleen als je het alle twee wilt. Maar ik wil het

nog niet. En jij?'

'Nee,' antwoordt Tuur opgelucht.

'Dat komt vanzelf,' zegt Maartje, 'als je een tijdje sjans met elkaar hebt.'

'Hoe weet jij dat?' vraagt Tuur.

'Ik heb al eens verkering gehad. We zouden bijna zoenen, maar toen moest ik hiernaartoe.' 'En heb jij échte geheimen?' vraagt Tuur. Maartje bloost en antwoordt zacht: 'Ja, en jij?' 'Ja.' Tuur denkt meteen aan de Engelse piloot. Dat is pas een echt geheim, maar dat mag hij natuurlijk nooit vertellen. Maartje pakt zijn hand. 'Kom, dan laat ik je mijn geheime kamertje zien. Dan vertellen we elkaar daar ons grote geheim.' Ze trekt hem mee de koeienstal in. Tuur moet altijd even wennen als hij de stal van Holtermans binnen gaat. Het ruikt er een beetje weeïg naar een mengsel van mest, melk, koe en stro. Er kunnen meer dan zestig koeien staan aan weerskanten van het pad dat midden door de stal loopt, maar er zijn er nog maar een stuk of tien. De andere zijn weggehaald door de Duitsers. In een hoek van de stal staat een ladder die

naar de hooizolder leidt. 'We moeten naar boven,' fluistert Maartje. 'Tegen niemand zeggen, want ik mag eigenlijk geen kinderen meenemen naar mijn geheime kamertje.'

'Weten je oom en tante hiervan?' vraagt Tuur. 'Ja, maar ze komen er nooit.'

Maartje klimt behendig naar boven en Tuur komt achter haar aan. Ondertussen probeert hij na te denken over een groot geheim dat hij wél kan vertellen. Hij kan zo gauw niks verzinnen, behalve dan die piloot, maar dat kan echt niet. Tuur vreest dat de verkering over vijf minuten alweer voorbij is, wegens gebrek aan een geheim.

'Waarom kijk je zo ongelukkig?' vraagt Maartje als hij de hooizolder op stapt.

'Ik denk na,' zegt Tuur en ineens weet hij het. Zijn nieuwe fiets, dat is best een groot geheim. Die heeft hij vlak voor de oorlog gekregen. Eigenlijk was de fiets nog te hoog voor hem, maar zijn vader had grote houten blokken op zijn trappers gemaakt, zodat hij erbij kon. Maar na de Duitse bezetting werden steeds meer

fietsen ingepikt door de moffen. Voor alle zekerheid had zijn vader een tijdje geleden de fiets achter de tabaksplanten in hun tuin verstopt.

Maartje loopt voor hem uit naar een hoekje van de zolder, waar ze over een paar grote hooibalen klauteren. Ineens staan ze voor een deurtje. Als Maartje dat openmaakt, kijkt Tuur in een hokje met een tafel, een stoel en een doorgezakt bed. Door een zijraampje valt een klein beetje licht naar binnen.

'Wat is dit?' vraagt hij verwonderd.

'Hier was het kamertje van de knecht van oom Bart, maar die moest in Duitsland gaan werken van de moffen. En nu is het mijn geheime plek.'

Ze loopt naar het kleine raam en maakt het open. 'Mét een geheime ontsnappingsroute, kijk maar.' Als Tuur naar buiten kijkt, ziet hij dat vlak onder het raam een vervallen schuurtje staat. Je kunt zo op het dakje springen.

Maartje sluit het raam en draait aan het lichtknopje naast de deur. Een klein peertje dat midden in het

kamertje hangt, verspreidt een zacht geel licht. Nu pas ziet Tuur dat de achterwand is versierd met foto's van filmsterren en dieren, die Maartje uit oude tijdschriften heeft geknipt. Boven het bed hangt een grote foto van een kleuter. Maartje wijst ernaar. 'Dat is mijn broertje Daan.' 'Heb jij een broertje?' vraagt Tuur verwonderd. 'Waar is die dan?'

'Bij een andere familie.' Ineens horen ze een zacht geknor. Ik hoor wat,' zegt Tuur. 'Oom Bart?' Maartje giechelt maar geeft geen antwoord. 'Wat is dat?' dringt Tuur aan.

'Een varken,' zegt Maartje zacht. 'Dat zit beneden in de stal verstopt, precies onder dit kamertje. Oom Bart moest Bella inleveren van de Duitsers, maar dat heeft hij niet gedaan.' 'Bella?' vraagt Tuur.

'Ja, zo heb ik haar genoemd. Ik ga iedere avond een halfuurtje bij haar zitten. Bella zit verstopt in een heel klein hok, waar ze haar kont bijna niet kan keren. Dan praat ik tegen haar, dat vindt ze fijn, want ze mag maar twee keer per week heel eventjes naar buiten.'

Onder hen knort Bella nog een keertje. 'Ze herkent mijn

stem,' zegt Maartje.

'Denk je?' vraagt Tuur, want hij vindt varkens maar domme beesten.

'Bella is heel lief.'

Aan dat idee moet Tuur even wennen. Echt iets voor Maartje. 'Ik laat haar wel een keer aan je zien,' zegt Maartje. 'Als oom Bart weg is of zo.'

'Bella is dus jouw geheim,' stelt Tuur opgelucht vast, want nu kan hij rustig met zijn fiets op de proppen komen, dat is net zoiets.

'Nee,' zegt Maartje kortaf en ze zakt door haar knieën. Daarna gaat ze op haar buik liggen voor het bed, kruipt er een stukje onder en komt tevoorschijn met een kartonnen doos waar een groot wit elastiek omheen zit. 'Dit is mijn geheim,' zegt Maartje en ze gaat op bed zitten met de doos op haar schoot. Tuur kruipt naast haar. De matras zakt zo diep door dat Tuur als vanzelf naar Maartje toe schuift, dicht tegen haar aan. Hij wil opstaan, maar Maartje houdt hem tegen. 'Blijf zitten, want als je elkaar echte geheimen laat zien, moet je

dicht bij elkaar zijn. Beloof dat je mijn geheim nooit zult verraden?' 'Natuurlijk niet.' Tuur begint het langzamerhand erg spannend te vinden. Het is dus geen varken, maar iets heel anders. Iets wat in een doos zit. Zou zijn fiets nog wel genoeg zijn? Maartje trekt het elastiek van de doos en tilt het deksel op. Er zitten nog meer foto's in, samen met een pijp en een dun parelsnoer. Maartje schuift wat spullen opzij en pakt iets geels. Ineens ziet Tuur wat het is: een grote gele davidster met JOOD erop.

'Is dat nou zo'n ster die alle joden moeten dragen?' vraagt hij. Maartje knikt.

'Hoe kom je daaraan? Heb je die afgepakt van een jood?' Maartje schudt nee en fluistert hees: 'Die is van mij. Ik b n joods.'

Maartjes geheim

Stomverbaasd staart Tuur naar de jodenster. Hij kan het niet geloven. Ineens moet hij denken aan wat Pierre en Lambert riepen over joden, vanmorgen op het schoolplein. 'Ik snap het niet,' mompelt hij. 'Jij komt toch uit IJmuiden? En je woont bij je oom en tante omdat het daar te gevaarlijk is?' 'Dat is allemaal verzonnen. Ik kom uit Amsterdam en ze zijn geen echte oom en tante.'

'Uit Amsterdam?' Tuur weet niet wat hij hoort en vol bewondering staart hij naar zijn vriendinnetje. Ze komt zomaar uit Amsterdam, de hoofdstad van Nederland! Meester Jansen heeft er laatst een filmstrip over laten zien: zwart-witbeelden van het prachtige paleis midden in de stad en van het enorme station, de grote havens en het drukke verkeer. Vooral de trams vond Tuur geweldig en hij heeft zich voorgenomen om naar Amsterdam te gaan zodra hij groot genoeg is om alleen op reis te mogen. Het eerste wat hij daar wil doen, is een ritje maken met zo'n tram.

En nu zit hij hier zomaar naast iemand uit Amsterdam! Hij heeft zelfs verkering met iemand uit Amsterdam.

Hij wil Maartje van alles vragen over de stad, maar dan dringt ineens tot hem door wat ze nog meer zei en hij vraagt: 'Waarom woon je daar niet meer?'

Maartje legt de jodenster op haar hand, strijkt die zorgvuldig glad en schuift de ster voorzichtig terug in de doos. 'Ik moet hier blijven tot de oorlog voorbij is. Maar niemand mag weten dat ik joods ben, anders word ik hier weggehaald door de moffen en naar Duitsland gebracht. En dan gaan oom Bart en tante Berb de gevangenis in.'

Tuur ziet weer voor zich hoe de pastoor werd opgehaald door de Duitsers omdat hij had gezegd dat de joden in kampen worden gestopt en doodgemaakt.

Maartje pakt zijn hand. 'Zul je me nooit verraden, Tuur?' 'Natuurlijk niet!'

Maartje knijpt in zijn hand en zegt zacht: 'Ik heet eigenlijk Tamar.'

'Ta...Tamar?' mompelt Tuur.

'Dat is een joodse naam en de moffen en de NSB'ers weten dat. Ze zouden meteen in de gaten hebben dat ik een jodin ben.' 'Ik vind Maartje leuker,' zegt Tuur.

'Ik langzamerhand ook,' antwoordt Maartje en ze pakt een foto uit de doos. Het is een klassenfoto. Maartje wijst naar een klein meisje met twee staarten. 'Dit was in de derde klas. Vlak nadat deze foto werd gemaakt, moest ik naar een andere school, met alleen maar joodse kinderen. Ik was ineens al mijn vriendinnen kwijt, en de juf op die joodse school was lang niet zo aardig. En het rottigste was dat ik voortaan iedere dag bijna een uur moest lopen om op school te komen.'

'Maar je kon toch met de tram,' zegt Tuur. Maartje knikt. 'In het begin wel, maar later mochten joden niet meer met de tram. Er hingen ineens overal borden met VERBODEN VOOR JODEN . Ik voelde me net een hond die niet bij de slager naar binnen mag. Toen ik naar de bibliotheek wilde, hing daar plotseling ook zo'n rotbord, net als bij het zwembad. Een tijdje later moesten we ineens allemaal zo'n ster gaan dragen op onze kleren. Op je trui, op je jas en op je bloes. Mijn vader zei nog: "Daar moet je trots op zijn. Wij hoeven ons nergens voor te schamen." Maar ik schaamde me kapot.

Ineens zag iedereen dat ik een jodin was. Tot dan kon ik nog gewoon onze hond uitlaten. Ik ging iedere dag met Belhamel naar het park. Dat durfde ik eerst nog wel, al stond daar een bord met VERBODEN VOOR JODEN . Ik dacht: dat kunnen ze toch niet aan me zien, maar door die stomme ster durfde ik dat niet meer. Toen vonden mijn ouders het beter om Belhamel weg te doen.'

Maartje rommelt in de doos en laat hem een foto van een hond met twee grote hangoren zien. 'Wat een grappig dier,' zegt Tuur.

'Ik heb de hele dag zitten janken toen hij weg was. Op het laatst werd mijn vader kwaad en riep: "Hou op, Tamar, denk je dat het voor ons zo leuk is?" Ik ben meteen gestopt met huilen, want hij had gelijk.

Mijn ouders mochten niks meer van de Duitsers. Mijn moeder mocht niet meer naar de kapper. Dat vond ze vreselijk, want ze liet zich graag opdoffen. En mijn vader mocht niet langer in onze auto rijden. Ook werd onze telefoon afgesloten. En weet je wat mijn vader het ergste vond? Dat zelfs vissen verboden werd. Mijn vader werkte bij de gemeente, net als jouw vader, maar

hij werd door de Duitsers ontslagen. Papa werd gek van de hele dag thuiszitten en ging daarom vaak vissen. Hij heeft het nog één keer geprobeerd: hij heeft gewoon zijn ster van zijn jas gehaald en is lekker gaan vissen aan de Amstel, een stukje buiten de stad. Het was alsof de politie het rook, want die kwam langsfietsen en vroeg meteen naar zijn persoonsbewijs. Toen was papa erbij, want bij joden staat daar een dikke "j" in.' 'En toen?' vraagt Tuur.

'Papa kende een van de agenten nog uit de tijd dat hij bij de gemeente werkte. De politie liet hem gaan, maar daarna durfde papa niet meer te vissen.'

'Waren dat Nederlandse agenten?' vraagt Tuur vol ongeloof. 'En die hielpen de moffen?'

'Ja, net als hier in het dorp. Veldwachter Berends werkt net zo goed voor de Duitsers.'

'Natuurlijk niet,' roept Tuur verongelijkt. 'Hij is hier al heel lang, want toen mijn vader nog klein was, zat de veldwachter al achter hem aan als hij appeltjes pikte uit de tuin van de pastoor. Veldwachter Berends slijmt niet met de Duitsers.' 'Natuurlijk wél!' zegt Maartje

boos. 'Als je nu nog bij de politie of de gemeente mag werken, moet je voor de Duitsers zijn, anders word je ontslagen.' 'En mijn vader dan!' roept Tuur boos. Maartje haalt haar schouders op. 'Nou?' vraagt Tuur.

'Ik weet het niet meer, hoor,' antwoordt Maartje kribbig. 'Het is soms zo ingewikkeld. Oom Bart zegt dat veel mensen gewoon hun baan willen houden, omdat ze anders niks te eten hebben. En dat het daarom geen kwaad kan als je een beetje aanpapt met de moffen. Dat kan soms ook handig zijn. Veldwachter Berends heeft mijn oom stiekem gewaarschuwd, toen hij wist dat de Duitsers onze koeien kwamen ophalen. Oom Bart heeft er toen gauw een paar verstoppt. Anders had hij nog maar acht koeien gehad, in plaats van twaalf.' Tuur schiet in de lach. 'Hoe doe je dat, koeien verstoppen? Die kun je niet in een klein hokje zetten zoals dat varken hier beneden.'

'Oom Bart had ze zolang bij een andere boer ondergebracht, waar de Duitsers pas de volgende dag zouden komen.' Maartje haalt een foto van een man en een vrouw tevoorschijn. 'Mijn ouders,' zegt ze zacht. 'Waar zijn ze nu?' vraagt Tuur. 'In Duitsland, in een kamp.' 'In een kamp?' Tuur huivert.

Dan begin Maartje te vertellen. Heel rustig, maar in haar stem hoor je het verdriet.

'Op een nacht werd er bij ons aangebeld en op de deur gebonsd. Ik keek uit het raam en zag dat de straat was afgezet. Beneden stonden allemaal vrachtwagens en er liepen Duitse soldaten en Nederlandse politieagenten. Uit de huizen aan de overkant kwamen mensen naar buiten die met koffers en tassen zeulden. Toen mijn vader opendeed, stonden er ook soldaten voor onze deur. We kregen tien minuten om wat spullen bij elkaar te zoeken en daarna moesten we in een vrachtwagen klimmen. Mijn broertje begon te huilen, maar de moffen trokken zich daar niks van aan. Ze duwden Daantje ruw naar binnen, waardoor hij viel. Mijn vader protesteerde en toen kreeg hij een klap in zijn gezicht van een Nederlandse agent. Toen de vrachtwagen propvol zat, werden we weggebracht naar een theater, vlak bij de dierentuin. Onderweg begonnen kinderen te huilen en sommige volwassenen ook, en een oude vrouw gilte zelfs keihard. Maar de soldaten die bij ons in de vrachtwagen zaten, richtten een geweer op haar. Toen werd ze stil. In de hal van de schouwburg zaten mensen achter een grote tafel. Het waren joden, net als wij, en bij hen moesten papa en

mama hun persoonsbewijs inleveren. Die mensen probeerden ons gerust te stellen. Als we ons kalm hielden, kon er niks gebeuren. We zouden naar Duitsland gebracht worden om daar te werken. Ik hoorde papa tegen mama zeggen: "Het is afgelopen, we moeten de kinderen redden."

Ik werd ineens heel bang, maar papa sloeg een arm om me heen en zei dat het allemaal goed zou komen. Toen moesten alle kinderen apart gaan staan. Papa haalde gauw deze doos met foto's uit zijn koffer en stopte die in mijn rugzak. Hij zei dat ik hem goed moest bewaren. Aan mijn broertje Daan gaf hij zijn beer.

De volwassenen werden allemaal de zaal van het theater in gestuurd. Daantje en ik wilden achter papa en mama aan, maar we werden tegengehouden. Een mevrouw zei: "Jullie gaan nu met mij mee naar de overkant. Het is hier nogal vol en we hebben een betere plek voor kinderen."

We moesten samen met andere kinderen in een rij gaan staan en zo staken we de straat over. Er reed een tram voorbij en mensen zwaaiden naar ons. Aan de overkant was een schoolgebouw, waar al veel kinderen waren.

Baby's, maar ook kinderen van mijn leeftijd. Daan en ik kregen een bed toegewezen en ik verstopte meteen de doos onder mijn bed. We mochten in een grote kamer met andere kinderen spelen en daar zag ik Levi, een jongen die bij mij op de joodse school zat. We vonden elkaar altijd al aardig, maar nu werden we echte vrienden.' Tuur onderbreekt haar: 'Is dat die jongen met wie je bijna gezoend hebt?Maartjes ogen lichten even op. 'Ja, want Levi was heel grappig, net als jij. Hij wist allerlei gekke spelletjes, die we samen met andere kinderen speelden.

Na een paar dagen ontdekten we dat er ineens kinderen weg waren. We vroegen het aan de juffen die op ons moesten letten, maar die wilden niks vertellen.

Op een ochtend kwam er een dokter langs om mij te onderzoeken. Ik snapte er niks van, want ik was helemaal niet ziek. Ik moest met hem mee naar een apart kamertje, maar dat wilde ik niet. Toen fluisterde hij tegen mij: "Ik moet je iets zeggen van je vader." Ik ging met hem mee en toen de deur dicht was, zei hij: "Luister, Tamar, ik kom uit de schouwburg aan de overkant. Je ouders worden binnenkort naar Duitsland gebracht en de kinderen die hier zitten gaan met hen

mee. Maar we kunnen je naar buiten smokkelen. We brengen je dan naar mensen die voor je willen zorgen. Je krijgt een andere naam en je moet vergeten dat je joods bent, tot de oorlog voorbij is."

Maartje pakt de pijp en het parelsnoer uit de doos en legt die op de schoot van Tuur. 'Deze spullen gaf hij aan mij: de pijp van mijn vader en het parelsnoer dat mijn moeder bijna altijd om had. En toen zei hij: "Je ouders willen dat je hier zo gauw mogelijk verdwijnt. We proberen je broertje ook hier weg te krijgen, maar jullie kunnen niet samen vertrekken, dat zou te gevaarlijk zijn."

Door die spullen wist ik dat ik de dokter kon vertrouwen. Ik mocht tegen niemand iets zeggen, zelfs niet tegen Levi.' Tuur neemt voorzichtig het snoer en de pijp in zijn handen. 'Is dat alles wat je nog van je ouders hebt?' 'En de foto's,' zegt ze zacht.

Ineens roept iemand van beneden: 'Maartje en Tuur, zitten jullie op de hooizolder?' Het is de stem van boer Holtermans.

De kinderen schrikken. Tuur geeft gauw de spullen

terug en loopt naar het raampje. 'Ik neem de geheime ontsnappingsroute!' sist hij.

'Niet doen, hij weet dat we hier zitten. We zijn veel te lang gebleven.' Maartje rukt de deur van het kamertje open. 'Oom Bart, we komen eraan!'

Daarna stopt ze razendsnel alles terug in de doos, doet het grote witte elastiek eromheen en schuift de doos onder het bed. 'Niks zeggen,' fluistert ze gejaagd, 'anders moet ik hier meteen weg. Ik mocht er met niemand over praten. Het is gevaarlijk om joden in huis te nemen. Als de Duitsers erachter komen...' Oom Bart roept weer: 'Hé, schiet nou eens op, verdorie!' Maartje trekt Tuur mee naar de hooizolder en antwoordt luid: 'We spelen verstoppertje, oom Bart!'

Ze klimmen vlug over de hooibalen en lopen naar de ladder. Oom Bart staat hen onderaan op te wachten. 'Maartje, je tante heeft warme melk voor jullie gemaakt.'

De kinderen klauteren naar beneden. Tuur kijkt onder het afdalen naar de hoek van de stal en ziet dat daar ook grote balen hooi zijn opgestapeld, helmaal tot aan

het plafond. Daarachter is natuurlijk dat varken verstopt.

'Je zat in in het ouwe kamertje van de knecht, hè!' zegt oom Bart knorrig. Maartje knikt.

'Ik heb liever niet dat je daar iemand mee naartoe neemt. Je zei zelf dat het j^ouw geheime plek was. Je tante en ik mogen er niet eens komen. Maar jij houdt je niet aan de regels, dame.'

'Tuur is mijn beste vriend,' antwoordt Maartje.

'Dat is fijn voor je, maar ik wil het niet, is dat duidelijk? En deze stal is geen speelplaats. Heb je me begrepen?'

'Ja, oom,' antwoordt Maartje zacht, maar Tuur hoort aan haar stem dat ze er niks van meent.

Oom Bart heeft het ook in de gaten en kijkt haar streng aan. Maartje slaat haar ogen neer.

'En schiet nou maar op, buiten op de bank staat jullie melk.' Zonder verder iets te zeggen gaan de kinderen naar de binnenplaats en drinken braaf hun melk op.

Oom Bart komt de stal uit en loopt naar het woonhuis.

Als hij buiten gehoorsafstand is, fluistert Tuur: 'Hoe ben je ontsnapt uit die school?'

'Een andere keer,' antwoordt Maartje zacht. 'Eerst jouw geheim.'

Tuur krijgt het ineens heel warm. Na het ongelooflijke verhaal van Maartje weet hij niet wat hij moet vertellen. Zijn verstopte fiets is een geheim van niks geworden. 'Nou?' dringt Maartje aan.

Tuur kucht even en zoekt naar woorden. Dan fluistert hij: 'Een van die Engelse piloten zit bij ons op zolder verstopt.'

De griezel-Duitser

Die avond ligt Tuur nog heel lang wakker. Er rommelt van alles door zijn hoofd. Hij denkt eerst aan Maartje. Ze zijn vanmiddag toch nog repen zilverpapier gaan zoeken. Maar andere kinderen waren hen voor geweest, want er lag bijna niks meer.

Tuur heeft Maartje laten zweren haar mond dicht te houden over de Engelse piloot. Zelf wilde ze niets meer zeggen over haar geheim. Alsof Maartje ineens bang was geworden om erover te praten.

Wat heb je eigenlijk verkeerd gedaan als je een jood bent? denkt Tuur. Ik ben katholiek. Stel je voor dat Hitler ineens de pest krijgt aan alle katholieken en die in kampen stopt of nog erger, zoals de pastoor had gezegd. Lambert beweerde dat de pastoor daarover had gelogen. Maar waarom had de vader van Maartje dan gezegd: 'Het is afgelopen met ons, we moeten de kinderen redden'? Redden, van wat?

Tuur weet zeker dat hij Maartje nooit zal verraden. Hij luistert of hij de Engelse piloot hoort, maar boven zijn hoofd blijft het stil. Vlak voordat hij naar bed moest,

wist zijn vader te vertellen dat de Engelsen gister nacht Berlijn hadden gebombardeerd. Daar waren die vliegtuigen natuurlijk naar op weg, toen ze in de kelder van Nijskens zaten.

Buiten slaat de torenklok tien keer. Zou die Engelsman gezegd hebben dat Tuur op zolder was geweest? Vast wel, want toen hij naar bed ging, zei Leo met een knipoog: 'Welterusten, Tuur en netjes in je bedje blijven.'

De piloot ligt natuurlijk allang te slapen en Leo is nog beneden, daarom is het zo stil.

In de verte klinkt gebrom. Alweer vliegtuigen? Nee, want dan zou het luchtalarm afgaan. Het is een vrachtauto. Het geluid komt snel dichterbij. De auto rijdt nogal hard. Ineens piepende remmen, deuren die openklappen en geschreeuw. Tuur schrikt. Maartje! Ze komen Maartje halen. Hij rent naar het raam en duwt het verduisteringspapier opzij. De vrachtauto staat voor hun deur. Hij ziet schimmen vanachter uit de wagen springen. Dan galmt het doordringende geluid van de bel door het hele huis. Er wordt keihard op de deur gebonsd en iemand roept: 'Aufmachen! Schnell,

schnell!' Tuur doet het zwarte papier weer terug voor het raam. Ze komen voor de Engelsman. Hij moet hem waarschuwen, want als de Duitsers die te pakken krijgen, schieten ze hem dood. Tuur rent naar de gang, maar het is al te laat. Beneden heeft zijn vader de voordeur opengemaakt en een paar moffen denderen met hun geweren in de hand de trap op. Tuur deinst achteruit tegen de muur.

Ineens staat tante Anna in de gang. Ze lijkt nu helemaal op een heks in haar witte nachtjapon en haar lange haren die los over haar schouders hangen. Zodra ze de Duitsers ziet, begint ze te krijsen: 'Weg jullie, moffentuig, rotzakken, smeerlappen.' Een van de soldaten duwt haar ruw opzij en loopt haar kamer binnen.

Tante scheldt gewoon door.

Een andere soldaat neemt de kamer van Tuur voor zijn rekening. Tuur kan vanaf de gang zien dat de man alle dekens van zijn bed rukt en daarna met zijn geweer onder het bed port.

Uit de kamer van de kleintjes klinkt gehuil. De derde

soldaat opent heel rustig de deur van Lieke, Gieltje en Fieneke. 'Ru-hig, Kinder,' zegt hij vriendelijk. 'Es ist gut.' Hij doet het licht aan, maar als de kinderen ineens de grote soldaat zien staan, gillen ze nog harder. De Duitser kijkt vluchtig onder de bedden en maakt de kast open.

Tuurs moeder komt de trap op rennen. Ze loopt de kamer van de kleintjes binnen en kijkt de Duitser woedend aan. Tuur ziet dat het eigenlijk nog een heel jonge soldaat is. Hij staat er wat onhandig bij en mompelt: 'Entschuldigen Sie, Frau Ramakers.' Hij draait zich om en loopt naar de zoldertrap. De Duitser die bij tante Anna naar binnen ging, verschijnt weer in de gang. Hij stapt recht op Tuur af en snauwt: 'Der Engländer?'

Tuur huivert. Het is dezelfde soldaat die hij vanmorgen voor het eerst zag bij het weiland en die Maartje de griezel-Duitser noemde. Met zijn koude vissenogen kijkt de mof opnieuw dwars door hem heen.

'Englander?' schreeuwt hij nog een keer.

Tuur haalt wanhopig zijn schouders op. 'D... d... dat...

dat weet ik niet.'

Tante Anna krijgt: 'Schoft, ga die vreselijke Hitler van jullie lastigvallen.'

De griezel-Duitser draait zich naar haar om en brult: 'Maul halten!' Hij heft zijn hand op om haar een klap te geven, maar dan roep iemand: 'Herr Oberst, hier!' Het is de jonge soldaat, die inmiddels boven aan de zoldertrap staat. Hij rammelt aan de deur die op slot zit.

Onmiddellijk stormen twee andere Duitsers de trap op en beginnen met hun geweerkolven op de deur te beuken. Doodsbang staart Tuur naar boven. Hij merkt nu pas dat de tranen over zijn wangen stromen. Het is afgelopen, denkt hij. Ze pakken de piloot en wij zijn er ook bij. De zolderdeur begeeft het onder luid gekraak. De soldaten blijven even staan, maar als een van hen een schreeuw geeft, stormen ze naar binnen.

Tuur hoort de soldaten op en neer stampen over de zolder en tegen elkaar roepen. Het duurt lang. Eindelijk komen ze naar beneden. Zonder Engelsman.

Tuurs moeder heeft ondertussen de kinderen gekalmeerd en tante Anna met veel moeite naar haar kamer gestuurd. Daar gaat ze nog flink tekeer.

De griezel-Duitser kijkt naar de deur van tante Anna. Tuurs moeder zegt in haar beste Duits: 'Sie ist ein wenig... eeh... gek... verrückt.'

De soldaat lacht vals en mompelt: 'Das dachte ich schon.' Dan wijst hij naar Tuur: 'Mittkommen, schnell.'

'Je moet mee, Tuur,' fluistert moeder.

'Ik wil niet, mam.'

'Ga nou maar, pap is beneden.'

Bevend loopt Tuur voor de soldaten uit.

In de gang staan zijn vader, Leo en Katrien met hun handen omhoog terwijl ze onder schot worden gehouden door een Duitser. Vanuit de kamer en de keuken komen nog een paar andere soldaten. 'Nun?' vraagt de griezel. 'Nichts, Herr Oberst.'

Herr Oberst begint te schreeuwen tegen Tuurs vader. Tuur begrijpt er niet veel van. Hij hoort kreten als 'verschwunden', 'ganze Familie abschiessen' en 'Sie sind gewarnt'. Dan vertrekken de Duitsers, net zo snel als ze gekomen zijn. Tuurs vader sluit de deur achter hen en ze horen de vrachtwagen starten en weggrijden.

Even later zit de hele familie in de keuken en bijna iedereen huult. Zelfs Leo heeft het te kwaad. Tuurs moeder kalmeert de kleintjes en geeft hun wat te drinken. Katrien is snikkend bezig met koffiezetten.

Tante Anna zit mopperend in haar stoel bij de kachel. 'Het is een schande om een oude vrouw zo te laten schrikken. Hebben ze me eerst uit mijn huis gezet voor dat rotkanon, komen ze me nog een keer lastigvallen. Ik ga me beklagen bij hun baas. Er moet toch ergens één fatsoenlijke mof te vinden zijn.' Als iedereen weer wat rustiger is, zegt Tuurs moeder: 'Wat is dit afschuwelijk allemaal.'

Tuur zou nu heel graag willen weten waar de piloot verborgen zit, maar hij durft het niet te vragen. Zijn vader zegt heel rustig: 'Het was schrikken, maar er is verder niets aan de hand.' 'We hebben geluk gehad,'

zegt Leo. 'Hoezo?' vraagt tante Anna.

Tuurs vader en Leo kijken elkaar even aan en dan antwoordt Leo: 'Gewoon geluk gehad. Ze hebben de radio niet gevonden.' Tante Anna roept boos: 'Het is een schande. Een heel peloton van die rótmoffen, alleen maar voor zo'n rótradio.' Tuur moet in zichzelf lachen. Iedereen heeft een paar maanden geleden zijn radio moeten inleveren. De Duitsers wilden niet dat ze nog langer naar Radio Oranje luisterden, de zender die vanuit het vrije Londen probeert de mensen moed in te spreken. Af en toe komen er soldaten langs om te controleren of er geen radio's meer in huis zijn, maar ze sturen nooit een heel peloton.

Katrien deelt koffie uit. 'Hier, het is nog steeds nepkoffie, maar beter dan niks.'

Tuurs moeder verzucht moedeloos: 'Hoe lang gaat dit nog door?'

'We mogen de moed niet opgeven,' zegt zijn vader. 'In Rusland is Hitler flink aan het verliezen en in Zuid-Italië zijn de Engelsen, de Fransen en de Amerikanen al binnengevallen.' 'Net als in Afrika,' zegt Katrien, 'daar

hebben de Engelsen die Duitse generaal Rommel verslagen.' Tuur denkt: met zo'n naam moet je wel verliezen.

'Let op wat ik jullie zeg,' gaat zijn vader verder, 'de bevrijders komen eraan. De Duitsers zijn onze hele kust aan het volbouwen met bunkers omdat ze verwachten dat de Engelsen en de Amerikanen daar ook zullen binnenvallen. Die Maartje van de buren is niet voor niks vertrokken uit IJmuiden.' 'De Canadezen helpen ook mee,' zegt Leo, 'en zelfs de Polen.' 'Komen die allemaal hiernaartoe?' vraagt Tuur verrast. 'Nou en of, want je kunt Hitler alleen verslaan met een groot leger, met soldaten uit allerlei landen. Daarom heten ze ook "geallieerden", dat betekent: landen die samenwerken.' 'Weer wat geleerd,' zegt Tuur droog.

'Zo is dat, jonkie,' lacht Leo, 'want dit leer je niet van dat NSB- meestertje van jou.'

Tuurs moeder brengt de kleintjes naar bed en tante loopt met haar mee naar boven.

Als ze weg zijn, zegt Leo tegen Tuur: 'Bedankt, jongen, jij hebt ons ongewild gered.'

Verbaasd kijkt Tuur hem aan want hij snapt het niet.

Leo lacht. 'Doe maar niet zo onschuldig, jongetje. Ik hoorde van George dat je boven bent geweest.'

'Heet hij George?' flapt Tuur eruit.

Leo en zijn vader schieten in de lach.

'Ik heb tegen niemand iets gezegd,' liegt Tuur, 'want ik heb die piloot beloofd mijn mond te houden.' Hij denkt meteen aan Maartje, maar hij weet zeker dat die niks heeft verraden. 'Echt waar?' vraagt zijn vader.

Niet rood worden, denkt Tuur. Hij knikt heftig ja en vraagt dan gauw: 'Waar is die George nu?' Leo kijkt naar zijn vader en die knikt.

Dan vertelt Leo: 'Toen ik hoorde dat jij hem ontdekt had, hebben we hem zo snel mogelijk naar een veilige plek in het bos gebracht.'

'In de mergelgrotten?' vraagt Tuur. Hij heeft al eens eerder horen vertellen in het dorp dat er soms mensen onderduiken in de grotten. De Duitsers wagen zich

daar niet in, omdat je er flink kunt verdwalen en de kans groot is dat je er dan niet meer levend uitkomt. Maar Leo en zijn vader weten er goed de weg. Tuur heeft al een paar keer een tocht gemaakt door een van de grotten, samen met Leo. In het begin was hij doodsbang geweest, maar ze kwamen altijd weer veilig buiten. 'Zoiets,' antwoordt Leo. 'Blijft die piloot daar dan zitten?' vraagt Tuur. 'Nee, we smokkelen hem zo gauw mogelijk de grens over naar België. Van daaruit gaat hij naar Spanje en dan wordt hij overgezet naar Engeland.'

'Hoe smokkelen jullie hem de grens over?'

'Dat zou je wel willen weten, hè broertje? Maar je weet al veel te veel. Voorlopig is het wel genoeg.'

Maar Tuur vindt het niet genoeg: 'Zitten er vaker piloten op zolder?'

Zijn vader knikt. 'Het zijn soldaten uit neergeschoten vliegtuigen of mensen die stiekem zijn geland om geheime boodschappen door te geven. Meestal blijven ze een of twee dagen en dan moeten ze zich muisstil houden. Maar die George was nogal onrustig. We

brengen ze voortaan naar een andere onderduikplek.'

'Jammer,' antwoordt Tuur, maar hij meent er niks van. Hij moet er niet aan denken dat er nog een piloot op zolder zou zitten. Hij zou geen oog meer dichtdoen en de hele nacht liggen luisteren of er geen vrachtauto zou stoppen voor hun deur. Ineens gaat weer de bel. Tuur schrikt, maar zijn vader stelt hem gerust. 'Dat zal een van de burens zijn. Die wil natuurlijk weten wat er aan de hand was.'

Als Tuurs vader terugkomt, zegt hij verbaasd: 'Het was Nijskens. Die kwam zeggen dat hij niets te maken had met de overval, als we dat soms mochten denken.'
'Volgens mij liegt hij,' bromt Leo. 'Dat denk ik niet,' zegt zijn vader.

Tuur snapt er niks van en vraagt: 'Maar hij is toch NSB 'er?' 'Maar hij is óók van ons dorp,' zegt zijn vader, 'hij is hier geboren en getogen, net als ik. En soms weegt dat zwaarder dan al het andere.'

Als Tuur eenmaal in bed ligt, kan hij niet slapen. Telkens ziet hij de kille ogen van de griezel-Duitser voor zich. Ineens bedenkt hij dat zijn vader voor de

eerste keer niét heeft gezegd: 'Daar ben je nog te klein voor' of 'Bemoei je niet met de oorlog'. Pap en Leo hebben hem zelfs meer verteld, dat ze piloten verstoppen in de grotten en daarna de grens over helpen. Eigenlijk voelt hij zich trots. Hij zit nu ook in het verzet. Nou ja, een heel klein beetje. En dat is al best gevaarlijk met een overbuurman als Nijskens. Wie kun je eigenlijk nog vertrouwen in het dorp? En welke kinderen uit zijn klas? Voor Lambert moet je oppassen, en Pierre zegt af en toe ook rare dingen. Maar Fons van de bakker, die hoort écht bij de goeien. Die vertikte het om Heil Hitler te roepen, terwijl Lambert hem bedreigde met een klodder van zijn vuile NSB -spuug. En Sjeng van de slager, die is vast ook eerlijk.

Ineens dringt tot hem door dat met die piloot zijn geheim is verdwenen. Wat zal Maartje zeggen? Dadelijk denkt ze nog dat hij die piloot verzonnen heeft. Nee, natuurlijk niet. Bij Holtermans hebben ze vast gemerkt dat er iets aan de hand was. En hij kan in elk geval vertellen waar de piloot gebleven is en wat er verder met hem gaat gebeuren.

Duizend gedachten tolleren door zijn hoofd: Maartje, de jodenster, de griezel-Duitser, Bella het geheime varken,

George, Nijskens, Lambert, Fons, Maartje, Roeland,
Waffen-ss, kampen, dood...

Hij ligt nog een hele tijd te draaien in zijn bed. Pas na
een paar uur valt hij eindelijk in slaap.

Onrust in het dorp

De volgende morgen is het hele dorp in rep en roer. Iedereen heeft inmiddels gehoord van de inval bij de familie Ramakers. Maar op hetzelfde moment dat de Duitsers bij Tuur binnenvielen, gebeurde dat ook bij de bakker. De vader van Fons had de andere Engelse piloot verstoppt, achter de grote oven in zijn bakkerij. En die zat er nog wél toen de Duitsers kwamen. De hele familie is gearresteerd en samen met de piloot naar de stad gebracht. Dat vertelde zijn vader bij het ontbijt. Maartje komt Tuur ophalen om naar school te gaan. In de verte zien ze Pierre en Mia lopen en ze houden hun pas in. Ze willen ongestoord met elkaar kunnen praten. 'Ik dacht dat ze voor mij kwamen,' zegt Maartje zacht. Tuur knikt. 'Dat dacht ik ook, maar gelukkig kwamen ze bij ons. Nou ja, gelukkig, ik schrok me kapot. Die griezel-Duitser was erbij. Maar die piloot was al weg. Dat was wel een gelukje. Alleen...' Tuur aarzelt even, 'nou heb ik geen geheim meer.' Maartje giechelt. 'Dat geeft niet, het gaat erom dat je elkaar kunt vertrouwen en dat doen we.' 'Maar jij hebt nog niet alles verteld,' zegt Tuur gauw. 'Misschien vanmiddag,' antwoordt Maartje, 'maar dan moeten we eerst een nieuwe geheime plek zien te vinden, want ik durf je niet meer

mee te nemen naar de hooizolder.' Als ze langs het huis van de familie Raabrechts lopen, gaat de deur open en komt de oude mevrouw naar buiten stappen. De klein dikke dame barst meteen los: 'Wat een toestand was dat vannacht bij jullie. Mijn man was er helemaal van in de war. Ineens stond die grote Duitse vrachtwagen in de straat en dan dat geschreeuw.' Het klinkt nogal verwijtend, net alsof Tuur er wat aan kan doen.

Dan buigt mevrouw Raabrechts zich naar de kinderen toe en fluistert: 'En, hebben ze wat gevonden?'

'Natuurlijk niet,' antwoordt Tuur zelfverzekerd, 'mijn vader verstopt geen radio's.'

'En geen piloot?' fluistert mevrouw Raabrechts verbaasd. 'Die helemaal niet.'

De vrouw kijkt hem indringend aan vanachter haar grote brillenglazen.

Tuur staart dapper terug en denkt: niks laten merken. 'Geen piloot?' herhaalt mevrouw Raabrechts. 'Nee, echt niet. Mijn vader is niet gek.'

Mevrouw knikt bedachtzaam en wijst dan naar het huis van Nijskens. 'Verstandig, want jullie kunnen geen risico nemen met zo iemand in de buurt. Ik vertrouw die man voor geen cent, vuile NSB 'er.'

'We mogen wel in zijn kelder,' zegt Maartje.

'Daar heb je gelijk in, kind. Hoe lang woon je inmiddels bij je oom en tante?

'Sinds juni, mevrouw.'

'Waar kwam je ook alweer vandaan?'

'IJmuiden, mevrouw.'

'Oh ja natuurlijk, ik heb daar ook nog familie wonen. Maar goed dat je daar weg bent, want daar willen nog wel eens bommen vallen op de haven.'

'Ik ben heel blij, dat ik bij oom Bart en tante Berb mag blijven, mevrouw.'

Mevrouw Raabrechts knikt bedachtzaam en zegt: 'Ik

wist trouwens helemaal niet dat boer Holtermans familie in IJmuiden heeft.'

'Ja hoor,' antwoordt Maartje.

Vanuit haar huis horen de kinderen iemand roepen. 'Mijn man,' zegt mevrouw Raabrechts. 'Hij is nog steeds een beetje over zijn toeren. We hebben vannacht geen oog meer dichtgedaan.'

Ze verdwijnt naar binnen.

Als ze zeker weten dat mevrouw Raabrechts hen niet meer kan horen, fluistert Maartje: 'Die vrouw is altijd bloednieuwsgierig.'

Tuur geeft Maartje een stevig schouderklopje: 'Goed gedaan hoor, ik zou je bijna gaan geloven.' 'Nou, ik jou ook met je piloot.'

'Ik blijf het een raar mens vinden,' zegt Tuur, 'en haar man kwijlt altijd als we met hem in de kelder zitten.' Maartje schiet in de lach. 'Daar kan die man toch niks aan doen. Die is oud en ziek.'

'Kom,' zegt Tuur, 'we lopen door. Pierre en Mia zijn ver genoeg weg.'

Zwijgend stappen ze naast elkaar voort.

Pas na een tijdje vraagt Maartje: 'Weet jij wat er met Fons gaat gebeuren, en met zijn ouders?'

'Mijn vader zei vanochtend dat ze naar de stad zijn gebracht,' antwoordt Tuur. 'Hij denkt dat ze opgesloten zitten in de kelder van het gebouw van de Sicherheitsdienst.' Maartje slikt even en zegt zacht: 'Lambert riep laatst dat ze daar mensen martelen. En hij vond het nog leuk ook, de rotzak' Tuur knikt. 'De burgemeester gaat straks naar de SD , zei mijn vader. Hij wil proberen ze vrij te krijgen. Als Fons en zijn moeder zeggen dat ze van niks wisten, hebben die misschien nog een kans.' 'Zou dat lukken, denk je?'

'Ik weet bijna zeker dat Fons écht niks wist. Ze vertellen toch nooit iets aan kinderen.'

Pierre heeft inmiddels in de gaten gekregen dat Maartje en Tuur achter hem lopen. Hij komt naar hen

toe rennen en wil alles weten over de piloot: hoe hij eruitzag, wat voor rang hij had en of hij gewond was. Maar Tuur trapt er niet in. 'Er zat helemaal geen piloot bij ons in huis.' 'Volgens mijn vader wel,' zegt Pierre.

'Dan zeg maar tegen je vader dat hij geen onzin moet vertellen.' Teleurgesteld gaat Pierre ervandoor.

Als ze op school zijn, komen er andere kinderen naar Tuur toe. Ze willen alles weten over de piloot. 'Wij verstoppen geen piloten,' zegt Tuur met een uitgestreken gezicht. 'Daar hebben we helemaal geen plaats voor, met een huis vol kleine kinderen.' Sommige klasgenootjes zeuren nog even door. 'De Duitsers vallen niet zomaar bij iemand binnen,' zegt er een. Maar dan gaat gelukkig de bel en moeten ze op het plein in de rij gaan staan. Terwijl ze naar hun plek lopen, fluistert Maartje: 'Dat was een goeie, van die kleine kinderen.' De klassen mogen één voor één naar binnen. In hun eigen lokaal blijft de plaats van Fons leeg. Meester Jansen slaat een kruisteken en begint te bidden. Na de gebruikelijke drie Weesgegroeten en het Onzevader zegt hij: 'We bidden een extra Weesgegroetje voor onze medeleerling Fons en zijn ouders. Ze zijn erg onverstandig geweest, maar laten

we hopen dat ze veilig thuiskomen.'

Tuur kijkt naar de rij van de meisjes. Maartje draait zich naar hem om en trekt een gezicht alsof ze wil zeggen: belachelijk! De meester ziet het en onderbreekt het gebed. 'Holtermans en Ramakers, ogen dicht tijdens het bidden!' Maartje en Tuur doen braaf wat hun gezegd wordt.

Tussen de middag gaat het bij Tuur thuis natuurlijk weer over de bakkersfamilie. Maartje is er ook bij, want Tuur heeft gevraagd of ze mocht blijven eten.

Als ze allemaal aan tafel zitten, zegt zijn vader tegen Leo: 'Ben je het nou eindelijk met me eens dat het goed is dat onze burgemeester is blijven zitten toen de Duitsers kwamen? Nu kan hij misschien nog wat doen voor de bakker en zijn gezin.'

'De burgemeester heult met de vijand,' bromt Leo.

Tuurs moeder schudt haar hoofd en moppert: 'Ophouden, daar worden jullie het toch niet over eens.'

Katrien roept gauw: 'Fieneke kan al "goen" zeggen

tegen een schoen, knap hè?'

'Handig voor Fieneke,' zegt Leo nors, 'vooral omdat er geen schoen meer te krijgen is.'

Maar Katrien laat zich niet uit het veld slaan: 'Tegen de tijd dat ons Fieneke echt "schoen" kan zeggen, zijn de moffen vertrokken en wordt alles eindelijk weer normaal.' 'Ik ga vanmiddag naar de markt in de stad,' zegt Tuurs moeder. 'Ik neem wat aardappels en groenten mee en probeer die te ruilen voor kleren.'

Als Tuur en Maartje na het middageten weer terug naar school gaan, lopen Pierre en Mia met hen mee.

Maartje wil graag weten wat Leo nou precies bedoelde met heulen met de vijand. Maar met Pierre en Mia erbij durft ze er niet over te beginnen. Pas nadat ze die middag uit school komen, heeft ze eindelijk de kans.

Ze zit samen met Tuur op de grote binnenplaats van haar oom en tante. Eigenlijk was ze van plan om het varken aan Tuur te laten zien, want oom Bart is naar de stad en tante Berb zit koffie te drinken bij de moeder van Sjeng. Maar net op het moment dat ze

Tuur wil meenemen naar Bella, komt oom Bart vanuit de Dorpsstraat de binnenplaats op lopen. Hij groet de kinderen, roept nog: 'Niet in de stal komen, hè!' en verdwijnt in het woonhuis.

'Jammer,' zegt Tuur, 'zie ik dat varken nog niet. Weet mijn vader ervan?'

'Volgens mijn oom niet, maar wat voor werk doet jouw vader nou eigenlijk bij de gemeente?' 'Hij is voedselcontroleur. Mijn vader moet naar boeren toe om te tellen hoeveel biggetjes een varken heeft gekregen of hoeveel zakken graan er van het land komen. Dat geeft hij door aan de Duitsers en die zeggen dan hoeveel een boer moet afgeven.'

'Nou snap ik het,' zegt Maartje lachend, 'want mijn oom zegt dat jouw vader niet zo goed kan rekenen. Laatst moest hij hier de koeien tellen. We hebben er twaalf, maar ik hoorde oom Bart tegen tante zeggen: "Die Ramakers kan alleen maar tot tien tellen.'

'Ik vind het nog steeds een raar idee, dat mijn vader eigenlijk voor de Duitsers werkt, maar ze ondertussen een beetje voor de gek houdt.'

Ineens komt de moeder van Tuur de binnenplaats op rennen. 'Tuur, kom gauw! Tante Anna is de deur uit gelopen. Ze zei dat ze zich ging beklagen bij de Duitsers over vannacht. En ik kan er niet achteraan, want ik ben alleen met de kleintjes. Je moet haar tegenhouden, voordat ze domme dingen doet.' Tuur denkt: die kleine heks tegenhouden, dat lukt me nooit. Maar dapper vraagt hij: 'Welke kant is ze op gegaan?' 'Ze riep dat ze naar haar huisje ging, omdat daar Duitsers zitten bij het afweergeschut. Zeg maar dat ze onmiddellijk naar huis moet komen. Verzin maar een smoes, dat ik gevallen ben of zo.'

Tuur en Maartje spurten meteen weg.

In de Dorpsstraat komen ze mevrouw Raabrechts tegen. 'Die gekke tante van jou kwam hier net langs,' waarschuwt ze, 'en dat mens schreeuwde allerlei rare dingen over de Duitsers. Ze mag wel oppassen!'

Tuur en Maartje rennen de Dorpsstraat door, zo hard ze maar kunnen.

Verdriet

Aan het einde van de Dorpsstraat, na de laatste boerderij, begint de weg naar de stad. Aan beide kanten staan hoge bomen en liggen weilanden. Ze slaan al snel een zijweggetje in, en rennen nu over een zandpad.

In de verte stapt tante Anna stevig door in de richting van haar huisje, dat een paar honderd meter verderop ligt. Het is verscholen achter een enorme beukenhaag. Je kunt nog net het dak zien met daar bovenuit de loop van het afweergeschut dat de Duitsers in de tuin hebben gezet.

Onder het hollen zet Tuur zijn handen aan zijn mond en hij roept: 'Tante Anna!'

Ze stopt en draait zich om, maar zodra ze de kinderen ziet, krijst ze: 'Weg jullie!' en loopt koppig door. Tante passeert het kapelletje dat een stukje van het pad aflight. Ze blijft weer even staan en maakt een kruisteken. Tuur roept tegen Maartje: 'Ze zei laatst dat ze nooit voorbij het kapelletje gaat zonder een kaarsje voor Maria op te steken.' 'Laat ze dat dan doen,' kreunt Maartje, 'ik kan

haast niet meer.' Maar deze keer laat tante het erbij zitten en beent weer verder. De kinderen kunnen haar niet meer inhalen en als tante bij haar huisje komt, zien ze haar zonder aarzelen het tuinhekje openmaken en achter de haag verdwijnen. Hijgend blijven de kinderen staan.

'Die is echt gek,' puft Maartje. 'Wat doen we nou?' vraagt Tuur. 'Gaan kijken,' antwoordt Maartje. 'Durf je dat?'

'Nee, maar we kunnen haar niet alleen laten. Kom!' Tuur aarzelt.

'Kom nou, ik ga niet in mijn eentje die gekke tante van jou ophalen.'

Tuur zucht eens diep en loopt dan met Maartje mee. Eigenlijk schaamt hij zich dat hij niet durft. Maartje is net zo goed bang. Als ze dichterbij het huisje komen, wijst Tuur naar de loop van het kanon, die boven het dak uitsteekt. 'Dat is een Flak,' zegt hij. 'Een wat?'

'Een Flügzeug Abwehr Kanone,' antwoordt Tuur. Hij is blij dat hij nog een klein beetje indruk kan maken. 'Het

is een veel beter afweergeschut dan de Engelsen en Amerikanen hebben. Met dat ding kun je in één minuut minstens vijftien granaten afschieten en je kunt er vliegtuigen mee raken op tien kilometer hoogte.'

'Hoe weet je dat allemaal?' vraagt Maartje en ze kijkt hem aan met een ondeugende twinkeling in haar ogen.

Tuur slikt even en denkt: ze heeft in de gaten dat ik stoer doe over Flaks, maar ondertussen zowat in mijn broek schijt van angst.

Voor hij kan antwoorden, worden ze opgeschrikt door een hoop lawaai dat achter het huisje vandaan komt. Ze horen bulderend gelach en daar bovenuit klinkt het getier van tante Anna.

Ze blijven voor het tuinhekje staan. Maartje fluistert: 'Zullen we teruggaan?'

Ineens verschijnt er een soldaat met een geweer aan de schouder. 'Was soll das, Kinder?' vraagt hij rustig. 'Mijn tante,' zegt Tuur. 'Tante?' 'Unsere Tante ist hier,' zegt Maartje, 'Sie ist ein wenig...' Maartje zoekt naar het goede woord, maar kan er niet opkomen. Daarom

tikt ze met haar vinger tegen haar voorhoofd. De soldaat schiet in de lach. 'Ach, die verrückte Tante, komm mit, Kinder.'

Hij wil voor hen uit lopen, maar als hij ziet dat ze blijven staan, zegt hij: 'Habe keine Angst, es ist gut.'

Dan herkent Tuur de man. Hij was er vannacht bij toen de Duitsers hun huis binnenvielen. Het is de jonge soldaat die de kleintjes aan het schrikken maakte en zich daarna verontschuldigde tegenover zijn moeder.

Hij loopt voor hen uit naar de achterkant van het huisje. Daar staan een paar andere soldaten tegen het luchtafweergeschut geleund. Het is een lichtgrijs ijzeren kanon, dat er veel minder zwaar uitziet dan Tuur had verwacht na de verhalen van Pierre. Bij het woord kanon dacht Tuur aan een of ander log ding, maar dit afweergeschut ziet er eigenlijk vrij licht en sierlijk uit. Het lijkt net een ton met daarbovenop een paar korte buizen die samen met een lange smalle pijp naar de hemel wijzen. De ton rust op een kruisvormig onderstel dat naar alle kanten uitsteekt als een levensgrote spin.

Tante staat een paar meter van de soldaten vandaan en gaat ongelooflijk tekeer. Ze stampvoet en zwaait wild met haar armen om zich heen. Tuur hoort een scheldtirade die hem inmiddels bekend voorkomt: 'Moffentuig, rotzakken, smeerlappen, ga Hitler lastigvallen!'

Maar de Duitsers horen nauwelijks wat ze zegt en lachen alleen maar.

Even verderop in de tuin staan nog een paar mannen te bulderen van het lachen bij een enorm zoeklicht. Tuur is bijna nog meer onder de indruk van de reuzenschijnwerper dan van het kanon.

Ineens houdt tante op met tieren. Ze heeft de kat in de gaten gekregen die aan de voet van het afweergeschut ligt te slapen.

Het is haar eigen Zwartje, die ze meebracht toen ze bij Tuur kwam inwonen en die er na een paar dagen vandoor was gegaan.

Tante loopt naar de poes toe en roept blij: 'Zwartje, daar ben je. Ik heb je zo gemist.'

De kat wordt wakker, springt op en begint te blazen. 'Zwartje, ik ben het, je eigen vrouwtje!' Tante steekt haar hand uit naar de poes, maar die slaat met een klauw in haar richting en rent naar een van de soldaten die bij het zoeklicht staat. Die pakt de kat op en aait hem over zijn kop. 'Ruhig, mein Liebchen,' zegt de Duitser. Tante ontploft. Haar vinger priemt in de richting van Zwartje en ze krijst: 'Vuile overloper, moffenkat, NSB 'er. Ik wil je nooit meer zien.'

Woedend loopt ze weg.

De Duitsers beginnen nog harder te lachen. Vooral als een van hen met hoge stem gilt: 'Swartchen, iek bien jouw eiken frautje.' Maartje en Tuur durven elkaar niet aan te kijken, bang dat ze in de lach schieten. Natuurlijk is het ontzettend zielig voor tante, maar wie scheldt haar eigen kat nou uit voor NSB 'er? Daar snapt dat beest helemaal niks van. Zwartje was gewoon teruggelopen naar zijn eigen huis en die Duitsers zijn kennelijk al die tijd aardig voor hem geweest.

Maartje fluistert tegen Tuur: 'Kom, we moeten achter je tante aan.'

Ze lopen terug naar het tuinhekje aan de voorkant van het huis. De jonge Duitser gaat met hen mee. 'Ihr habt eine drollige Tante,' zegt hij.

De kinderen zeggen hem gauw gedag en rennen in de richting van het dorp.

Tuur heeft het niet meer. 'Een drollige tante,' schatert hij. 'Grappig,' schreeuwt Maartje, 'dat betekent grappige tante.' Ongelooflijk hoe hard die oude tante Anna nog kan lopen. Als de kinderen even later hijgend de keuken binnenstappen, zit tante Anna al te mopperen bij Tuurs moeder, Katrien en de kleintjes.

'Ik heb ze eens goed de waarheid gezegd, die onbeschofte Duitsers, de hufters, de rotzakken!'

Tuurs moeder probeert haar wat te kalmeren, maar ze blijft schelden. Katrien neemt de kleintjes maar even mee naar de huiskamer tot hun tante is uitgeraasd. Als tante Anna wat rustiger wordt, vertelt Tuur kort wat er gebeurd is. Hij kan het niet laten om extra te vermelden dat ze bij het Flügzeug Abwehr Kanone zijn geweest. 'Haar poes was daar,' vult Maartje aan.

Als tante het woord poes hoort, barst ze weer los: 'De moffen mogen die rotkat houden, de vuile overloper. Heulen met de vijand, ze moesten dat beest afmaken.' 'Maar tante,' zegt Tuurs moeder, 'u was zo gek op Zwartje.' Dan begint tante te huilen. Van het tierende oude vrouwtje is ineens niks meer over. Ze zit ineengedoken bij de kachel en huilt als een klein kind.

Zijn moeder gebaart naar Tuur dat ze hen even alleen moeten laten, dus vertrekken de kinderen naar Tuurs kamer. Tuur ploft meteen op zijn bed.

Maartje is hier vaker geweest. 'Wat is het hier eigenlijk kaal, zeg. Je moet wat aan de muur hangen,' zegt ze, 'net als ik heb gedaan in mijn geheime kamertje.' 'Wat dan?' vraagt Tuur.

Maartje denkt even na en zegt dan plagend: 'Een foto van zo'n Flak, waar jij alles van afweet.'

'Dat heb ik allemaal van Pierre gehoord,' zegt Tuur gelaten. Maartje gaat vlak voor hem staan. 'Je was echt bang, hé?' 'Ja,' mompelt Tuur en denkt: verdorie, wat is het moeilijk om dat toe te geven. Helemaal tegenover een meisje. 'Ik was ook bang,' zegt Maartje, 'maar ik

heb geleerd dat je soms je angst heel diep moet wegstoppen in jezelf. Anders zat ik hier niet. Zal ik vertellen hoe het verderging in Amsterdam?' 'Ja, doe maar,' zegt Tuur. 'Het is hier koud,' zegt Maartje.

Tuur staat op en trekt de grote bruine deken van zijn bed. 'Neemt u plaats, mevrouw,' zegt hij uitnodigend. Maartje gaat op bed zitten en Tuur slaat de deken om haar heen. Dan kruipt hij er zelf ook onder.

'Waar was ik gebleven?' zegt Maartje, alsof ze net als meester Jansen midden in een spannend verhaal zit.

'Je ouders moesten in die schouwburg blijven,' zegt Tuur, 'en jij was met je broertje naar de overkant gebracht. En toen kwam die dokter die jou naar buiten wilde smokkelen.'

Onwillekeurig schuiven ze dichters naar elkaar toe en Maartje begint te vertellen: 'Diezelfde dag kwam een aardige mevrouw mij ophalen. Ze zei dat ze Els heette en ze nam me mee naar beneden. Ik mocht de doos met foto's en spullen meenemen in mijn rugzak. In de gang van het gebouw moesten we een tijdje wachten.

"Hoe heet je?" vroeg Els.

Ik antwoordde dat ik Tamar Cohen heette.

Ze dacht even na en zei toen: "Wat vind je van de naam Maartje?"

Ik wist niet wat ik moest zeggen. Het was allemaal zo vreemd, maar Els zei: "Je heet voortaan zo, want Tamar klinkt veel te joods. En je achternaam is voor eventjes Donker, want zo heet ik. En als ze in de tram vragen wie je bent, zeg je dat je Maartje Donker heet. Je doet net of je mijn dochter bent." Ik moest mijn nieuwe naam een paar keer herhalen. We bleven nog een tijdje in de gang staan. Els keek alsmaar naar de overkant van de straat en zei: "Er staan Duitsers op wacht voor de schouwburg, die mogen niet zien dat wij naar buiten gaan. We moeten wachten tot er een tram langskomt." Ik begreep heel goed dat het nu gevaarlijk werd, voor haar en voor mij. Ineens pakte Els mijn hand en zei: "Niet bang zijn, Maartje." Maar ik was vreselijk bang. Mijn hand trilde, Els zei toen: "Je moet vandaag alle angst in jezelf wegstoppen, wat er ook gebeurt, anders lukt het niet."

Ze kneep me in mijn hand en ik beloofde mijn best te doen. Ineens zei ze: "Kom, rennen!" En ze trok me mee naar buiten. Er passeerde net een tram en heel even konden de Duitse bewakers ons niet zien. We holden met de tram mee en een stukje verderop was de halte en konden we instappen. Ik keek nog een keer om en zag nog net een glimp van de schouwburg. Daar had ik papa en mama voor het laatst gezien, en ik moest ineens huilen. Els fluisterde dat ik onmiddellijk moest ophouden. Ik snapte dat zelfs huilen gevaarlijk was. Els bracht me naar het station, waar een andere vrouw, die Lidwien heette, ons opwachtte. Samen met haar ging ik de trein in. Ik was nog steeds Maartje, maar ik kreeg weer een andere achternaam: Driessen, want Lidwien heette zo. In een halfuur tijd had ik zomaar twee moeders erbij.

Lidwien was grappig. Ik moest eerst tien keer zeggen dat ik Maartje Driessen heette. Toen ik me een paar keer vergiste, stelde Lidwien voor om het een paar keer zachtjes achter elkaar te zingen, zodat ik het beter zou onthouden. Daarna deden we 'Ik zie, ik zie wat jij niet ziet' en vertelde Lidwien dat we helemaal naar Zuid-Limburg gingen. Daar zou ik in een dorpje gaan wonen bij een boer en zijn vrouw, die zelf geen kinderen

hadden. Dat waren dus oom Bart en tante Berb. Ik zou hun nichtje uit IJmuiden worden.

De reis duurde lang en we moesten vaak overstappen op een andere trein.

Twee keer kwamen er Duitsers langs. Dat was ontzettend eng. Ze riepen keihard door de coupé: 'Ausweis, bitte!' en dan moest iedereen zijn persoonsbewijs laten zien. Ik was blij dat kinderen nog niet zo'n ding bij zich hoefden te dragen. Lidwien bleef heel rustig en als ze vroegen wie ik was, sloeg ze een arm om me heen en zei ze trots: "Mijn dochter". Een keer vroeg een mof hoe ik heette. Ik kreeg een kop als een boei en zei: "Maartje Driessen". Die kerel keek me heel lang aan en ik dacht dat ik doodging. Toen knipoogde hij naar mij en liep door. Zodra de moffen weg waren, zei Lidwien: "Hij had iets in de gaten, maar we hebben geluk gehad, Maartje, volgens mij was het een goede Duitser."

In Maastricht werd ik op het station opgehaald door oom Bart en ik kreeg nóg een keer een andere achternaam: Holtermans. In één dag was ik drie keer van achternaam veranderd. Vanaf die tijd heeft nooit

meer iemand mij bij mijn echte naam genoemd. Het is zo stom als je je naam niet meer mag houden. Alsof je er niet meer mag zijn en je alle fijne dingen die je met je vader en moeder hebt meegemaakt, moet vergeten.' Maartje staart voor zich uit en dan ziet Tuur dat er tranen in haar ogen staan.

Een beetje onhandig legt hij een arm om haar schouders. Ineens begint Maartje te snikken. Met moeite kan ze zich inhouden om het niet uit te schreeuwen van verdriet, maar ze mogen haar beneden niet horen. Niemand mag weten dat ze alles aan Tuur heeft verteld, omdat ze het niet meer volhield. Ze móést het aan iemand vertellen, eindelijk aan iemand vertellen die ze kan vertrouwen. Omdat ze bang is om te vergeten wie ze écht is, wie haar ouders zijn, haar familie en haar vrienden in Amsterdam.

Maartje legt haar hoofd op Tuurs schouder en huilt zo zachtjes mogelijk.

Tuur weet niet wat hij moet doen.

Hij zit hier met een huilend meisje tegen zich aan. Dat heeft hij nog nooit meegemaakt en hij heeft een hekel

aan jankende meiden. Maar dit is niet zomaar een meisje, dit is zijn meisje. Hij kijkt naar haar en voelt iets wringen in zijn keel, want zo veel verdriet in één keer heeft hij nog nooit gezien. Als vanzelf gaat zijn hand naar Maartjes gezicht. Voorzichtig aait hij heel even over haar wang en hij fluistert: 'Tamar Cohen.'

Sneeuw

Als Tuur de volgende morgen met Maartje naar school loopt, heeft het voor het eerst gesneeuwd. Uitgelaten rennen de kinderen door de Dorpsstraat, gooien met sneeuwballen en schoppen de sneeuw voor zich uit.

Op het schoolplein vliegen de sneeuwballen over en weer, maar als meester Jansen en juffrouw Konings het plein op stappen, stopt iedereen onmiddellijk. De kinderen nemen geen risico, want als je een meester of juf raakt, zwaait er wat. Wanneer de bel gaat, gaat iedereen netjes in de rij staan. De klas van Tuur en Maartje gaat als een van de laatste naar binnen en de kinderen hebben het koud gekregen van het lange stilstaan. In het lokaal brandt de kachel, maar echt warm is het er niet. Er zijn geen kolen meer te krijgen en daarom worden alle kachels op school al een hele tijd gestookt met hout. Alleen is er niet genoeg om de hele dag de kachel flink door te laten branden. Meester Jansen laat de kinderen daarom hun jassen aanhouden. De dagen daarna blijft het sneeuwen en wordt het nog kouder. Gelukkig weet de vader van Tuur bij de gemeente een flinke partij brandhout op de kop te tikken voor de school. Tuur vindt het eigenlijk

jammer, want vorig jaar kregen ze een paar dagen vrij toen het zo vroor.

Maar de sneeuw en de kou brengen ook rust in het kleine dorp. Het is alsof de mensen langzamer gaan leven en zich niet meer zo druk maken. Ze hoeven ook minder vaak de schuilkelder in, omdat er maar weinig geallieerde vliegtuigen overkomen om in Duitsland de fabrieken te bombarderen. In de winter is het zicht voor de piloten vaak te slecht. Dankzij de burgemeester komen Fons en zijn moeder na een paar weken weer thuis. Als kinderen aan hem vragen hoe het was, wil hij er niets over zeggen.

Tuur hoort van zijn vader dat Fons en zijn ouders door de SD zijn opgesloten in een koude gevangenis en nauwelijks te eten kregen. Na een paar weken was de vader van Fons overgebracht naar een gevangenkamp in Amersfoort, en werden Fons en zijn moeder vrijgelaten.

'En wat gebeurt er verder met de vader van Fons?' wil Tuur weten.

'De burgemeester probeert ervoor te zorgen dat hij in

Amersfoort mag blijven en niet naar een werkkamp in Duitsland wordt gestuurd. Dan is er kans dat we hem na de oorlog nog terugzien.'

'Hoezo kans?' vraagt Tuur ongerust, maar meer wil zijn vader niet vertellen.

De bakkerswinkel gaat wel weer open, want de moeder van Fons stapt nu zelf midden in de nacht uit bed om brood te bakken. Fons moet haar 's morgens tegen vijf uur komen helpen. Overdag valt hij daarom heel vaak in slaap in de klas. Zelfs meester Jansen heeft met hem te doen en laat hem slapen.

De kerstdagen brengen Tuur en familie in de keuken door, net als vorig jaar, omdat het nog de enige plek is waar de kachel brandt. Ze gaan met zijn allen 's morgens in alle vroegte, om vier uur, naar de mis in de kerk. Tuur zit tussen zijn vader en zijn broer in de rij van de mannen. Aan de andere kant van het gangpad zitten de vrouwen. Tuur zwaait naar Maartje, die vrolijk terugzwaait. Ze krijgt onmiddellijk op haar kop van tante Berb. Tuur moet in zichzelf lachen als hij ziet dat Maartje keurig haar handen vouwt en begint te bidden als een goed katholiek meisje.

Ineens merkt hij dat Leo een seintje geeft aan hun vader en naar achteren wijst. Als Tuur omkijkt, staan er achter in de kerk twee mannen met zwarte leren jassen aan. 'Wie zijn dat?' vraagt hij zachtjes aan Leo. 'Sicherheidsdienst,' antwoordt zijn broer fluisterend. Tuur snapt het. Die komen natuurlijk naar de preek van de pastoor luisteren om te horen of hij weer anti-Duitse dingen zegt. Als de pastoor de preekstoel op klimt, wordt het doodstil in de kerk. Iedereen heeft inmiddels in de gaten gekregen dat de SD er is.

De pastoor vertelt een verhaal over zes mijnwerkers die diep onder de grond zitten opgesloten. Ze waren daar kolen aan het kappen, maar door een gasontploffing is de mijngang ingestort. De mannen hebben het koud en hebben nog maar een paar kaarsjes om zich bij te warmen. Ze zijn langzamerhand alle moed kwijt en zien geen uitweg meer. Een paar van hen beginnen te bidden. Dan horen ze ineens, heel ver weg, een geluid dat steeds harder wordt. Hun redders zijn in aantocht. Na een volle dag graven weten de redders de mijnwerkers te bereiken en worden ze bevrijd.

De laatste zin herhaalt de pastoor nog een keer: 'Ja, beminde gelovigen, deze mannen gaven de moed niet

op en na vele donkere uren van wanhoop, verdriet en kou werden zij bevrijd.' Slim van de pastoor, denkt Tuur. Onze bevrijders zijn ook nog ver weg, maar eens zullen ze komen. En die kerels van de SD snappen natuurlijk wat de pastoor bedoelt, maar ze kunnen hem niks maken, want hij heeft niets gezegd over de Duitsers. Iedereen schrikt als achter in de kerk een deur met een doffe dreun wordt dichtgeslagen. De SD'ers zijn vertrokken. 'Amen,' zegt de pastoor droog en bijna de hele kerk schiet in de lach.

Op eerste kerstdag zorgen Tuurs moeder en Katrien voor een feestmaal. Tuurs vader heeft een konijn kunnen ruilen tegen de tabak die hij zelf heeft gekweekt.

Tuurs moeder heeft nog een pakje vanillepoeder van voor de oorlog en dankzij de melk van de burens kan ze echte pudding maken. Samen met aardappels en winterwortels uit de moestuin wordt het smullen.

Ze doen veel spelletjes en Tuurs vader leest voor uit de sprookjes van de gebroeders Grimm.

Leo gaat demonstratief met zijn vingers in zijn oren

zitten en zegt: 'Ik wil dit niet horen, want die broertjes Grimm waren moffen.'

Zijn vader schiet in de lach en roept: 'Stel je niet aan Leo, die mannen leefden honderdvijftig jaar geleden.'

Het kerstgevoel wordt ruw verstoord als de veldwachter aan de deur komt en vertelt dat de burgemeester is afgezet door de Duitsers.

'Waarom is dat?' vraagt Tuur.

'Hij werkte niet genoeg mee,' antwoordt zijn vader, 'volgens de Duitsers dan.'

'Wat deed hij niet goed?'

'Dat hoor je nog wel eens.'

Tuur denkt: het is weer zover, ik ben weer te klein voor de oorlog.

Een paar dagen na kerst komt Tuurs vader thuis met het bericht dat overbuurman Nijskens is benoemd tot

burgemeester. Vloekend trekt hij zijn jas uit.

Tuurs moeder waarschuwt: 'Let op je woorden, Sjef! Er zijn kleintjes bij.'

Later hoort Tuur van Leo waarom zijn vader zo kwaad is. Nijskens heeft pap ander werk gegeven op het gemeentehuis. Hij mag niet meer bij de boeren langsgaan om koeien te tellen of om te kijken hoeveel biggetjes er geboren zijn. Een of andere meneer Gommers uit de stad neemt het voortaan over. Hij komt er speciaal een paar keer in de week voor naar het dorp. Het is een NSB 'er en Nijskens had erbij gezegd: 'Die man kan veel beter tellen dan jij, Ramakers.'

Ook Leo krijgt het aan de stok met Nijskens. Leo werkt nog steeds bij boer Severijns. Maar sinds een paar maanden worden alle Nederlandse mannen van achttien jaar en ouder gedwongen om in de Duitse wapenfabrieken te gaan werken. Alleen als je in je eentje geld moet verdienen voor een heel gezin, net als zijn vader, hoef je niet naar Duitsland. En totnogtoe lukte het Leo ook om eronderuit te komen, omdat boer Severijns alleen woont en hem hard nodig heeft op zijn boerderij.

De boer en Leo moeten bij burgemeester Nijskens komen in het gemeentehuis.

Nijskens zit pontificaal achter een groot bureau. Leo en boer Severijns staan ervoor als een stel stoute kinderen die zich voor straf bij de hoofdmeester moeten melden. De burgemeester spreekt hen streng toe. 'Volgens mij kun jij het best alleen af, boer Severijns. Onze Duitse vrienden hebben Leo veel harder nodig. Steeds meer Duitse arbeiders willen graag het leger in om Hitler te helpen in zijn dappere strijd tegen onze vijanden. Daarom komen ze mensen tekort in hun wapenfabrieken en moeten wij ze helpen.'

Leo moet bijna zijn tong afbijten om niet te roepen: 'Steeds meer Duitse arbeiders worden gedwóngen om te gaan vechten voor Hitler omdat hij aan het verliezen is. En wat jij onze vijanden noemt, dat zijn onze bevrijders.' Boer Severijns doet een goed woordje voor Leo. Het voorjaar breekt aan en dan moet het land worden geploegd en ingezaaid. De koestal moet worden uitgemest en daarna moet de mest over de akkers worden verspreid. Hij smeekt Nijskens om Leo te laten blijven.

Met een minzame glimlach tekent de burgemeester een papiertje. 'Hier,' zegt hij, 'een Ausweis voor een paar maanden. Daarna moet de jongeheer Ramakers naar Duitsland.' Leo heeft zin om Nijskens met zijn arrogante kop over zijn bureau heen te trekken, maar dan zou hij alles verpesten. Voorlopig is hij veilig.

Voor ze weggaan, zegt Nijskens nog: 'Leo, zeg tegen je vader dat hij geen rare dingen meer uithaalt met piloten en zo. In mijn huidige functie zal ik dan onmiddellijk moeten ingrijpen.'

Leo komt woedend thuis en krijgt voor de zoveelste keer van Katrien op zijn kop omdat hij vloekt.

Tuur en zijn moeder stappen even later binnen en horen het hele verhaal van Leo. Maar zijn moeder is ook boos. Ze is samen met Tuur naar de stad geweest, waar ze wat groenten en aardappelen hebben kunnen ruilen tegen een paar schoenen voor Tuurs vader. Het zijn geen nieuwe, maar nog best te dragen.

Tuurs moeder vertelt dat de WA voorbij kwam marcheren, de militaire afdeling van de NSB , terwijl ze

zongen: 'Wij zijn zwarte soldaten, wij strijden voor vrijheid en recht.' 'En weet je wie ernaar stond te kijken?' zegt Tuurs moeder ge-ergerd. 'Rosa, de dochter van Nijskens, innig gearmd met een Duitse soldaat.'

'Ik wist allang dat Rosa een moffenhoer is,' zegt Leo. 'Wat is een moffenhoer?' vraagt Tuur.

Zijn moeder maakt een afwerend gebaar en zegt: 'Tuur, vertel jij eens wat we nog meer gezien hebben.' 'Achter de WA kwam de Jeugdstorm van de NSB ,' gaat Tuur verder. 'En weet je wie deze keer daarbij liep in zijn blauwe bloesje en zijn keurige stropdasje om? Die stomme Lambert Nijskens! Je had hem eens moeten zien marcheren en zingen. En toen die kinderen uitgezongen waren, gingen hun armen omhoog en brulden ze Heil Hitler.'

Tuur zegt er niet bij dat hij eerst nogal onder de indruk was

van al dat stoere gedoe. Het leek veel op soldaatje spelen, zoals hij dat zo vaak gedaan heeft met zijn vriendjes. Maar toen hij Lambert zag lopen en hem

fanatiek hoorde brullen, liepen ineens de rillingen over zijn rug en vloog in zijn verbeelding de zwarte vleermuis voorbij.

Als hij het die middag aan Maartje vertelt, zegt ze: 'Echt iets voor Lambertje, een echt NS -WC-ertje.'

Tuur schiet in de lach en zegt dan plompverloren: 'Wat is een moffenhoer?'

'Hoe kom je daar nou bij?' vraagt Maartje. Tuur vertelt wat zijn broer over Rosa zei. 'In Amsterdam had je hoeren,' zegt Maartje. 'Er waren kinderen in mijn klas die vertelden dat mannen daar naartoe gaan om vieze dingen met ze te doen.' 'Wat voor dingen?'

'Dat weet ik niet precies. Ik denk dat ze aan die vrouwen hun blote lijf mogen voelen of zo.'

'Zomaar?' vraagt Tuur verbaasd.

'Nee, ze moeten ervoor betalen.'

'Die hoeren?'

'Nee, die mannen natuurlijk.' 'Hoeveel?'

'Weet ik veel, maar mijn moeder zei altijd dat hoeren slechte vrouwen zijn. En omdat die mof aan Rosa mag zitten, is zij dat ook.'

'Betaalt die Duitser daarvoor?' 'Hoe kan ik dat nou weten?' 'Jij komt uit Amsterdam, ik niet.'

'Ik denk dat Rosa daarom altijd van die mooie kleren draagt. Die krijgt ze natuurlijk van die mof.'

Vol bewondering kijkt Tuur naar zijn vriendinnetje. Ze weet echt veel meer dan hij over dat soort dingen. Daarom vraagt hij nog: 'Is dat eigenlijk fijn, om aan iemands blote lijf te zitten?'

Maartje bloost en zegt: 'Ik vind dat we raar aan het praten zijn. Vraag het maar aan je zus.'

'Goed,' zegt Tuur, maar als hij later toevallig met Katrien alleen in de keuken is, durft hij het niet te vragen, 's Avonds in bed probeert hij zich voor te stellen hoe het zou zijn om aan Maartjes blote lijf te zitten. Hij ziet haar helder voor zich, maar met al haar

kleren aan. Hoe hij ook zijn best doet, ze blijft aangekleed.

Langzaam wordt het voorjaar. De sneeuw is verdwenen en hier en daar verschijnt het eerste voorzichtige groen. De nachtelijke vluchten van de Engelsen worden volop hervat en ze moeten weer vaker de kelder in.

Als Tuurs moeder op een middag terugkomt uit de stad, is ze helemaal overstuur. Tuur zit in de keuken aan zijn huiswerk. De deur naar de gang staat een stukje open en hij hoort zijn moeder huilend aan Katrien vertellen wat ze heeft meegemaakt. 'Er is vorige week een hoge Duitse officier vermoord door mensen van het verzet. Uit wraak hebben de moffen vanmiddag tien mannen opgepakt. Het gebeurde op de markt, vlak voor mijn neus. Er stopte ineens een vrachtwagen en er sprongen een heleboel Duitse soldaten uit. Ze hebben zomaar mensen gevangengenomen en afgevoerd. Er waren jonge kerels bij maar ook een paar oudere mannen. Als de daders van de aanslag zich voor morgenvroeg acht uur niet gemeld hebben, zullen de gijzelaars worden doodgeschoten.' Tuur houdt het niet langer uit in de keuken en loopt naar de gang. Zijn moeder stopt

onmiddellijk met huilen en grijpt in de grote tas die ze bij zich heeft. 'Kijk eens, jongen,' zegt ze met verstikte stem, 'ik heb een mooie trui voor je op de kop getikt op de markt. Pas hem eens even.'

Zwijgend trekt Tuur de trui aan en hij denkt: die wil ik niet dragen. Dan moet ik steeds aan die tien mensen denken. En dat ding is nog lelijk ook!

Als Maartje en Tuur een paar dagen later naar de bibliotheek lopen, zijn er Duitse soldaten op het plein bij de kerk. Burgemeester Nijskens staat te praten met de pastoor, die er boos uitziet. Van alle kanten komen mensen aangelopen en er klinken kreten van protest.

Dan zien de kinderen wat er aan de hand is: de klokken uit de toren worden naar beneden getakeld aan een dik touw. 'Het is een schande!' roept de pastoor met een rood hoofd. 'Wat nou schande,' antwoordt Nijskens, 'dit is in ons aller belang, meneer pastoor. Onze Duitse vrienden hebben grondstoffen nodig voor hun wapenfabrieken en ze kunnen die klokken goed gebruiken.'

'Zover is het dus gekomen,' zegt de pastoor nijdig.

'Onze klokken worden omgesmolten tot kanonnen. Klokken zijn een teken van vrede en niet van die verdomde oorlog.' Nijskens kijkt hem aan met een gemeen lachje. 'Zo zo, een pastoor die vloekt. Ik weet niet of we die nog langer kunnen gebruiken in ons dorp.'

De pastoor balt zijn vuisten en de kinderen zien tranen in zijn ogen. Machteloos zwaait hij met zijn armen en zegt: 'Ach man, laat ons met rust.' Met grote passen beent hij weg. Zijn lange zwarte pastoorsrok wappert om hem heen. Tuur en Maartje blijven nog een tijdje staan kijken. Steeds meer mensen beginnen te protesteren en iemand roept: 'Klokken uit de toren, oorlog verloren!' Er wordt gelachen.

Een van de Duitsers richt zijn geweer op de mensen en roept: 'Abhauen!'

Mopperend loopt iedereen het plein af en de kinderen gaan met hen mee.

Maartje zegt: 'Zag je dat? De pastoor hilde.'

Tuur knikt. 'Zelfs dat krijgen de moffen voor elkaar,

om onze pastoor te laten janken.'

Bommen en Bella

Angstig luistert iedereen naar het gebrom van de vliegtuigen en het gebulder van het afweergeschut. Het is midden in de nacht. Ze zitten al uren in de kelder van Nijskens. Eerst waren de Engelsen en de Amerikanen op weg naar Duitsland en toen het eindelijk rustig werd en iedereen aanstalten maakte om naar huis te gaan, kwamen ze onverwacht terug. De meeste mensen stonden al boven in de gang toen Nijskens waarschuwde. Iedereen vluchtte opnieuw naar beneden, zocht snel zijn plekje op en bijna allemaal dachten ze aan hetzelfde. Een paar weken geleden is het misgegaan in Nijmegen. De geallieerde vliegtuigen waren midden op de dag over de stad heen gevlogen richting Duitsland. Nadat het sein veilig was gegeven en iedereen tevoorschijn was gekomen uit de kelders, waren de vliegtuigen er ineens weer. De piloten dachten dat ze nog boven Duitsland vlogen en lieten hun bommen vallen. De halve stad lag in puin en meer dan achthonderd mensen werden gedood. De geallieerden vergisten zich wel vaker, maar deze keer had het bericht van het bombardement een schok teweeggebracht in het dorp, omdat de pastoor erbij was omgekomen. Met veel moeite was hij naar

Nijmegen gereisd om zijn ouders op te zoeken, die hun vijftigjarig huwelijksfeest vierden. Niet alleen de pastoor maar ook zijn hele familie is gedood tijdens het bombardement.

Maartje en Tuur zijn zo dicht mogelijk tegen elkaar aan gekropen. Tegenover hen zit mevrouw Raabrechts luid te bidden en haar man staart met grote ogen naar het plafond. Ineens staat de oude Raabrechts op en begint te schreeuwen. Hij rent door de kelder en slaat wild met zijn armen om zich heen. Als hij langs Nijskens loopt, grijpt die hem vast, maar de oude man rukt zich los en begint nog harder te brullen. Kinderen beginnen te huilen en mevrouw Raabrechts roept radeloos: 'Henk, hou op, hou op!'

Nijskens loopt naar de man toe en slaat hem recht in het gezicht. Meneer Raabrechts schrikt en zakt huilend op de grond. Buiten buldert het afweergeschut en dan horen ze ineens een enorme dreun, gevolgd door dreigend gerommel. Het licht valt uit, de grond begint hevig te trillen alsof er een aardbeving is en er breekt paniek uit in de kelder. Iedereen schreeuwt door elkaar. Tuur en Maartje klemmen zich krampachtig aan elkaar vast en Maartje fluistert: 'Ik wil niet dood.'

Tuur drukt zijn gezicht tegen het hare en voelt Maartjes tranen over zijn eigen wang lopen. Dan dringt het tot hem door dat hij zijn hand op haar blote rug houdt. Doordat ze elkaar zo stevig hebben vastgepakt, is haar pyjamajasje omhoog geschoven. Zonder er verder bij na te denken begint hij haar zachtjes te strelen en ineens vergeet hij alles om zich heen. Zo voelt dat dus, denkt hij, als je het blote lijf van een meisje mag aanraken. Maar dit is helemaal niet slecht, dit is zijn meisje, op wie hij verliefd is. Ineens pakt Maartje met haar twee handen zijn gezicht vast en drukt een kus op zijn mond. Het duurt voor zijn gevoel heel lang en Tuur krijgt bijna geen lucht meer. Dan laat ze hem los en ze fluistert iets in zijn oor, maar door het kabaal om hen heen kan hij het niet verstaan. 'Wat zeg je?' roept hij. 'Je bent lief,' schreeuwt Maartje in zijn oor. Het licht gaat weer aan en iedereen wordt langzaam wat rustiger. Het afweergeschut zwijgt en er zijn geen vliegtuigen meer te horen.

De twee kinderen kijken elkaar met knipperende ogen aan door het plotselinge licht en Maartje fluistert: 'Nu hebben we écht verkering.'

Tuur gloeit helemaal vanbinnen. Hij heeft nog steeds

zijn hand op haar rug, maar trekt die gauw terug als zijn moeder zich over hen heen buigt en vraagt: 'Alles goed met jullie?' 'Ja hoor!' antwoordt Maartje opgewekt, alsof ze niet twee minuten geleden doodsbang is geweest.

Meneer Raabrechts ligt nog steeds op de grond en snikt zacht. Nijskens loopt naar hem toe, trekt de oude man overeind en brengt hem terug naar zijn plaats. Tegen mevrouw Raabrechts zegt hij: 'Dit kan zo niet langer.'

'Heb medelijden,' smeekt mevrouw hem. 'Alsjeblieft, meneer Nijskens.'

'We zullen zien,' snauwt Nijskens en hij loopt weg. Bij de trap blijft hij staan en hij roept: 'Ik ga kijken wat er gebeurd is.' Hij verdwijnt naar boven. Niet veel later komt hij terug met het bericht dat er een bom is gevallen op de boerderij van boer Severijns, die een stukje buiten het dorp ligt. 'We hebben geluk gehad,' zegt hij. 'En de boer zelf?' vraagt Leo.

Nijskens haalt zijn schouders op. 'Dat weet ik niet. Ik kwam de veldwachter tegen, die was op weg naar de boerderij.' 'Ik moet er ook heen,' zegt Leo en hij rent de

kelder uit. Niet veel later gaan alle anderen ook naar buiten. Als ze in de Dorpsstraat komen, zien ze in de verte een rode gloed boven de huizen uit komen. De boerderij van boer Severijns staat in brand. Samen met een stel andere mannen besluit Tuurs vader ernaartoe te gaan, om te zien of er nog wat te redden valt.

Tuur wil mee, maar dat komt niks van in. Vlak voordat Maartje met haar tante mee naar binnen moet, fluistert ze tegen Tuur: 'Morgen moet ik na de mis altijd mee naar een zuster van oom Bart in de stad, maar ik probeer thuis te blijven met een smoes. Dan laat ik je eindelijk Bella zien.' Als Tuur zijn bed in ploft, is er veel om over na te denken. Maar hij is zo moe dat hij als een blok in slaap valt.

De volgende dag is het zondag en gaat bijna het hele dorp naar de kerk. Het is stralend voorjaarsweer, alsof de maartse zon extra haar best doet om alle angsten van de nacht te doen vergeten. Inmiddels weet bijna iedereen dat boer Severijns veilig uit zijn brandende boerderij is gekomen. Maar van het gebouw is niks meer over en ook de stallen, waar nog een paar koeien en een paard stonden, zijn in een puinhoop veranderd. De dieren hebben het bombardement niet overleefd.

Verder is iedereen benieuwd naar de nieuwe pastoor. Vanuit de stad is een vervanger gestuurd vanwege de dood van hun eigen pastoor. Burgemeester Nijskens heeft zich natuurlijk flink bemoeid met de benoeming van de nieuwe, want deze priester zegt niets onaardigs over de Duitsers. Integendeel: aan het eind van de mis laat hij de kerkgangers bidden 'voor onze Duitse vrienden die zo hun best doen voor ons vaderland'. Tuur zit in een bank aan het gangpad, achter de oom van Maartje. Als de pastoor voor de moffen bidt, spuugt oom Bart woedend een flinke klodder op de grond, midden in de kerk. Een paar andere mannen volgen onmiddellijk zijn voorbeeld. Tuur probeert het ook, maar komt niet verder dan een paar druppels. Het is eigenlijk een smerig gezicht, al die klodders spuug in het gangpad, maar bijna niemand vindt het erg. Na de mis vraagt Tuur of hij bij Maartje mag spelen. Van zijn moeder mag het, maar hij moet wel even wachten tot opa en oma er zijn. Die komen op zondagochtend altijd op bezoek. Als ze binnenstappen, doet Tuur zijn best om ze vriendelijk gedag te zeggen. Deze opa en oma vindt hij eigenlijk niet zo aardig. Opa moppert altijd en oma klaagt voortdurend over haar slechte benen, haar zwakke hart en haar ogen die achteruitgaan.

Hij vindt zijn andere opa en oma veel leuker, maar die wonen niet in het dorp en daarom ziet hij die veel minder vaak. Maartje zit hem op te wachten op de binnenplaats van de boerderij .

'Ik moest flink zeuren om thuis te mogen blijven,' zegt ze. 'Ik heb gezegd dat ik me een beetje misselijk voel. Volgens mij hadden ze iets in de gaten, want oom Bart zei nog: "Mocht Tuur soms komen, dan blijven jullie uit de stal!" Tuur gaat naast haar op de bank zitten. Hij heeft zin om zijn arm om haar heen te slaan, maar durft niet zo goed en denkt: voor het eerst keer verkering is af en toe best lastig. Het is net of alles ineens anders is geworden. Moet je steeds zoenen als je elkaar ziet of elkaar vastpakken en zo?

Maartje schuift haar arm onder de zijne door, terwijl ze honderduit kletst. Over de nieuwe pastoor, over Lambert Nijskens die in de kerk zijn tong tegen haar uitstak, over oom Bart die in het gangpad spuugde en ten slotte over vannacht. 'Je was zo lief voor mij. Het was spannend en fijn tegelijk.' 'Dat v-v-vond ik ook,' stamelt Tuur en hij kijkt voorzichtig naar Maartje. Ze lacht tegen hem zoals ze altijd lacht en ineens heeft hij het gevoel dat er eigenlijk niks veranderd is. Nou ja, ze

hebben nu echt verkering en ze zitten samen heel knus gearmd op de bank, maar Maartje doet verder heel gewoon. 'Kom,' zegt Maartje en ze trekt hem mee. Ze lopen naar de kippenren in de hoek van de grote binnenplaats. De kippen zijn allang verdwenen. De Duitsers hebben de meeste meegenomen en die paar die nog over waren, heeft tante Berb geruild voor kleren.

Maartje maakt het poortje van de ren open en stapt naar binnen. De achterkant van de ren is tegen de koeienstal aan gebouwd. Tegen de muur zit een groot houten schot met aan de onderkant een luikje, dat dicht is.

'Hierachter is het oude binnenhok van de kippen,' zegt Maartje. 'Maar nu zit Bella daar verstopt.'

Tuur wijst grinnikend naar het luikje. 'Moest ze daar door naar binnen?'

'Natuurlijk niet,' antwoordt Maartje, 'ik laat het je zo zien.' Ze kijkt voor alle zekerheid even achter zich. De grote dubbele poort van de boerderij is dicht, zodat niemand hen vanaf de straat kan zien.

Maartje geeft een stevige ruk aan het schot en dat zwaait nu open als een deur. 'Vlug, naar binnen,' zegt ze. Samen stappen ze een donkere ruimte in en Maartje sluit snel het schot achter hen. Door een smalle spleet in de buitenmuur valt een klein beetje licht naar binnen. Als Tuur aan het donker gewend is, ziet hij dat ze voor een grote stapel stobalen staan. Heel vaag hoort hij een zacht geknor. Handig duwt Maartje een paar stobalen opzij en eindelijk ziet Tuur het varken.

Het is een flink beest dat in een kleine vierkante ruimte zit, tussen een omheining van planken. En daaromheen staan hooibalen hoog opgestapeld. 'Dat houdt het geluid tegen,' zegt Maartje. 'Niemand kan Bella buiten horen. Behalve als je in mijn geheime kamertje bent, maar dat is niet erg.' Het varken begint luid te knorren en geluiden te maken die als 'oink oink' klinken.

Maartje krabbelt het beest op haar kop en zegt lieve woordjes. Tuur aait Bella over de stugge haren van haar rug en het varken knort er nog harder op los en laat zich verwennen als een poes. 'Het stinkt hier,' zegt Tuur.

'Oh, daar ben ik al aan gewend,' antwoordt Maartje.

'We maken twee keer per week het hok schoon. We doen het altijd 's avonds, als we zeker weten dat er niemand komt. Bella mag dan even in de kippenren. En weet je wat grappig is? Op de een of andere manier snapt dat beest dat ze buiten geen geluid mag maken. Zodra ze in de ren zit, is ze stil. Nou ja, bijna stil, want als ze in de modder wroet, knort ze heel zachtjes van tevredenheid.'

Bella begint ineens met haar stopcontactneus tegen de omheining te beuken. 'Ze wil eruit,' zegt Maartje.

'Dat komt vast omdat ze niet gewend is dat ik overdag bij haar kom. Ik ga eigenlijk altijd pas 's avonds.'

'Zullen we haar heel even in de kippenren laten?' stelt Tuur voor.

Maartje aarzelt. 'Oom Bart en tante Berb blijven de hele middag weg. Maar als oom Bart erachter komt dat ik Bella zomaar buiten heb gelaten, wordt hij vast woest.' Het varken bonkt als een gek tegen het hek. 'Ze wil de zon in,' zegt Tuur.

Maartje knikt. 'Nou vooruit dan, heel eventjes, Bella,

maar geen geluid maken.'

Maartje schuift een stuk van de omheining opzij en het varken gaat er als een gek vandoor op haar korte pootjes. Ze dendert langs de hooibalen en knalt zo hard met haar sterke neus tegen het schot, dat dit openvliegt en ze de kippenren binnen stormt. Tuur en Maartje rennen erachteraan en zien dan tot hun grote schrik dat ze vergeten zijn het poortje van de ren dicht te doen. Bella dartelt al over de binnenplaats van de boerderij, want het is voor het eerst in haar leven dat ze zo veel ruimte krijgt. Ze gilt het uit van genot.

Maartje vloekt wanhopig en samen met Tuur zet ze de achtervolging in.

Maar Bella is veel sneller dan verwacht. Ze spurt luid knorrend en oinkend over de binnenplaats. De kinderen proberen haar in een hoek te drijven, maar als ze Bella bijna te pakken hebben, vliegt ze er weer vandoor. Het is onmogelijk om haar tegen te houden. Als Tuur probeert om haar te grijpen, dendert ze gewoon door en loopt hem ondersteboven. 'Stom beest!' roept Tuur, maar Maartje schatert het uit, of ze wil of niet. Natuurlijk is ze in paniek omdat Bella

ontsnapt is, maar het is zo'n gek gezicht als Tuur over de grond rolt.

Langzamerhand krijgt Tuur ook de slappe lach, vooral als Bella midden op de binnenplaats blijft staan en rustig wacht tot de kinderen vlakbij zijn. Maartje fluistert: 'Ik pak haar achterpoten en jij haar kop. Nu!' De kinderen duiken naar voren, maar Bella glipt luid knorrend tussen hen door. Tuur gaat er lachend achteraan en roept: 'Ze zit ons gewoon te pesten.' 'Zie je wel dat varkens slim zijn,' roept Maartje terug. Plotseling horen ze een stem. 'Wat is er hier aan de hand?' Mevrouw Raabrechts staat op de binnenplaats. Ze is binnengekomen door de kleine deur die aan de zijkant van de grote poort zit. Geschrokken blijven de kinderen staan. Bella schrikt ook en rent luid gillend terug naar de kippenren en verdwijnt in haar eigen stal.

Tuur weet zich geen raad, maar Maartje holt achter Bella aan naar binnen. Ze sluit snel het schot achter het beest, schuift de stobalen op hun plaats en doet het luik dicht als ze naar buiten komt.

Ondertussen probeert mevrouw Raabrechts Tuur uit te

horen. 'Waar komt dat varken vandaan? En hoe lang zit dat al hier? Van wie is dat?'

Tuur komt niet veel verder dan zijn schouders ophalen en stotteren. 'Ik... ik... w-w-weet het... weet... niet, mevr-mevrouw.' Maar Maartje heeft ondertussen razendsnel nagedacht. Als ze terugkomt bij Tuur en mevrouw Raabrechts, zegt ze: 'Mevrouw, wilt u hier alstublieft met niemand over praten? Ook niet met mijn oom en tante, want eigenlijk mogen we het varken niet zomaar loslaten. Dan zal ik vragen of u ook een stuk van het varken krijgt als het geslacht wordt.' Met open mond staart Tuur naar zijn vriendinnetje. Wat is die meid bijdehand! Daar moet je voor uit Amsterdam komen, dat kan niet anders. En hij voelt zich ineens een ongelooflijke sufferd, een onnozel jongetje uit Zuid-Limburg. Mevrouw Raabrechts is ook onder de indruk van Maartje, want ze vraagt: 'Denk je echt dat je daarvoor kunt zorgen, meisje?' 'Ja hoor,' antwoordt Maartje met een stalen gezicht, 'dat lukt vast, want u heeft het al zo moeilijk met uw zieke man. Oom Bart en tante Berb zeiden dat ze het zielig voor u vinden.' 'Fijn,' zegt mevrouw Raabrechts, maar haar stem klinkt vreemd. Ze kijkt nog even de binnenplaats rond alsof ze op zoek is naar nog meer verborgen dieren en vertrekt

dan door de kleine deur.

De kinderen staren haar na. Maartje staat vlak achter Tuur. Ze slaat twee armen om hem heen en fluistert: 'Dat was op het nippertje. Ik was bang, Tuur, zo bang!' 'Niks van gemerkt,' zegt Tuur.

Zo blijven ze even staan. Maartje met haar armen om Tuur en haar gezicht tegen zijn schouder. Dan zegt ze: 'Zullen we naar de boerderij van boer Severijns gaan kijken?' Als ze over het pad buiten het dorp lopen, zijn ze niet de enigen. De boerderij, of wat er nog van over is, blijkt een populair doel voor een zondagmiddagwandelingetje.

Verraad

Een paar dagen later komt Maartje opgewonden de keuken van de familie Ramakers binnenvallen. Tuur zit net aan de keukentafel zijn huiswerk te maken. Meester Jansen heeft een hele stamp breuken opgegeven. Juist de sommen waar Tuur zo'n hekel aan heeft.

Maartje schuift bij hem aan en begint te huilen. Tuurs moeder, die staat te koken, komt naar Maartje toe en slaat een arm om haar heen. 'Ach, meidje toch, wat is er?' Tuur is bijna jaloers op zijn moeder. Hij heeft het gevoel dat hij er even niet bij hoort.

'Bella,' zegt Maartje snikkend, 'ze hebben Bella opgehaald. Iemand heeft ons verraden.'

Tuurs moeder snapt er niks van. 'Wie is Bella?' vraagt ze verbaasd.

Tuur is blij dat hij ook wat kan inbrengen en zegt: 'Dat is het geheime varken van de bureu. Maartje zorgde voor haar.' 'Geheime varken?'

'Die hadden ze verstopt in het oude kippenhok.' Maartje veegt haar tranen weg en vertelt: 'Ik zat op school, oom Bart was bezig op het land en tante Berb was niet thuis. Toen oom Bart terugkwam op de boerderij, liep er een kerel rond te snuffelen in de stal. Dat was die nieuwe voedselcontroleur.' 'Meneer Gommers,' zegt zijn moeder.

'Ja, die, en hij zei dat hij had gehoord dat er een varken verstopt zat op onze boerderij. Hij had de hele stal al doorzocht, maar niks gevonden. Toch wist hij zeker dat hij geknor had gehoord. Als oom Bart zou zeggen waar het beest was, zou hij er met een geldboete vanaf komen. Anders zou die Gommers de SD inschakelen. Toen heeft oom Bart hem gewezen waar Bella verstopt zat en een uur later hebben ze haar opgehaald.' Maartje begint opnieuw te snikken en Tuur kan het niet laten om haar hand vast te pakken. Zijn moeder kijkt er verwonderd naar, maar glimlacht dan.

'Was jouw vader nog maar voedselcontroleur,' zegt Maartje zacht.

Ineens springt Tuur overeind. 'Het is vast mevrouw Raabrechts geweest, dat rotwijf!'

'Waar slaat dat nou op!' zegt Tuurs moeder boos. Tuur schrikt van zichzelf: heeft hij bijna verraden dat ze gistermiddag Bella los hebben gelaten. 'Niks,' roept hij gauw. 'Maartje liet dat varken vaak 's avonds in de kippenren lopen. Misschien heeft mevrouw Raabrechts dat een keer gezien of zo.' 'Wat wéét jij dat allemaal goed,' zegt zijn moeder. 'Ik wist niet eens van het bestaan van dat varken.'

'Heb ik ook eens een geheim,' antwoordt Tuur droog. 'Jullie hebben er zoveel.' 'Hoe bedoel je?'

'Nou, jullie doen net of de oorlog van jullie is en wij mogen ons er niet mee bemoeien. Maar wij zitten er net zo goed middenin, hoor!'

Hoofdschuddend kijkt zijn moeder hem aan. 'Wat een praatjes voor een jongen van elf.'

'Dat bedoel ik nou,' zegt Tuur. 'Ik word over een maand twaalf en ik...' Ineens houdt hij zijn mond, want hij had bijna gezegd: '...en ik heb al met een meisje gezoend.' Maar dat houdt hij liever geheim.

Vanuit de achtertuin klinkt gehuil en geschreeuw.

Lieke en Gieltje spelen buiten en hebben weer eens ruzie. Zijn moeder loopt zuchtend de keuken uit.

Tuur fluistert tegen Maartje: 'Zou die stomme Gommers in jouw geheime kamer zijn geweest? Alleen daar kun je Bella horen.'

'Ik denk het wel. Het licht brandde nog toen ik net ging kijken en dat doe ik zelf altijd uit. Maar de doos stond gewoon onder het bed op de vaste plek, achteraan tegen de muur.' Tuur knikt. 'Die kerel heeft vast niet onder het bed gekeken of daar een varken verstopt zat.' 'Ben je met de breuken bezig?' vraagt Maartje. 'Ja, ik haat die dingen.'

'Kom, dan doen we het samen, zijn we gauw klaar.'

Als Tuurs moeder de keuken in komt, zitten de twee kinderen te rekenen. Dicht tegen elkaar aan.

'Jullie zijn écht goede vrienden, hè,' zegt ze met een knipoog. 'Ja, hoezo?' vraagt Tuur.

'Fijn,' antwoordt zijn moeder en ze loopt gauw de keuken uit.

Midden in de nacht schrikt Tuur wakker. Eerst dringt het niet helemaal tot hem door, maar dan hoort hij geschreeuw en gebons en stemmen die roepen: 'Aufmachen, schnell!' Tuur stapt uit bed. Zouden ze weer op zoek zijn naar Engelse piloten? Maar die zitten hier helemaal niet meer, dat weet hij zeker, anders had hij het allang gemerkt.

Hij loopt naar het raam en trekt voorzichtig een stukje van het zwarte papier opzij. En dan is het of iemand heel hard zijn keel dichtknijpt. Recht voor de boerderij van de familie Holter-mans staat een Duitse vrachtwagen. De koplampen zijn op de grote poort gericht. Een paar soldaten staan in het felle licht met hun geweer in de aanslag.

Tuur rukt het raam open en buigt zich voorover zodat hij de poort van de burens kan zien. Een soldaat slaat er met zijn geweerkolf op en brult opnieuw: 'Aufmachen, schnell, schnell!'

Dan zwenkt de poort open en stormen de soldaten de binnenplaats op.

Wat moet hij doen? Ze komen voor Maartje. Hij moet

haar waarschuwen, ze moet naar haar geheime kamertje gaan en dan vluchten door het raampje.

Tuur rent naar de gang, maar daar staan zijn ouders, die hem tegenhouden.

'Ik moet naar Maartje,' roept hij radeloos. 'De moffen komen Maartje halen. Ze is joods, we moeten haar redden! Hij probeert zich los te rukken, maar zijn vader houdt hem stevig vast.

'Luister, Tuur,' roept zijn vader, 'we kunnen niks doen, echt niet! Ze zijn met een overmacht.'

'Lafaards,' gilt Tuur, 'jullie zijn bang voor die rotmoffen, maar ze nemen haar mee, ze nemen Maartje mee!' Hij begint wild om zich heen te slaan, maar zijn vader drukt hem nog vaster tegen zich aan. 'Kalm, Tuur, alsjeblieft!' Maar Tuur kan niet ophouden met zich te verzetten en zijn wanhoop uit te schreeuwen.

Inmiddels zijn de anderen ook wakker geworden van Tuurs geschreeuw en ze komen de gang op, maar Tuurs moeder stuurt iedereen terug naar zijn eigen

kamer. Katrien ontfermt zich over de kleintjes.

Tuur blijft wanhopig proberen om zich los te worstelen uit de greep van zijn vader en pas als hij helemaal uitgeput is, geeft hij het eindelijk op. De tranen stromen over zijn gezicht en als hij zijn vader aankijkt, ziet hij dat die ook huilt. 'Ik wil naar Maartje,' snikt Tuur.

Zijn vader weet even niet wat hij moet doen, maar dan laat hij Tuur los en samen lopen ze naar het open raam in Tuurs kamer. Ze horen geschreeuw op de binnenplaats en dan komen boer Holtermans en zijn vrouw met een jas over hun pyjama uit de poort gelopen. Een Duitser heeft hen onder schot. Ze houden hun handen in hun nek. Ze moeten achter in de vrachtwagen klimmen.

Ineens komt Maartje naar buiten. Een Duitse soldaat houdt haar arm vast.

Ze moet wachten tot oom en tante in de vrachtwagen zitten. Maartje staat rechtop in het volle licht van de koplampen. Ze kijkt strak voor zich uit en Tuur weet wat ze voelt: ze is doodsbang, maar laat het niet

merken. Maar waarom rukt ze zich niet los? Waarom vlucht ze niet? 'Maartje,' schreeuwt Tuur, 'Maartje!'

Ze kijkt omhoog en glimlacht dapper naar hem. De Duitser duwt haar naar de achterkant van de vrachtwagen en ze verdwijnt uit het licht.

Zijn vader sluit het raam en Tuur klampt zich aan hem vast en begint hartstochtelijk te huilen. Zijn verdriet is zo groot dat zelfs zijn ouders hem niet kunnen troosten. Ze leggen hem in zijn bed en proberen hem rustig te krijgen, maar niets helpt. Het is alsof hij ineens onder een grote steen ligt die hij van zich af probeert te duwen, maar die steeds zwaarder lijkt te worden.

Hij hoort niet meer dat buiten de vrachtwagen vertrekt en het stil wordt in de straat. Tuur jankt en jankt alsof hij nooit meer kan stoppen.

Pas na een hele tijd wordt hij wat kalmer.

Zijn moeder komt bij hem op bed zitten en laat hem wat drinken. Dan vraagt hij: 'Brenge ze Maartje naar Duitsland, mam?'

'Ik denk het wel.'

'Naar zo'n kamp, waar ze joden vermoorden?' 'Hoe kom je daar nou bij?'

'Dat heeft de pastoor zelf gezegd in de kerk. Dat Hitler alle joden wil vermoorden.'

'Jonkie toch, de pastoor heeft zich gewoon vergist.'

'Maar hij is wel opgehaald door de SD en naar de stad gebracht.' 'Maar 's avonds was hij weer terug,' zegt zijn moeder. Tuur denkt even na en fluistert dan schor: 'En als het nou wél waar is, mam, dan wordt Maartje...' Hij durft het niet hardop te zeggen.

Zijn moeder probeert hem gerust te stellen. 'Stel je eens voor: er wonen miljoenen joodse mensen in Europa, die kun je toch niet zomaar allemaal doodmaken. Dat kan zelfs Hitler niet.' 'Maar wat gebeurt er dan met Maartje?'

'Ik heb horen vertellen dat er speciale kampen zijn voor kinderen. Je zult zien, als de Duitsers verslagen zijn, zie je haar weer terug.'

Tuur legt zijn hoofd op de schoot van zijn moeder en blijft zo stil liggen. Pas na een hele tijd vraagt hij: 'Wisten jullie dat Maartje joods was?'

'We vermoedden het, want de burens hadden nooit iets verteld over familie in IJmuiden. En er zijn trouwens meer joodse kinderen ondergedoken hier in Zuid-Limburg.' 'En wat doen ze met oom Bart en tante Berb?' 'Ik weet het niet, Tuur. Ze zullen naar de stad gebracht worden, net als Fons en zijn ouders. Misschien dat Nijskens nog iets voor ze kan doen.'

'Weet je, mam, Maartje was zo grappig en zo stoer... en zo lief. We hebben verkering, mam.'

Zijn moeder aait hem over zijn hoofd. 'Dat dacht ik al.' 'Hoe wist je dat?' vraagt Tuur verbaasd.

'Ik zag het aan jullie en dat was fijn, want ik vind Maartje een lieve meid.'

Dan komen de tranen weer en pas na lange tijd valt Tuur eindelijk in slaap.

Na een paar uur wordt hij schreeuwend wakker. In zijn

droom zag hij de grote zwarte vleermuis dreigend
boven het dorp hangen en ineens sloeg het monster zijn
reuzenklauwen naar hem uit en wilde hem grijpen.

Nu komt Katrien bij hem zitten en wrijft hem zachtjes
over zijn rug tot hij rustig wordt. En langzaam, heel
langzaam zakt Tuur weg in een diepe slaap.

De doos

De volgende ochtend laat Tuurs moeder hem uitslapen. Ze heeft aan Pierre Koenen gevraagd tegen de hoofdmeester te zeggen dat Tuur ziek is.

Als Tuur tegen tien uur wakker wordt, dringt langzaam tot hem door wat er vannacht gebeurd is. Hij voelt opnieuw de tranen achter zijn ogen branden, maar slikt een paar keer en denkt: ik moet ophouden met dat gejangk en iets doen voor Maartje. Zou ze zijn opgesloten in het gebouw van de Sicher-heitsdienst in de stad? Misschien kan hij haar bevrijden. Of had hij vannacht toch naar buiten moeten gaan? Had hij de trap af moeten rennen, de voordeur uit en moeten roepen: 'Vuile rotmoffen, blijf met je poten van mijn vriendinnétje af!' En dan Maartje losrukken, samen het bos in vluchten en zich daar met haar verstoppen in de diepste mergelgrot. Natuurlijk had dat niet gekund. Die soldaten zouden hem zo overhoop geschoten hebben.

Tuur vloekt en denkt: het liefste meisje dat ik ken wordt zomaar weggehaald en ik durf niks, helemaal niks, te doen. Maar misschien komt ze terug. Dat

verhaal van de pastoor over die kampen is niet waar, dat heeft zijn moeder zelf gezegd. Ineens ziet hij oom Bart en tante Berb weer voor zich, die met de handen in hun nek worden afgevoerd. Wat zou er met hen gebeuren? En met hun boerderij? Die wordt vast leeggehaald door de Duitsers. Maar dan moet hij de doos van Maartje te pakken zien krijgen, voor als ze terugkomt. Daar zitten al haar foto's in en de spullen van haar ouders.

Buiten hoort hij geloei van koeien. Tuur springt uit bed, maakt het raam open en ziet wat er aan de hand is. De koeien van Holtermans worden al weggehaald. Mensen lopen heen en weer en de eerste koeien komen naar buiten. Burgemeester Nijskens heeft de leiding, samen met veldwachter Berends. Wat gaan ze met die beesten doen? Slachten? Ineens denkt hij aan Maartje en de rillingen lopen over zijn rug. Maar dan ziet hij de vader van Frenske uit zijn klas. Hij heeft de voorste koe vast en loopt in de richting van zijn eigen boerderij. Een paar andere dieren sjokken erachteraan en dat stelt Tuur een beetje gerust. Frenskes vader gaat natuurlijk voor de koeien zorgen zolang oom Bart niet terug is.

Ineens flitst het door hem heen: de doos! Dit is zijn kans. Straks sluiten ze natuurlijk de boerderij helemaal af en kan hij er niet meer in.

Razendsnel schiet hij zijn kleren aan en rent naar beneden.

Zijn moeder komt net de gang in. 'Ha lieverd!'

Tuur wil de voordeur opentrekken maar zijn moeder kan hem nog net bij zijn arm grijpen. 'Waar ga je in godsnaam heen?'

'Zo terug, mam!'

'Tuur, je kunt niks meer doen.'

Hij probeert zich los te rukken en schreeuwt: 'Er liggen nog spullen van Maartje. Die moet ik halen, ik ben echt zo terug.' 'Spullen, wat voor spullen?'

'Mam, alsjeblieft!' smeekt Tuur en het klinkt zo wanhopig, dat zijn moeder hem laat gaan.

Hij loopt gauw de deur uit, maar als hij bij de grote poort van de burens komt, blijft hij staan. Ik moet voorzichtig doen, denkt hij, niet opvallen. Anders lukt het nooit.

Op de binnenplaats zijn nog wat mensen met de koeien in de weer, de laatste dieren worden net naar buiten geleid. Tuur sjokt met een onschuldig gezicht naar de stal achter op de grote binnenplaats. Nijskens staat te praten met de veldwachter en let niet op hem.

Langzaam loopt hij naar de stalpoort en glipt naar binnen. Niemand te zien. Hij rent naar de trap in de hoek en klimt naar boven. Snel loopt hij naar de hoek van de hooizolder, klautert over de stobalen en staat dan voor het kamertje. Heel even aarzelt hij om de deur open te doen. Hoe lang is het geleden dat hij hier met Maartje zat? Hij voelt tranen komen, maar knijpt zijn handen tot vuisten en fluistert hees: 'Nee, Tuur, eerst de doos.'

Hij gaat naar binnen en duikt meteen onder het bed. De doos staat er nog, met het witte elastiek eromheen. Snel trekt hij hem naar zich toe en komt overeind. Plotseling hoort hij stemmen.

Op zijn tenen sluipt hij terug naar de hooizolder. Hij herkent de stem van Nijskens. Er is iemand bij hem die zegt: 'Hierboven is nog een knechtenkamertje. Dat ontdekte ik toen ik achter dat illegale varken aan zat. En daar stond die doos waar ik het met je over had, waaruit bleek dat dat kind een jodinnetje was. Ik heb de doos daar gelaten om geen argwaan te wekken.' Tuur wil het uitschreeuwen van woede. Dat is die nieuwe voedselcontroleur Gommers. Hij is de verrader! Wat moet hij doen? Hij zou die man willen schoppen, slaan, kapotmaken. Tuur wil naar de trap rennen, maar dan schrikt hij van zichzelf. Hij moet hier weg. Ze mogen die doos niet in handen krijgen, die is van Maartje. Ineens weet hij het: de geheime ontsnappingsroute! Hij sluipt terug naar het kamertje en maakt het raampje open. Beneden hem is het afdakje van het oude schuurtje. Eerst laat hij de doos naar buiten vallen. Met een droge plof komt die neer op het dak. Door het elastiek valt de doos gelukkig niet open. Dan klimt hij zelf in het raamkozijn en springt erachteraan. Hij verzwikt zijn voet, maar dat kan hem niks schelen. Hij grijpt de doos en kruipt naar de rand van het dak. Met moeite laat hij zich naar beneden glijden tot boven op de oude regenton, die tegen het schuurtje staat. Tuur drukt de doos als een kostbare

schat tegen zich aan. Als hij van de ton springt, kan hij met moeite een schreeuw onderdrukken. Zijn voet doet ontzettend pijn. Moeizaam strompelt hij achter de boerderij langs en komt uit bij hun eigen tuin. Daar klimt hij over een laag hekje en loopt langs de tabaksplanten van zijn vader in de richting van de keukendeur. Zijn moeder ziet hem aankomen en maakt de deur open. 'Wat doe je toch allemaal?'

'Ik heb de doos van Maartje,' hijgt Tuur, 'met foto's en nog veel meer.'

'Laat eens kijken.'

'Nee, nu niet, mam.' Hij hobbelt de keuken door naar de gang. 'Wat is er met je voet, Tuur?' 'Niks, dat gaat wel over.'

Zijn moeder kijkt hem na en besluit hem met rust te laten. Ze is allang blij dat Tuur niet meer zo tekeergaat, net als vannacht, want zo veel verdriet had ze nog nooit bij haar zoon gezien. Op zijn kamer schuift Tuur de doos onder zijn bed. Hij wil nog er niet in kijken. Nog niet. Misschien morgen.

Door zijn verzwikte voet mag Tuur een paar dagen thuisblijven en hij zit de hele dag in de keuken met zijn voet op een stoel. Pierre komt op een middag langs en vertelt dat veel kinderen geschrokken zijn toen ze hoorden dat Maartje was weggehaald. Sommige meisjes begonnen te huilen. 'En wat deed meester Jansen?' vraagt Tuur. 'Hij heeft voor haar gebeden.' 'Wat zei hij dan?'

'Iets van: "En we bidden ervoor dat Maartje veilig thuiskomt".' Tuur moet zich verbijten om niet weer te gaan huilen, maar nu van boosheid. Maar hij wil niet dat Pierre het ziet en zegt schor: 'De huichelaar.'

Als hij zelf een paar dagen later weer op school komt, laten de kinderen hem gelukkig met rust. Zelfs Lambert, want die heeft het veel te druk met opscheppen over zijn broer. Hij laat een groepje kinderen een foto zien waar Roeland heel stoer op staat in zijn zwarte uniform van de Waffen-ss. Tuur denkt er niet over om daarbij te gaan staan en trekt zich terug op het muurtje achteraan op het plein. Hij moet steeds weer aan Maartje denken. Dat is nog het enige wat belangrijk voor hem is. En het doet zo'n pijn, zo ongelooflijk veel pijn, alsof er een grote hand om zijn

hart zit geklemd en dat nooit meer los zal laten.

Na een tijdje komt Fons van de bakker naast hem zitten en zegt: 'Moet je Lambertje zien, hij staat weer op te scheppen over die broer van hem.'

Tuur knikt en dan zitten ze een hele tijd zwijgend naast elkaar. Alle twee met hun eigen gedachten.

In de klas doet Tuur braaf zijn werk, als een automaat. Af en toe kijkt hij naar meester Jansen, maar die draait telkens zijn hoofd weg. Alsof hij zich eindelijk schaamt, denkt Tuur. Een paar dagen later waagt Lambert het om iets over Maartje te zeggen: 'Het is maar goed dat ze vertrokken is, want jodinnetjes horen hier niet op school maar in een kamp. Roeland zal wel goed op haar letten.'

Tuur wil weglopen, maar dan is het alsof in hem een bom ontploft. Hij stormt op Lambert af en begint hem te trappen en te slaan waar hij hem maar raken kan. 'Vuile NSB 'er, rotzak, schijjtjong!' Tuur schreeuwt het uit.

Lambert duikt in elkaar en beschermt zijn hoofd met zijn armen. Dan komt hoofdmeester Tulkens aanstormen en trekt Tuur met veel moeite weg. 'Ophouden!' Huilend rent Tuur de school in.

De hoofdmeester vindt hem even later snikkend terug in een hoekje van de gang. Tuur verwacht het ergste, want op vechten op de speelplaats staat een zware straf.

Meester Tulkens buigt zich over hem heen. 'Gaaf het weer een beetje?'

'Maartje,' fluistert Tuur schor.

De hoofdmeester legt een hand op Tuurs schouder: 'Goed gedaan, jongen. Ik hoorde van Fons wat Lambert allemaal heeft gezegd.'

Verbaasd kijkt Tuur de hoofdmeester aan. Die knikt hem vriendelijk toe. 'Ga maar vast in je klas zitten. Ik zal tegen meester Jansen zeggen dat ik het al met je geregeld heb.' Als de kinderen de klas in komen, steken sommige hun duim op tegen Tuur. Maar andere kijken schichtig naar Lambert en naar hun meester en laten

verder niks merken. Fons komt demonstratief naar hem toe, slaat hem op zijn schouder en roept uitdagend: 'Als Lambert zoiets over mijn vader zou zeggen, had ik hem ook op zijn bek geslagen!' Tuur kijkt Fons dankbaar aan.

Meester Jansen klapt in zijn handen en Fons zoekt snel zijn plaats op.

'Pak je leesboek,' commandeert de meester. Sjeng moet als eerste lezen en daarna is Loes aan de beurt. Ondertussen dwalen Tuurs gedachten af. Sommige kinderen waren altijd al laf, maar hoe langer de oorlog duurt, hoe banger ze worden. Vooral voor meester Jansen en voor Lambert. Maar zo'n jongen als Fons, die laat zich niet kennen. Niemand weet waar zijn vader is, maar Fons wordt steeds brutaler. Zou dat altijd zo gaan? Zouden zijn eigen vader en Leo nog altijd piloten over de grens smokkelen? Ze hebben er nooit meer iets over gezegd, maar Tuur voelt gewoon dat er nog van alles gaande is. Soms hoort hij midden in de nacht iemand thuiskomen of 's morgens heel vroeg weggaan. Hij is een keer opzettelijk naar beneden gelopen, zogenaamd naar de wc. Zijn vader en Leo stonden in de gang met een rugzak en Leo

fluisterde: 'Je hebt niks gezien.'

En Tuur dacht: ik ben weer eens te klein voor de oorlog.

De zwarte vleermuis

De maanden daarna laten de Duitsers zich veel vaker zien in het dorp en ze vallen geregeld huizen binnen, op zoek naar piloten en onderduikers. Veel mensen worden banger en langzamerhand durft niemand elkaar meer te vertrouwen. Nijskens treedt ook strenger op, alsof hij aan de moffen wil tonen dat hij een goede burgemeester is. Onder zijn leiding worden bij de boeren de laatste paarden weggehaald en zelfs de dokter, die nog de enige was in het dorp met een auto, moet zijn wagen inleveren.

Rosa Nijskens paradeert steeds vaker met haar Duitser door het dorp.

Stiekem schildert iemand MOFFENHOER bij de familie Nijskens op de muur. Nijskens is woedend en roept dat hij dit tot op de bodem zal uitzoeken. Hij looft zelfs een beloning uit voor degene die de dader aanwijst, maar niemand meldt zich. Tuur denkt eerst dat het Leo is geweest, maar die zegt van niks te weten.

Nijskens controleert ook streng of er 's avonds nog

mensen op straat lopen. Sinds een paar weken is er een avondklok en mag niemand meer buiten komen na acht uur.

Op een nacht rijden er weer vrachtwagens door de straat. Tuur schrikt wakker en rent naar het raam. Gelukkig rijden ze door.

Hij kruipt weer terug in zijn bed en blijft een tijdje naar het plafond liggen staren. Door een smalle kier valt wat licht vanaf de gang zijn kamer in. Hij denkt, zoals zo vaak, aan Maartje. Hij heeft het nog steeds niet aangedurfd om in de doos te kijken. Die staat nu al maanden onaangeroerd onder zijn bed. Het verdriet om de verdwijning van Maartje zit nog steeds diep in hem. Maar het is de laatste tijd wel beter te verdragen, als een wond die heel langzaam geneest. Daarom is hij ook zo bang voor de doos. Hij weet zeker dat als hij die openmaakt dat het verdriet weer in alle hevigheid terugkomt.

De volgende morgen hoort Tuur wat er die nacht gebeurd is. Bij hoofdmeester Tulkens zaten vijf joden ondergedoken. Ze zijn meegenomen, samen met de meester, zijn vrouw en zijn drie kinderen. Het huis van

Tulkens is in brand gestoken. Als voorbeeld om de mensen af te schrikken, wist Pierre Koenen te vertellen. Twee dagen later maakt burgemeester Nijskens bekend dat meester Jansen benoemd is tot het nieuwe hoofd van de school. Juffrouw Konings loopt de hele dag rond met rode ogen van het huilen en Tuur denkt: de grote zwarte vleermuis heeft voorgoed zijn klauwen uitgeslagen naar ons dorp. Op het gemeentehuis hoort zijn vader dat meester Tulkens met zijn vrouw naar een kamp in Duitsland is gestuurd. De kinderen zijn ondergebracht in een tehuis in de stad. 'Dat is tenminste nog iets,' verzucht Tuurs vader, als hij het thuis vertelt. 'Die kinderen kunnen er niets aan doen.'

Op een avond in mei staat veldwachter Berends op de stoep bij de familie Ramakers. Leo moet onmiddellijk mee komen naar het gemeentehuis om te gaan werken in de Duitse wapenfabrieken. Nijskens heeft gezegd dat zijn Ausweis verlopen is. Leo heeft de laatste maanden boer Severijns geholpen om zo goed en zo kwaad als het ging, zijn boerderij weer op te bouwen.

'Ik moet nog wat spullen pakken,' zegt Leo tegen de veldwachter. 'Kom even binnen.'

Berends kijkt hem even onderzoekend aan. 'Goed, ik wacht hier in de gang.'

Leo loopt naar de keuken, waar de rest van de familie zit. Alleen de kleintjes liggen al in bed. Tuur zit aan tafel zijn huiswerk te maken.

'Ik moet gaan,' zegt Leo. 'Nijskens laat me ophalen door de veldwachter.'

Tuur schrikt. Nee, niet ook nog Leo weg, dat wil hij niet. 'Niet doen!' roept hij in paniek.

Leo knipoogt naar hem. 'Maak je geen zorgen, Tuurtje, want ik ga echt niet voor die moffen werken.' 'Goed zo, jongen,' juicht tante Anna.

Tuurs vader loopt naar de kast in de hoek van de keuken en haalt ondertussen een sleutel uit zijn broekzak. Daarmee maakt hij een van de onderste deurtjes van de kast open en haalt er iets uit. Het is een ding dat in een oude handdoek is gewikkeld. Zijn vader vouwt de doek open en dan ziet Tuur dat het een pistool is.

Hij kijkt er gefascineerd naar, maar niet lang want Leo laat het pistool snel in zijn jaszak glijden en zegt: 'Tot gauw allemaal.' Dan verdwijnt hij door de achterdeur de tuin in. Met open mond staart Tuur hem na en hij mompelt: 'Dat was een écht pistool.'

Zijn vader legt een hand op zijn schouder. 'Maar dat heb jij niet gezien en Leo is hier niet geweest. Ga maar gauw verder met je huiswerk.'

Tuur buigt zich weer over zijn taalboek, maar er gaat van alles door zijn hoofd. Leo was natuurlijk allang van plan om ervandoor te gaan als hij naar Duitsland zou worden gestuurd. En pap en mam wisten daarvan.

Zou pap ook een pistool hebben? En zouden Leo en pap al een mof vermoord hebben? Gewoon doodgeschoten? Ineens dringt het met een schok tot hem door. Wat onnozel om te denken dat alleen de moffen mensen vermoorden. In een oorlog wordt over en weer geschoten. Vriend en vijand, iedereen knalt elkaar overhoop. Net als in het bos, wanneer hij met zijn vrienden soldaatje speelt. Maar dan sta je na een halve minuut op en speel je verder. In het echt blijf je liggen. Voorgoed. Tuur schrikt als er op de keukendeur wordt

geklopt en de veldwachter binnenstapt. 'Goedenavond samen,' groet de veldwachter. Pa kijkt op van zijn boek en zegt heel rustig: 'Dag Berends.' Katrien breit, Tuurs moeder stopt sokken en tante Anna zit te slapen in de grote stoel. Tuur buigt zich wat dieper over zijn taalles.

'Ik stond te wachten op Leo,' zegt de veldwachter. 'Leo?' antwoordt pap verbaasd, 'Die is hier helemaal niet. Die zit nog bij boer Severijns. Ze gingen vandaag proberen het dak van de boerderij te repareren.'

Tuurs moeder grinnikt. 'Volgens mij is dat een onmogelijke klus. Heb je die boerderij gezien, Berends, vlak na het bombardement? Eén grote puinhoop. Maar boer Severijns heeft gewoon in zijn kop gezet dat hij de boel weer opbouwt. En als er eentje eigenwijs is, dan is hij het wel.'

Tuur voelt dat hij rood wordt en kruipt bijna in zijn taalboek. Zijn ouders zitten gewoon een toneelstukje op te voeren. 'Koffie, veldwachter?' vraagt zijn moeder overdreven vriendelijk.

'Dank je, vrouw Ramakers, maar ik heb nog meer te doen. Ik zal de burgemeester melden dat ik Leo niet

heb kunnen vinden. Goedenavond, samen.' Even later horen ze de buitendeur dichtslaan. Tuur begint zenuwachtig te lachen.

Zijn vader geeft hem een schouderklopje. 'Je hebt je goed gehoudenjongen. Compliment.' 'Waar is Leo naartoe?' vraagt Tuur.

'Maak je geen zorgen over hem. Die houdt zich voorlopig schuil in het bos.' 'In de grotten?'

'Dat zou best kunnen, maar mondje dicht. En zeg maar tegen de kleintjes dat Leo zolang bij boer Severijns is ingetrokken om hem beter te kunnen helpen.' 'Doe ik,' zegt Tuur.

Zijn vader staat op. 'Luister, Tuur, nu ben jij de oudste zoon hier in huis. Kom maar eens mee, dan laat ik je wat zien én horen.'

Nieuwsgierig loopt Tuur achter zijn vader aan. Ze gaan de twee trappen op naar de zolder.

In een van de hoeken van de zolder schuift pap een grote kist opzij en haalt een plank uit de vloer.

Voorzichtig tilt hij er de radio uit, die in de ruimte onder de plank staat. Hij pakt de stekker en rommelt er wat mee onder een van de schuine balken aan de zijkant. Ineens hoort Tuur gekraak en gepiep. Zijn vader draait aan een knop en kijkt op zijn horloge. 'Het is bijna tijd,' zegt hij. Zonder verder iets te zeggen, zitten ze bij elkaar en wachten. Dan klinkt ineens een paar keer snel achter elkaar 'pom pom pom póm' en hoort Tuur een mannenstem zeggen: 'Hier Radio Oranje, de stem van strijdend Nederland.' Daarna is het bijna niet meer te verstaan. Veel geruis, gekraak en gepiep.

'De moffen proberen echt van alles om de zender te storen,' zegt pap. 'Vandaag is het helemaal erg. Ga er met je oor tegenaan liggen.'

Tuur ploft op zijn buik en probeert nog iets op te vangen van wat er wordt gezegd. Het geluid vervaagt weer, alsof het in een diepe afgrond verdwijnt, maar dan hoort hij ineens een hoge vrouwenstem.

'Koningin Wilhelmina,' zegt pap.

Tuur kan haar nauwelijks verstaan. Hij vangt alleen

maar flarden op: 'moed houden', 'de vijand verdreven' en 'onze regering na de oorlog'. Dan zakt het geluid helemaal weg en blijft er alleen maar gekraak over.

Na een minuut of tien zet pap de radio uit. 'Daar hebben we niet zoveel aan. Volgende keer beter.'

Maar Tuur voelt zich trots. Hij heeft voor het eerst naar Radio Oranje mogen luisteren.

Een paar dagen later staan er twee mannen van de SD voor de deur, in hun lange zwarte jassen. Tuurs moeder schrikt, ze is alleen thuis met de kleintjes. De kerels komen voor Leo. Ze doorzoeken het hele huis, maar gelukkig gaat het er deze keer minder grof aan toe dan die keer met de Engelse piloot. De SD'ers maken zelfs grapjes tegen Lieke en Gieltje. Als ze net vertrokken zijn, komen Tuur en zijn vader thuis. Tuurs moeder zit met een wit gezicht in de keuken met drie huilende kinderen op schoot.

Als Tuurs vader haar wil troosten, zegt ze dapper: 'Het viel eigenlijk best mee, maar het blijven enge kerels.'

Begin juni 1944 gonzen er allerlei geruchten door het dorp. De Engelsen en Amerikanen zouden Normandië zijn binnengevallen, aan de Franse kust.

's Avonds zitten Tuur en zijn vader op zolder bij de radio. Tussen al het gekraak en gepiep door horen ze dat het echt waar is: vanuit Engeland zijn de geallieerden met een enorme vloot en honderden vliegtuigen Het Kanaal overgestoken. Niet alleen Engelsen en Amerikanen doen mee, maar ook Canadezen en Franse soldaten die naar Engeland waren gevlucht. Er zijn zelfs Polen en Nederlanders bij. 'De invasie is begonnen!' jubelt een stem door de radio. 'Hitler wordt voorgoed verslagen!'

Tuur en zijn vader rennen naar beneden en stormen de keuken binnen: 'De invasie is begonnen!' juicht pap. 'Ze komen ons bevrijden.'

Ineens lijkt het net carnaval. Pap en mam dansen door de keuken en Katrien pakt Fieneke uit de box en host met haar in het rond. In het voorbijgaan grijpt ze de hand van Tuur en trekt hem mee. Lieke en Gieltje staan ook te springen. Ze snappen het nog niet helemaal, maar iedereen is ineens zo vrolijk, dat ze mee willen

doen.

Terwijl Tuur door de keuken danst, moet hij weer aan Maartje denken. Ze komt terug, hij weet het zeker. Alles komt nu goed want iedereen is zo blij. Zelfs tante Anna klimt met haar oude lijf boven op een stoel en begint met krakende stem het *Wilhelmus* te zingen.

Tuur schatert het uit en roept: 'Ze klinkt net als een uitzending van Radio Oranje.'

Als iedereen weer wat rustiger is, zegt Tuurs vader: 'Dit moet Leo weten.'

'Dat komt mooi uit,' zegt Tuurs moeder, 'want je moet de mand nog wegbrengen. Dan doen we er een briefje bij.' 'Welke mand?' vraagt Tuur.

Zijn moeder gebaart even naar de kleintjes en zegt: 'Straks.' 'Eerst haal ik een fles wijn,' zegt pap. 'Ik heb nog een goede fles bewaard van voor de oorlog.'

Ineens weet Tuur wat hij nu wil doen en hij loopt achter zijn vader aan de keuken uit.

'Waar ga je heen?' vraagt zijn moeder.

'Ben zo terug, mam.'

Hij rent de trap op naar zijn eigen kamer. Daar haalt Tuurt eindelijk, na maanden, de doos onder zijn bed uit. Hij trekt het elastiek eraf en opent het deksel. Het eerste wat hij ziet, is een foto van Maartje. Even blijft zijn hand erboven hangen, maar dan pakt hij hem en kijkt er heel lang naar. 'Maartje, lieve Maartje,' zegt hij zacht, 'we worden bevrijd. Kom gauw terug, alsjeblieft.'

Voorzichtig haalt hij de andere foto's en de spullen uit de doos en legt die op zijn bed. De pijp, het parelsnoer, de jodenster en de foto's van de hond met de hangoren, Maartjes klas, haar ouders en haar broertje Daan.

Ineens hoort hij achter zich de stem van zijn moeder. 'Wat doe je, Tuur?'

Als hij zich omdraait, ziet ze tranen in zijn ogen.

Ze loopt naar hem toe en slaat een arm om hem heen. 'Is dat allemaal van Maartje?'

Dan begint Tuur te vertellen. Alles wat hij weet over haar en haar familie, hoe ze werden opgehaald door de Duitsers en over Maartjes ontsnapping uit de school tegenover de schouwburg. En dat ze eigenlijk Tamar heet.

Ze worden gestoord door Tuurs vader die van beneden roept: 'Waar blijven jullie nou?'

Tuurs moeder antwoordt: 'We komen zo, Tuur vertelt me net iets heel bijzonders.' Daarna luistert ze weer aandachtig en bekijkt de foto's en de voorwerpen. Als Tuur klaar is, stopt hij alles terug in de doos. 'Ik bewaar het voor Maartje.' 'Heel goed,' antwoordt zijn moeder, maar ze durft hem niet aan te kijken en zegt gauw: 'Kom, dan krijg je ook een beetje wijn om de invasie te vieren. Ik weet niet of je het lekker vindt, maar je bent er langzamerhand groot genoeg voor.' Beneden is het gezellig. Lieke, Gieltje en Fieneke drinken water met een schepje suiker en de anderen wijn. Tuur vindt het maar vies smaken, maar hij houdt zich flink en doet dapper mee wanneer iedereen roept: 'Proost, op de bevrijding!' Als de kleintjes naar bed zijn, hoort Tuur hoe het zit met de mand.

Een paar keer per week vult Tuurs moeder een mand met eten en drinken voor Leo. Pap brengt de mand 's avonds voor acht uur naar het kapelletje, dat langs de weg staat in de buurt van tante Anna's huisje. Daar verstopt hij hem achter het Mariabeeld. 's Nachts komt Leo uit het bos om het eten op te halen. 'Maar dat kapelletje is vlak bij het afweergeschut,' zegt Tuur geschrokken.

'Juist daarom,' antwoordt zijn vader. 'De Duitsers verwachten dat niet.'

Tante Anna roept vanuit haar luie stoel: 'De heilige Maria beschermt onze Leo.'

Tuurs vader lacht: 'Maria zit net zo goed in het verzet!'

Vluchten

Ze horen op Radio Oranje steeds meer over de invasie. Het gaat niet zo voorspoedig als iedereen hoopte, want de Duitsers bieden flink weerstand. De geallieerden, die met tienduizenden soldaten zijn binnengevallen aan de Franse westkust, komen er maar met moeite doorheen. Duizenden soldaten zijn al omgekomen.

Maar eind augustus 1944 horen Tuur en zijn vader dat Parijs is bevrijd. De Amerikanen zijn samen met de Fransen de stad binnen getrokken. Volgens de radio is Hitler woedend, want hij was er juist zo trots op dat Parijs in Duitse handen was gevallen. De dagen daarna komen er steeds meer goede berichten. De geallieerden trekken verder en zijn op weg naar België.

'Het kan niet lang meer duren,' zegt Tuurs vader, 'of we worden ook bevrijd.'

Die avond vult Tuurs moeder een mand met etenswaren voor Leo, die nog steeds in de bossen verstopt zit. Tuur mag er van zijn vader een briefje bij doen om Leo te laten weten dat de oorlog bijna voorbij is.

Hé stoere broer van me,

De bevrijders komen eraan. Ze zitten al bijna in België en Nijskens doet het nu vast in zijn broek.

Nog even volhouden!

Dikke zoen van ons allemaal en vooral van je broer Tuur. PS Fieneke kan al bijna 'schoen' zeggen.

Zijn vader gaat via de tuin en de boomgaarden achter het dorp op weg naar het kapelletje. Na een halfuurtje is hij terug. Maar iemand moet hem gezien hebben, want als Leo 's nachts tegen drie uur de mand komt ophalen, wordt hij opgewacht door Duitse soldaten. 'Halt, stehen bleiben!' Leo sprint onmiddellijk weg in de richting van het bos. De soldaten zetten de achtervolging in en beginnen te schieten. Opnieuw klinkt: 'Halt, stehen bleiben!'

De kogels vliegen Leo om de oren en hij duikt weg achter een lage stal die midden in een boomgaard staat. Hij grijpt zijn pistool uit zijn zak en haalt de trekker een paar keer over. Een van de soldaten zakt in elkaar en de andere roept: 'Verdammt noch mal!' Hij buigt zich over zijn kameraad en roept in de richting

van het huisje van tante Anna: 'Hilfe!' Leo gaat er snel vandoor.

Een halfuur later wordt er op de achterdeur van de familie Ramakers gebonsd. De eerste die het hoort, is tante Anna, want zij slaapt boven de keuken. Als ze uit haar raam kijkt, ziet ze veldwachter Berends staan. Tante rent meteen naar de gang en stormt de slaapkamer van Tuurs vader en moeder binnen. 'Opstaan,' krijst ze, 'de veldwachter staat aan de achterdeur!' Onmiddellijk is iedereen wakker. Katrien gaat naar de kleintjes en Tuur loopt met zijn ouders mee naar beneden. Tuurs vader maakt gauw de achterdeur open en laat Berends binnen.

'Jullie moeten hier zo snel mogelijk weg,' zegt de veldwachter. 'Leo heeft een Duitser doodgeschoten. Ze hebben in het kapelletje een mand gevonden met eten en een briefje. De Duitsers zijn woedend. Ze zijn naar de burgemeester gestapt en die wist meteen dat die mand voor Leo bedoeld was. Ze wachten op het gemeentehuis op versterking uit de stad en dan worden jullie opgehaald en...' De veldwachter aarzelt en kijkt naar Tuur, maar dan gaat hij verder: 'De Duitsers zitten in het nauw, want ze weten verdomd goed dat

het niet lang meer duurt voor de geallieerden hier zijn. Daarom doen ze de raarste dingen en schieten zomaar mensen overhoop!' 'Hoeveel tijd hebben we?' vraagt zijn vader. 'Die versterking zou er binnen twee uur zijn.' 'Dank je, Berends.'

De veldwachter knikt en verdwijnt in het donker.

'Het is zover,' zegt Tuurs vader. 'Ik had zo gehoopt dat het niet meer nodig zou zijn. Tuur, loop even met me mee.' 'Ja maar, pap, als ze komen....' 'Niks vragen, jongen, gewoon doen wat ik zeg.' Zijn vader gaat voor hem uit naar de gang. Ze trekken hun jassen aan en lopen door naar de zolder. Ergens in een hoekje staan wat oude meubels, die zijn vader opzij schuift. Erachter ziet Tuur vier rugzakken liggen die er oud en stoffig uitzien. Maar dat is maar schijn, want als zijn vader ze optilt en de stof eraf slaat, zijn ze nog heel bruikbaar en er zit zelfs al wat in. Hij sjort eentje op Tuurs rug en doet zelf ook een rugzak om. De twee andere neemt hij mee naar beneden. Tuur loopt achter hem aan, maar halverwege de trap blijft hij staan. Hij beseft dat zijn vader precies weet wat hij doet. Pap moet dus al die tijd een plan klaar gehad hebben voor als er iets mis zou gaan met die piloten of zoals nu, met

Leo. Waarom was er niet zo'n plan voor Maartje? denkt hij ineens. Veldwachter Berends had boer Holtermans toch ook kunnen waarschuwen? Of zou Berends niet geweten hebben dat de Duitsers van plan waren om Maartje op te halen? Misschien wist hij niet eens dat ze joods was? Zijn vader roept van beneden: 'Schiet eens op, Tuur!' In de keuken staan de anderen te wachten met hun jassen aan.

Zijn moeder en Katrien waren dus ook op de hoogte, denkt Tuur boos.

Tuurs moeder houdt Gieltje en Lieke bij de hand en Katrien draagt Fieneke.

'We gaan naar Leo,' zegt Gieltje blij. 'Leo kijken,' kraait Fieneke.

'Ssst,' zegt moeder, 'we moeten heel zachtjes doen, want Leo slaapt nog. Het is een verrassing voor hem. En alle andere mensen in het dorp slapen ook. We mogen ze niet wakker maken.' 'Ja sssst,' fluistert Lieke en zelfs Fieneke zegt heel zacht: 'Ssst.' 'Waar is tante Anna?' vraagt Tuurs vader. 'Die wil niet mee,' antwoordt Katrien. 'Ze heeft zich opgesloten in haar

kamer.'

Hij zucht. 'Dan moet ze het zelf maar weten. Wij moeten gaan.' Hij opent het kastje in de hoek, haalt er snel iets uit en laat dat in zijn zak glijden. Tuur weet wat het is.

Tuurs moeder en Katrien trekken ieder een rugzak over hun schouders. Zijn vader neemt Fieneke over van Katrien en hij stapt met de kleine op zijn arm de achterdeur uit. Zwijgend volgen de anderen hem.

De familie loopt naar het hek aan de achterkant van de tuin. Daarachter beginnen de weilanden en de boomgaarden. De kleintjes worden over het hek getild en de anderen klimmen erachteraan.

Dan lopen ze langs de achterkant van de boerderij van Holtermans. Onwillekeurig kijkt Tuur naar boven, naar het kleine raampje in de geheime kamer van Maartje. Hij knoopt zijn jas los, want het is eigenlijk veel te benauwd. Overdag is het stralend weer geweest en het is nog steeds vrij warm. Ze hadden die jassen net zo goed thuis kunnen laten. Tuur voelt zijn hart tekeergaan. Als die rotmoffen nou maar wegblijven.

Hij kijkt naar zijn vader, die rustig doorloopt en dat stelt hem een beetje gerust.

Even verderop slaat zijn vader een paadje in dat langs een boomgaard in de richting van het bos loopt. Naast het smalle pad staan aan twee kanten grote meidoornhagen, zodat ze niet meer te zien zijn. Een stukje verderop verdiept het pad zich en voelen ze zich nog meer beschut. Gieltje wijst naar de hemel. 'Allemaal sterren.' Nu pas ziet Tuur de duizenden sterren boven zijn hoofd. De maan is halfvol en samen met de sterren is het pad goed te zien. Halverwege de tocht begint Fieneke te huilen. Haar vader zet haar op de grond en haar moeder haalt een speen uit een rugzak. 'Eigenlijk ben je er al te groot voor,' moppert haar moeder, 'maar vooruit maar.'

Gieltje en Lieke stappen dapper door en zelfs Fieneke wil hele stukken lopen. Maar hoe dichter ze bij het bos komen, hoe steiler het pad wordt. De kleintjes worden moe en Tuurs vader tilt Lieke op, Tuur draagt Fieneke en Katrien neemt Gieltje. Bij de bosrand rusten ze even uit.

Van hieruit kunnen ze beneden in het dal het dorp

goed zien liggen.

'Hoe zou het met tante Anna zijn?' zegt Tuur.

'Dat is een taaie,' antwoordt zijn vader, 'die redt zich wel.' Maar hij klinkt niet erg overtuigend.

Lieke roept ineens: 'We doen 'Ik zie ik zie wat jij niet ziet' en het is wit.'

'De sterren,' antwoordt Gieltje. 'Jij hebt gekeken,' roept Lieke boos.

Iedereen schiet in de lach, behalve Lieke, want die wordt alleen maar bozer.

'Kom,' zegt Tuurs vader, 'we moeten verder.' Uit zijn rugzak haalt hij een knijpkat. Het is net een groen ei met een lampje erbovenop. Liekes boze bui is meteen over als ze het hefboompje aan de zijkant mag bewegen. Vooral als de knijpkat het geluid maakt van een spinnende poes en het lampje gaat branden. Zo kunnen ze in elk geval zien waar ze lopen, want in het dichtbegroeide bos is het ineens een stuk donkerder.

Tuurs vader weet feilloos de weg. Ze sjouwen een tijdje over smalle paadjes. Soms moeten ze tegen hellingen op klimmen of vrij steil naar beneden klauteren. Gelukkig is daar de begroeiing wat minder dicht en zorgt de maan ervoor dat ze weten waar ze zich kunnen vasthouden aan boomstammen of takken. De kleintjes worden weer gedragen. Maar halverwege willen Gieltje en Lieke zelf lopen en met wat hulp lukt hen dat.

'Goed zo,' zegt hun moeder, 'jullie zijn al veel groter dan ik dacht.'

Dan valt Gieltje lelijk en hij begint keihard te huilen. Zijn stem galmt door het bos.

'Stil,' zegt Katrien, 'Leo wordt wakker.'

Gieltje probeert te stoppen met huilen, maar zijn knietje is flink geschaafd en hij jammert: 'Ik wil niet huilen, maar het komt vanzelf.'

Katrien drukt hem tegen zich aan en Tuurs vader schijnt met de knijpkat op Giejkjes knie. Lieke roept: 'Ik zie bloed!' 'Ssst,' sist moeder. 'Oh ja, sssst,' zegt Lieke.

Uit een van de rugzakken haalt moeder een rol verband en als Gieltje dat om zijn been krijgt, wil Lieke dat ook. 'Dadelijk,' zegt Tuurs vader, 'we zijn er bijna.' Nog even ploeteren ze verder. Iedereen is langzamerhand doodmoe. Tuur is al paar keer gestruikeld en heeft zich pijn gedaan, maar hij houdt zich flink.

Ineens staan ze voor een grote muur van struiken. Tuurs vader fluit het begindeuntje van Radio Oranje en even later horen ze iemand terugfluiten.

'Alles is veilig,' zegt zijn vader en hij duwt wat takken opzij. Ze zien een smalle doorgang. Gebogen lopen de groten achter hem aan, met de kleintjes tussen hen in. Zelfs Fieneke dribbelt mee. Tuurs vader waarschuwt steeds: 'Pas op, tak rechts.' Of: 'Twee takken links.' Of: 'Let op: boomstronk op de grond.'

Hij doet zijn best zo goed mogelijk bij te schijnen met de knijpkat, maar het licht komt niet ver.

De kleintjes vallen een paar keer en Fieneke begin weer te huilen. Tuur krijgt een tak tegen zijn hoofd en moeder struikelt en komt lelijk terecht. Katrien trekt haar overeind en zegt wanhopig: 'Pap, dit lukt niet,

laten we een andere weg nemen.' Maar dan staan ze ineens op een kleine open plek. In het licht van de maan zien ze de ingang van een mergelgrot. Langzaam komt het gesnor en het licht van een andere knijpkat dichterbij. Een bekende stem zegt: 'Welkom op de beste onderduik-plek van heel Zuid-Limburg.' 'Leo! juicht Fieneke.

Maar Gieltje roept teleurgesteld: 'Hij is al wakker.'

'Zachtjes,' waarschuwt hun moeder opnieuw.

'Ik ben blij dat jullie er zijn,' zegt Leo opgelucht. 'Ik was zo bang dat de Duitsers jullie zouden ophalen.'

'Veldwachter Berends heeft ons gewaarschuwd,' zegt Katrien.

En weer denkt Tuur: waarom is Maartje niet gered?

Maar zijn vader verzucht opgelucht: 'We zijn er. Voorlopig blijven we hier, tot die rótoorlog voorbij is.'

Onderduiken in een mergelgrot

Met zijn allen stappen ze achter Tuurs vader en Leo aan de grot in, bijgelicht door de knijpkatten. Eerst lopen ze door een hoge gang die lang geleden in de mergel is uitgekapt. Tuur weet nu weer waarom ze allemaal hun jassen aan moesten doen: het is hierbinnen in de zomer veel kouder dan buiten. Na ongeveer honderd meter gaan ze een smallere zijgang in, slaan nog een paar keer een hoek om en komen ten slotte in een hoge vierkante ruimte. Net op tijd, want de kleintjes beginnen te jengelen.

Er branden een paar kaarsen en een olielampje. Tuur is verbaasd, want de laatste jaren is er bijna geen olie meer te krijgen. 'Daarom is het maar een héél klein lampje,' zegt Leo. Tuur is nog meer verbaasd als hij eenmaal aan het donker gewend is. Langs de wanden van de grot ziet hij een stuk of zeven matrassen liggen met dekens.

'Welkom in hotel Ons Mergelland,' roept Leo vrolijk en hij vertelt dat dit de geheime schuilplaats was voor de Engelse piloten. 'We konden hier natuurlijk niet naartoe als de moffen in het bos zaten. Dan verstopten

we ze eerst op zolder en zodra de kust veilig was, gingen ze hierheen.'

Gieltje en Lieke krijgen samen een bed en Fieneke wordt bij moeder op de matras gelegd.

Al snel vallen de kinderen in slaap, want ze zijn ontzettend moe.

Ook Tuur staat te tolleren op zijn benen. Leo wijst hem zijn bed en Katrien stopt hem onder. Tuur vraagt nog: 'Hoe lang moeten we hier blijven?' Wat Katrien antwoordt, hoort hij niet meer, want hij valt in een diepe slaap.

De volgende morgen maakt zijn vader hem wakker. Er brandt nog maar één kaars en als Tuur de slaap uit zijn ogen wrijft, ziet hij dat er verder niemand meer is. 'Waar zijn ze allemaal?' 'Kom maar gauw uit je bed, slaapkop. Iedereen is allang op,' antwoordt zijn vader.

Tuur staat op van zijn matras en loopt met zijn vader mee. 'Probeer goed op te letten hoe de grot in elkaar zit,' zegt zijn vader. 'We zullen het straks nog een paar keer lopen, zodat je de weg weet.'

Na een paar smalle gangen bereiken ze de hoofdgang en zien ze in de verte het daglicht. Hoe dichter ze bij de uitgang komen, hoe mooier Tuur het vindt. Het lijkt alsof hij in een theater staat en vanuit de donkere zaal naar een prachtig verlicht bosdecor kijkt.

Ineens ruikt hij de lucht van gebakken eieren en ziet dat Leo niet ver van de uitgang in de weer is met een koekenpan boven een houtvuurtje.

Een eindje van Leo vandaan, wat dieper de grot in, spelen Gieltje en Lieke met stukjes mergel. Tuur ziet dat er een touw is gespannen op een meter of tien van de uitgang. 'Daar moeten de kleintjes achter blijven,' legt zijn vader uit, 'want dan zijn ze in het bos niet te horen als ze lawaai maken. Ze zijn trouwens al even buiten geweest en ze snappen heel goed dat ze daar moeten fluisteren.'

Leo schuift een gebakken ei op een echt bord waarop twee sneetjes brood liggen en Tuur laat het zich smaken. Als hij er zelfs een halve beker melk bij krijgt, roept hij: 'Het is hier écht een hotel!'

Leo glundert. 'Er hebben hier al heel wat piloten

ondergedoken gezeten. Papa en ik hebben in de loop van de tijd, samen met Antoon Fens, de nodige spullen naar deze grot gesleept, zodat die jongens het hier konden uithouden. Soms moesten ze een dag of tien wachten voordat ze over de grens konden worden gesmokkeld.'

'Antoon Fens, de slager?' vraagt Tuur verbaasd. 'De vader van Sjeng uit mijn klas?' Leo knikt.

'Ik dacht het al,' zegt Tuur, 'dat Sjeng een goeie was.' Moeder en Katrien komen de grot binnen, samen met de kleine Fieneke. Ze hebben even in de zon gezeten. 'Het is daar lekker warm,' zegt Katrien. 'Kun je hier zomaar naar buiten?' vraagt Tuur. 'Ja hoor,' antwoordt zijn vader. 'Voor de grot is een kleine open plek waar je door niemand gezien wordt. Je hebt gisteravond gemerkt hoe lastig het is om hier te komen. Als je zachtjes praat en in de buurt van de grot blijft, kan er weinig gebeuren. Maar denk erom, niet te lang buiten blijven en altijd op je hoede zijn.' 'Zo is dat,' zegt Leo, 'want we mogen geen fouten meer maken, pap! Dat briefje van Tuur was niet zo handig.' 'Dat was ontzettend stom van me,' zegt Tuurs vader. 'Omdat het al weken zo goed ging met die mand, dacht ik: dat kan

wel voor een keertje.'

Tuur kijkt verrast naar zijn vader. Het is voor de eerste keer dat hij hem hoort zeggen dat hij iets stóms heeft gedaan. Leo stelt nuchter vast: 'En daarom zijn we nu gezellig met de hele familie aan het kamperen.'

De rest van de dag verloopt rustig. Tuur trekt zich terug in een rustig hoekje van de grot en begint met zijn zakmes MAARTJE in de mergel te kerven. Hij doet het heel zorgvuldig, met mooie grote ronde letters.

Als hij halverwege is, komen Gieltje en Lieke hem storen. Ze willen dat Tuur uit een groot stuk zachte mergel een heleboel kleinere blokjes kapt om een kasteel te kunnen bouwen. Al snel komen ze blokjes te kort en worden zijn vader en Leo ook ingeschakeld bij de mergelproductie.

Als Tuur even alleen is met Leo, vraagt hij: 'Leo, heb je al vaker Duitsers doodgeschoten?'

'Nee, dit was de eerste keer. Tot nog toe ging het altijd goed. Ook als we piloten de grens over smokkelden. Ik

heb wel een keer een mof in zijn been geschoten, maar ik weet zeker dat hij nog leeft.'

'Maar die Duitser van vannacht heb je wel vermoord.'

'Nou, vermoord...' antwoordt Leo. 'Zo zou ik het niet willen noemen.'

'Hij is toch dood?'

'Luister, Tuurtje, het was die mof of ik. Ik kon niet anders.' 'Ik haat oorlog,' zegt Tuur.

Dan komt hun vader de grot uit en zegt: 'We gaan een alarmoefening houden zodat iedereen weet wat hij moet doen bij onraad.'

De hele familie verzamelt zich vooraan in de grot en ze krijgen allemaal een taak. Zo moet Tuur zijn broertje Gieltje oppakken en zo snel mogelijk dieper de grot in brengen. Hij heeft inmiddels van zijn vader een knijpkat gekregen. Samen met Leo loopt hij een paar keer de route naar de open ruimte midden in de grot. Algauw maakt Tuur er een spelletje van om de uitgang terug te vinden zonder zijn lampje te gebruiken. Tegen de avond zitten ze met zijn allen nog een tijdje buiten.

Vogels fluiten, hier en daar schiet een eekhoorn weg en hoog boven hen hangen twee buizerds in de lucht. In de verte horen ze een uil roepen en vlakbij klinkt het geluid van een koekoek. Tuur kan zich bijna niet meer voorstellen dat het oorlog is. Het is hier zo vredig en rustig. Wat zou hij graag Maartje hier mee naartoe genomen hebben. Had ze zich hier maar kunnen verstoppen. Hij zou haar iedere dag hebben opgezocht. Dan waren ze samen geweest, hier in de grot, in hun eentje. Oh nee, dat was natuurlijk nooit gelukt, want als hij Leo moest geloven, liepen de piloten hier in en uit.

Na een paar dagen is iedereen gewend aan het leven in de grot. Het enige lastige is dat ze zich zo slecht kunnen wassen. Er is wel wat water, maar meer dan een keer met een washandje over je gezicht gaan, zit er niet in. Iedereen begint minder fris te ruiken, maar zelfs dat went.

Als ze op een avond buiten zitten, worden ze opgeschrikt door gebulder van kanonnen. Het klinkt nog ver weg, maar het is duidelijk dat de geallieerden in aantocht zijn en de Duitsers zich fel verzetten. Als de kleintjes wat onrustig worden, vertrekt de familie naar

binnen.

Alleen Leo blijft nog buiten. 'Hij wacht op iemand,' zegt Tuurs vader.

'Een piloot?' vraagt Tuur. 'Nee, je zult het wel zien.'

Het blijkt Antoon Fens te zijn, die eten komt brengen en twee grote flessen water. De vader van Sjeng wist dus ook van hun onderduikplannen, bedenkt Tuur.

Antoon brengt goede berichten. Een uur nadat de familie Ramakers was gevlucht, waren de Duitsers hun huis binnengevallen. Tante Anna had zich verstopt in haar kamer onder haar bed. Omdat de Duitsers al snel in de gaten hadden dat iedereen vertrokken was, hadden ze niet meer in tante Anna's kamer gekeken. Vlak voor ze vertrokken, gooiden ze nog een brandende fakkel in de gang en smeten de deur met een knal achter zich dicht. Dat was voor tante het sein om tevoorschijn te komen en gauw het vuur uit te trappen. 'We mogen die ouwe heks wel dankbaar zijn dat ze niet mee wilde,' flapt Tuurs vader eruit.

'Sjef,' roept Tuurs moeder bestraffend, 'let op je

woorden!' Tuur schiet in de lach. Hij is blij dat zijn vader tante Anna ook een heks vindt. Nou ja, wel een goede heks, want ze heeft tenslotte hun huis gered.

'Het kan niet lang meer duren voordat we bevrijd worden, mensen,' gaat Antoon Fens verder. 'De geallieerden zitten op een kilometer of vijftig hier vandaan, dus nog even volhouden.' 'En hoe is de stemming in het dorp?' vraagt Leo. 'Onder de NSB 'ers is flinke paniek uitgebroken. Meester Jansen is er al vandoor gegaan, met de staart tussen zijn benen. Net als veel andere NSB 'ers, trouwens. Alleen de familie Nijskens is gebleven. Ze hebben zich opgesloten in hun huis en doen voor niemand open.'

Uit zijn rugzak haalt Antoon Fens nog een spel kaarten en een grote papieren zak. 'Hier, dan vervelen jullie je niet. En mijn vrouw heeft nog wafels voor jullie gebakken. Er is alleen bijna geen meel meer te krijgen, dus ik geloof dat de wafels een beetje slap zijn. Maar ze komen uit een goed hart.'

De dagen daarna komt het gebulder van de kanonnen steeds dichterbij. Ze horen ook het geratel van

mitrailleurs en er komen vliegtuigen over. Als Antoon Fens weer voedsel brengt, zegt hij: 'Het kan nooit lang meer duren, want de geallieerden zitten al vlakbij.'

Op dat moment scheert een vliegtuigje laag over, met een merkwaardig traag en treurig brommend geluid. Ze hebben die al een paar keer vaker over zien komen. 'Dat is een verkenner van de geallieerden,' zegt Fens. 'We noemen hem in het dorp "de droevige".'

Die avond zitten ze weer voor de ingang. Het schemert en de kleintjes slapen al in de grote ruimte dieper in de grot. Tuurs moeder is bij hen gebleven.

Buiten luisteren de anderen naar de stilte. Het vechten is kennelijk even gestopt, want ze horen geen kanonnen of mitrailleurs tekeergaan.

Leo heeft koffie gezet. Natuurlijk geen echte, maar surrogaat. 'Deze koffie is gemaakt van eersteklas gemalen eikels,' zegt Leo trots.

Tuurs vader vertelt zachtjes hoe hij als kind al speelde op deze plek. 'Toen was het nog niet zo dichtbegroeid en soms kwamen er jongens uit de stad om tegen ons te

vechten. Dan riepen ze: "Hé boeren, we pakken jullie!" Wij verstopten ons dan in de grot en wreven stukken mergel fijn tot poeder. Dat deden we in een zakdoek en als de vijand aanviel, gooiden we de mergel-stof in hun gezicht. Ze zagen niks meer en het deed behoorlijk pijn, maar wij riepen dan trots: "Leve de mergelboeren!" Iedereen gniffelt. Katrien wijst naar de lucht, waar een buizerd rondjes blijft vliegen boven de open plek. 'Die wil zeker niet dat we hier zitten.'

Leo zegt: 'Vreemd, meestal zie je ze niet meer zo laat.' Ineens horen ze gekraak van takken in de struiken een paar meter van hen vandaan.

Iedereen schrikt en houdt de adem in. Alleen de schreeuw van de buizerd is nog te horen. Het klinkt als klagelijk kattengejank. Tuurs vader staat kalm op en haalt een pistool tevoorschijn. 'Naar binnen jullie,' fluistert hij tegen Katrien en Tuur. Leo houdt ook een pistool in zijn hand. Tuur en Katrien gaan snel de grot in, maar al na een paar meter draaien ze zich om en drukken zich tegen de wand van de grot. Ze willen zien wat er gebeurt, ze zijn bang en nieuwsgierig tegelijk.

Ze zien hoe Leo en zijn vader langzaam in de richting

van de struiken lopen met hun pistool in aanslag. Tuur pakt gauw de hand van Katrien. Ineens denkt hij weer aan de vader van Maartje. 'Het is afgelopen met ons, we moeten de kinderen redden.'

Buiten is het onheilspellend stil geworden. Zelfs de buizerd roept niet meer.

Plotseling komt er iemand uit de struiken.

Het is een man met een smerig gezicht, vieze kleren en een pistool in zijn hand.

Een bekende

'Staan blijven!' roept Tuurs vader.

De man aarzelt even, maar als hij ziet dat Leo en zijn vader alle twee een pistool op hem gericht houden, laat hij het zijne vallen. Hij steekt zijn handen in de lucht en smeekt: 'Niet schieten, meneer Ramakers, alsjeblieft!'

Dan zakt hij langzaam op zijn knieën, vlak voor Tuurs vader. 'Verrek,' zegt Leo met een vals lachje, 'dat is Roeland, onze grote Waffen-ss-man. De trots van de familie Nijskens. De rotzak!' Hij zet zijn pistool tegen het hoofd van Roeland. Tuur huivert en verwacht elk moment een knal te horen. Roeland krimpt in elkaar begint te huilen als een klein kind. Tuurs vader gebaart naar Leo dat hij zijn pistool weg moet halen.

Tuur kijkt naar zijn zus en ze beginnen allebei te lachen, of ze willen of niet. Het is meer van de zenuwen dan dat ze het grappig vinden. Ze lopen de grot uit en staren naar de huilende jongen. Zijn gezicht is lijkbleek en zijn kleren zijn overal gescheurd.

Zijn vader snauwt nerveus: 'Als je wilt dat we je niks doen, moet je onmiddellijk je kop houden.'

'Schiet hem toch neer,' roept Leo bitter.

Roeland draait zich naar Leo. 'Nee, niet doen, genade, genade, ik schaam me zo.'

'Dat is gemakkelijk,' schampert Leo, 'om je er zo onderuit te draaien, nu jullie verliezen.'

Zijn vader trekt hem weg en zegt streng: 'Zo is het genoeg, Leo. Zie je niet dat die jongen helemaal op is?' Roeland kijkt Tuurs vader dankbaar aan. 'Ik ben gevlucht,' zegt hij zacht. 'Ik kon het niet langer verdragen. Het is vreselijk wat ze met die mensen doen.' 'Welke mensen?' 'Met de joden in de kampen.'

Tuur voelt langzaam het bloed uit zijn gezicht wegtrekken. Hij staart Roeland met grote ogen aan en vraagt zacht: 'Wat... w-wat... doen ze d-dan?'

'Roeland, sta op,' zegt Tuurs vader, 'we praten in de grot verder.'

Met moeite komt de jongen overeind.

Tuurs vader zet het pistool tegen Roelands rug en commandeert: 'Naar binnen.'

Ze lopen met zijn allen achter Tuurs vader en de strompelende Roeland aan. In Tuurs hoofd dreunt telkens opnieuw één zinnetje: 'Het is vreselijk wat ze met die mensen doen.' Halverwege de hoge gang moet Roeland tegen de mergelwand gaan zitten.

'Ik haal even een paar kaarsen,' zegt Katrien. Ze snapt dat haar vader geen enkel risico wil nemen en daarom Roeland niet verder de grot in brengt.

'Doe maar,' antwoordt Tuurs vader, 'en neem Tuur mee.'

'Nee,' zegt Tuur stug, 'ik blijf hier.'

'Zou je dat wel doen?' vraagt Leo bezorgd.

'Ik blijf.'

'Ik weet niet of het verstandig is...' begint zijn vader. 'Ik blijf.' herhaalt Tuur.

Leo, Katrien en vader kijken elkaar even aan.

'Goed je bent langzamerhand groot genoeg om de waarheid over de oorlog te horen.'

Op een ander moment zou Tuur blij zijn geweest met wat zijn vader zegt, maar nu is hij bang voor de waarheid. Katrien haalt de kaarsen, terwijl de anderen zwijgend op haar wachten. Leo en Tuur gaan op de grond zitten, een stukje van Roeland vandaan.

Als Katrien terugkomt met de kaarsen, heeft ze ook een beker water meegenomen voor Roeland. 'Moet dat?' moppert Leo. 'We hebben al zo weinig.' Roeland drinkt het achter elkaar op.

'Zo,' zegt Tuurs vader, 'en nu wil ik weten wat je hier te zoeken hebt.'

'Ik wilde me verstoppen,' zegt Roeland zacht. 'Voor de geallieerden?'

'Nee, voor de Duitsers. Als ze in de gaten krijgen dat ik gevlucht ben uit hun leger, schieten ze me meteen dood.' 'Gelijk hebben ze,' zegt Leo.

'Waar kom je vandaan?' vraagt Tuurs vader onverstoorbaar. 'Toen ik bij de Waffen-ss zat, werd ik eerst naar Rusland gestuurd, maar daar ging het helemaal mis. De Russen hebben gewacht tot het winter werd en toen we zowat kapotgingen van de kou, vielen ze ons aan. Het was één groot slagveld van honderden lijken en bloed en modder. Ik kon niet meer en ik heb mezelf in mijn been geschoten, zodat ik terug mocht naar Duitsland.'

'Dapper hoor,' sneert Leo. 'Waarom ben je eigenlijk voor die rotmoffen gaan vechten?' 'Door mijn vader.'

'Nou snap ik het, het is allemaal de schuld van je pappie.' 'Leo, houd je mond,' zegt zijn vader. 'Roeland, ga verder.' 'Mijn vader vond Hitler al geweldig toen die in 1933 aan de macht kwam in Duitsland. Hij zei heel vaak: "Zo'n leider hebben we in Nederland ook nodig. En de NSB zal daarvoor zorgen." Ik mocht al heel jong bij de Jeugdstorm van de NSB. Iedere week kwamen we bij elkaar, deden spelletjes, droegen allemaal hetzelfde

uniform, zongen liederen en marcheerden door de straten. Ik was blij, want mijn vader kon eindelijk trots op me zijn. Hij had me heel vaak uitgemaakt voor slappeling. Op school werd ik altijd gepest en dan riep hij boos dat ik van me af moest bijten, maar dat durfde ik nooit. Bij de Jeugdstorm was ik eindelijk iemand, omdat ik het beste marcheerde en het hardst van allemaal Heil Hitler kon roepen. En hoe vaker we door de stad paradeerden, hoe flinker ik me voelde en hoe trotser mijn vader werd.'

Tuur denkt terug aan die keer dat hij Lambert voorbij zag komen in zijn pakje van de Jeugdstorm. Hij was toen net zo goed onder de indruk van dat stoere gedoe. Totdat hij Lambert Heil Hitler hoorde roepen en de rillingen over zijn rug liepen. 'Toen ze aan het begin van de oorlog Nederlandse jongens vroegen voor de Waffen-ss,' gaat Roeland verder, 'heeft mijn vader mij overgehaald om me aan te melden. Hij vond dat ik zo echt iets voor Hitler kon doen, daarbij vergeleken was de Jeugdstorm maar kinderachtig.

We kregen een zware training en daarna gingen we naar het oostfront. Daar raakte ik gewond en nadat ik was genezen, merkte ik dat ik mijn been niet meer goed

kon gebruiken. Daarom hoefde ik niet meer terug naar het front en werd ik bewaker in een kamp. Er zijn overal in Duitsland concentratiekampen waar ze ss'ers nodig hebben. Ik heb heel lang geprobeerd om net te doen of de joden geen echte mensen waren...' 'Wat bedoel je?' vraagt Tuurs vader streng. 'Ze zeiden in het kamp tegen ons dat mensen als joden, zigeuners en homoseksuelen niet zuiver waren. Ze bedoelden eigenlijk dat ze niet thuishoorden in het grote Germaanse rijk van Adolf Hitler. Daarom moesten ze...' Ineens zwijgt Roeland. 'Ze moesten wat?' zegt Leo. Hulpeloos staart Roeland hem aan. 'Wat?' herhaalt Leo.

'...worden uitgeroeid. Iedere week kwam in ons kamp een trein aan met honderden mensen. Vooral joden, heel veel joden. Vrouwen, mannen, kinderen. Ze zaten in wagons waarin normaal beesten werden vervoerd. Daarom kon ik mezelf wijsmaken dat het ook beesten waren, want dat had de commandant van het kamp tegen me gezegd. "Je moet gewoon denken dat het geen mensen zijn," zei hij. "Dat slaat wat gemakkelijker." Na de trein kwam het allerergste. We moesten iedereen opstellen in een rij en het kamp binnenleiden. Het was een eindeloze rij van mensen die doodmoe waren van

de vreselijke treinreis en zich vies en ongelukkig voelden. Op de binnenplaats stond iemand hen op te wachten en die verdeelde de mensen in twee groepen. Mannen en sterke jongens mochten naar links en werden naar houten barakken gebracht, waar ze een bed kregen en wat eten. Voorlopig waren ze daar veilig, want ze gingen werken in de wapenfabriek die bij het kamp lag. Maar vrouwen, kinderen en oude mensen moesten naar rechts. Dan bracht ik hen naar een grote hal. Daar werd gezegd dat ze zich moesten uitkleden om te douchen. Vooral de ouderen schaamden zich om zomaar hun kleren uit te doen, maar ze durfden niet te weigeren. En al die mensen, die honderden vrouwen, mannen en kinderen, ze geloofden het allemaal...' 'Wat?' vraagt Leo streng. Roeland begint weer te snikken.

Tuur staat op. Hij wil dit niet meer horen en loopt weg, dieper de grot in, naar de plek waar hij bezig is om Maartjes naam in de mergelwand te kerven. Hij is er bijna mee klaar. Alleen nog een stukje van de 'e'. Met zijn knijpkat schijnt Tuur zichzelf bij en krast met zijn zakmes in de zachte kalksteen. Vaag hoort hij Roelands stem en die van zijn vader of Leo, maar verstaan kan hij hen niet. Alleen als Leo een keer woedend 'Schoft!'

schreeuwt.

Wanneer Tuur bijna klaar is met de laatste letter, houdt hij het niet meer. Hij moet terug, hij moet weten wat ze die mensen... Maartje... hebben aangedaan.

Als hij bij de anderen komt, zit Roeland met de handen voor zijn ogen zachtjes te snikken. De rest staat er zwijgend bij.

Tuur haalt even diep adem en vraagt heel rustig: 'Wat gebeurde er verder met die mensen?'

Leo en zijn vader kijken elkaar even aan. Dan zegt Tuurs vader: 'Ze gingen die doucheruimte in, maar er kwam geen water uit de kraan, maar dodelijk gas.'

Katrien fluistert: 'Het is afschuwelijk, onmenselijk. Ik kan het nog steeds niet geloven.'

'Het is wel zo,' fluistert Roeland. 'Ik heb het zelf gezien... zelf aan meegedaan.'

Onverwacht stort Leo zich op Roeland en begint hem te schoppen en te slaan.

Tuurs vader trekt Leo ruw weg en brult: 'Ophouden!' 'Maar hij heeft honderden onschuldige mensen vermoord! Ik maak hem kapot.'

Zijn vader geeft Leo een klap in zijn gezicht, waardoor hij schrikt en zijn vader verbluft aankijkt.

'Zo,' zegt Tuurs vader, 'het is mooi geweest. Denk je dat ik me al die jaren heb verzet om jou hier de kans te geven om eigen rechter te spelen? Zoiets doen de moffen, maar wij niet. Na de oorlog krijgt Roeland zijn verdiende straf, net als zijn vader en al die andere meelopers. Dat heeft de koningin zelf gezegd op Radio Oranje.'

Tuur snapt er niks meer van. Zijn eigen vader neemt het op voor Roeland, dezelfde Roeland die misschien ook Maartje vermoord heeft. De tranen stromen over zijn gezicht.

'Ik wil nog iets vertellen,' zegt Roeland zacht.

'Hou je bek,' snauwt Leo, maar Tuurs vader gebaart naar hem dat hij zich rustig moet houden.

'Vanaf het begin vond ik het vreselijk wat er met die mensen gebeurde, echt waar. Maar ik herhaalde steeds voor mezelf wat de commandant tegen me had gezegd: dat het geen mensen waren, maar beesten. En als je dat maar lang genoeg volhoudt, dan begin je het vanzelf te geloven.

Tot ik op een dag weer een groep joden naar de uitkleedhal bracht. Ik liep naast een jonge vrouw met een meisje op haar arm. Het was een kind van een jaar of vier, die een oude lappenpop tegen zich aan klemde.

Later, toen alles voorbij was en wij de kleren opruimden, vond ik die pop terug. Ik zag ineens dat meisje weer voor me en besepte: dit kind was geen beest maar gewoon een mens. Ik had haar moeten redden, samen met haar moeten vluchten.'

Leo wil weer iets zeggen, maar zijn vader schudt zijn hoofd. 'Maar vluchten zou onmogelijk zijn geweest, want rondom het hele kamp waren muren van prikkeldraad opgetrokken, die onder stroom stonden. En overal hadden ze wachttorens neergezet en er liepen bewakers met bloedhonden rond. Diezelfde avond ben ik gevlucht. Met een smoes lukte het mij langs de

wachtposten te komen. Daarna heb ik maanden door Duitsland gezworven. Overdag schuilde ik in de bossen of in oude schuren en 's nachts trok ik verder. Ik heb eten gestolen en deze kleren. En verder leefde ik van bramen en kastanjes. Ik wilde geen deel meer uitmaken van die moordenaarsbende en zo snel mogelijk naar huis, wat er ook van zou komen. Want ineens wist ik zeker dat ik me al die jaren gek had laten maken door mijn vader, door de NSB , door Hitler. Dat zijn de échte beesten, de wilde beesten die alleen maar ellende hebben gebracht. Ik ben... ben...' '...een grote klootzak,' zegt Leo grimmig. Roeland buigt zijn hoofd en zwijgt. Het blijft heel lang stil.

Dan vraagt Tuur zacht: 'Pap, denk je dat Maartje...' Hij kan het niet zeggen.

Zijn vader legt een arm over zijn schouders, maar geeft geen antwoord.

Vertwijfeld klampt Tuur zich aan hem vast. Huilen kan hij niet meer, maar binnen in hem doet het afschuwelijk pijn. Buiten fluit plotseling iemand het bekende deuntje van Radio Oranje.

Leo loopt de grot uit en komt even later terug met Antoon Fens. 'We zijn bevrijd!' juicht Antoon. 'De Amerikanen zijn ons dorp binnengetrokken!'

Eindelijk vrij

De volgende morgen keert Tuur samen met zijn familie terug naar huis. Tante Anna staat hen op te wachten en omhelst iedereen. 'Ik heb op het huis gepast,' kraait ze. 'Die moffen hebben me niet te pakken gekregen. Ik lag onder mijn bed en heb gebeden tot Maria. Die heeft me geholpen.' Inmiddels is het hele dorp in rep en roer. Overal staan mensen opgewonden met elkaar te praten en wapperen rood-wit-blauwe vlaggen. Langs het huis van Tuur trekt een optocht van zingende en dansende mensen. Voorop loopt Antoon Fens met zijn accordeon en hij speelt vrolijke wijsjes. 'Waarom ga je ook niet naar buiten?' vraagt zijn moeder aan Tuur.

Maar hij heeft geen zin om vrolijk te zijn. Na het afgrijselijke verhaal dat Roeland vannacht vertelde, kan hij Maartje maar niet uit zijn hoofd zetten. Op zijn kamer laat hij de foto's uit de doos steeds opnieuw door zijn handen glijden. Hij zou weer willen huilen, maar het is net of zijn tranen op zijn. Dan gaat beneden de bel. Het zijn Fons en Pierre die hem komen halen. 'De Amerikanen zitten in de school!' roept Fons enthousiast.

Met tegenzin gaat Tuur met hen mee.

Voordat ze bij de school zijn, rijdt er een hele stoet Amerikaanse vrachtwagens en jeeps het dorp binnen. Fons en Pierre juichen mee met de mensen die langs de kant van de weg staan. En langzaam wordt Tuur toch nog meegetrokken in de uitgelaten stemming die in het dorp heerst.

Fons vindt dat deze soldaten er vriendelijker uitzien dan de Duitsers. 'Dat komt door hun uniform,' zegt Pierre, 'dat is veel slordiger.'

'Maar ook omdat ze lachen,' roept Tuur. 'Die moffen keken altijd zo zuur.'

De Amerikanen delen chocola uit aan de kinderen. De jongens waren vergeten hoe dat smaakte. Als ze een reep naar binnen hebben gewerkt, proberen ze er nog een paar te pakken te krijgen en roepen: 'Please, please, sir!'

De soldaten hebben ook iets nieuws bij zich, kleine pakjes waar een soort plat langwerpig snoepgoed in zit. Je kunt er heel lang op kauwen en het smaakt zoet.

Algauw komen ze erachter dat het *chewing gum* heet. Fons noemt het kauwplakjes en Tuur verzint de naam kauwgum. Al snel merkt hij dat meer mensen dat bedacht hebben.

Ineens horen ze luid geschreeuw bij het huis van Nijskens. 'Kom mee kijken!' roept Pierre.

Als de drie jongens bij het huis komen, staan er al een stel mensen.

Sjeng van de slager is er ook en zegt: 'Ze zijn naar binnen om Nijskens te pakken.'

'Heel goed,' zegt Pierre, 'die vuile NSB 'er.' De voordeur staat open en even later wordt Nijskens door een paar mannen naar buiten gesleurd. Zijn vrouw komt er huilend achteraan. Iemand loopt naar Nijskens toe en stompt hem keihard in zijn buik. Nijskens krimpt in elkaar en zakt voorover.

Mevrouw Nijskens gilt: 'Niet doen, alsjeblieft!' Vanuit de gang klinkt gekrijs en dan verschijnt ook Rosa in de deuropening. Ze wordt de straat op geduwd door de

vader van Pierre en twee andere mannen. Het meisje gaat als een razende tekeer en probeert zich los te rukken. Dan krijgt ze een klap in haar gezicht en zakt huilend op haar knieën. De vader van Pierre heeft een schaar in zijn hand en begin daarmee de haren van Rosa af te knippen. 'Vuile moffenhoer,' roept iemand.

Er komen steeds meer mensen bij staan en onder luid gejoel wordt Rosa kaalgeknipt.

Tuur staart er met grote ogen naar. Eerst vindt hij het net goed wat er gebeurt, maar als hij wat beter kijkt naar al die schreeuwende mensen en de haat in hun ogen ziet, schrikt hij. Is dit nou de bevrijding?

Ineens tikt iemand op zijn schouders. Zijn vader staat achter hem en zegt: 'Kom, Tuur!'

Hij zegt het zo dwingend, dat Tuur niet durft te weigeren. Fons loopt met hem mee naar de overkant van de straat, naar het huis van Tuur.

Dan stopt er een vrachtwagen. Er stappen een Amerikaan uit en vier Nederlandse soldaten in blauwe overals. Om hun rech-terbovenarm dragen ze een

oranjeblauwe band. Iedereen gaat voor ze opzij. 'Naar binnen jullie!' zegt een van de mannen tegen de familie Nijskens.

Nijskens staat langzaam op. Er loopt bloed uit zijn neus. 'De NSB 'er bloedt,' roept iemand. Opnieuw klinkt er gejuich.

Rosa ligt huilend op de grond. De Amerikaan trekt haar overeind en brengt haar naar binnen. Nijskens wankelt erachteraan en zijn vrouw loopt snikkend met hem mee. Een van de soldaten richt zich tot het publiek: 'Dames en heren, de voorstelling is afgelopen. Gaan jullie maar feestvieren, wij regelen de rest wel.'

De mensen verspreiden zich weer over de Dorpsstraat. Tuurs vader legt uit dat de soldaten in de blauwe overals in het verzet hebben gezeten en voorlopig de orde moeten handhaven. 'Ze halen ook de mensen op die de Duitsers hebben geholpen. Die moeten voor de rechter komen en worden gestraft. En zo hoort het ook. Ik vond het afschuwelijk wat daarnet allemaal gebeurde. Je kunt niet zomaar voor eigen rechter spelen.'

Even later zien ze de hele familie Nijskens naar buiten komen. Ook Roeland en Lambert zijn erbij. Als ze achter in de vrachtwagen klimmen, durft Lambert niet naar Tuur te kijken. Dan bellen de soldaten aan bij de familie Raabrechts en gaan naar binnen.

'Heeft mevrouw Raabrechts de Duitsers ook geholpen?' zegt Tuur stomverbaasd.

Tuurs vader loopt naar de overkant om het te vragen en Tuur en Fons kunnen het niet laten om erachteraan te lopen. Een van de soldaten antwoordt: 'We hebben aanwijzingen dat zij ook verraders waren.'

Mevrouw Raabrechts wordt jammerend naar buiten gebracht. De soldaat die bij haar is, zegt tegen een andere soldaat: 'Haar man kunnen we niet meenemen, want die ligt doodziek in bed.'

'Ik werd gedwongen door Nijskens,' zegt mevrouw Raabrechts huilend. 'Hij zei dat de Duitsers ook de mensen ophalen die een beetje in de war zijn. Maar als ik hem af en toe zou helpen, dan zou hij zorgen dat ze mijn man met rust zouden laten.'

De soldaten overleggen met elkaar en besluiten dat mevrouw en meneer voorlopig thuis mogen blijven. 'U houdt zich wel ter beschikking,' zegt een van hen. Huilend verdwijnt mevrouw naar binnen. De soldaten en de Amerikaan stappen weer in hun vrachtwagen en rijden verder het dorp in.

Tuur moet ineens denken aan het varken van Holtermans. Toen dat ontsnapt was, was mevrouw Raabrechts de binnenplaats op gekomen. Zou zij Bella verraden hebben? En door het varken had die Gommers de doos van Maartje ontdekt.

Tuur huivert en wil het liefst weer naar binnen gaan, naar zijn kamer.

Dan komt Sjeng van de slager aanrennen. 'Hé Tuur en Fons, ze halen de veldwachter op, dat moet je zien!' De jongens hollen achter Sjeng aan. Onder het rennen fluistert Tuur tegen zichzelf: 'Niet aan Maartje denken, niet aan haar denken, nu niet.' Hij kan het niet verdragen dat ze nooit meer terugkomt. Hij wil blijven geloven dat ze op een dag zomaar bij hem voor de deur zal staan.

Bij het huis van de familie Berends is het druk, want inmiddels is het halve dorp uitgelopen om te kijken hoe de NSB 'ers worden opgehaald.

Veldwachter Berends wordt door een paar soldaten naar buiten gebracht. De meeste omstanders protesteren. 'Hij heeft ons geholpen!' roepen ze. 'Berends stond aan onze kant.' 'Laat die man los, hij heeft alleen maar goed gedaan.' Er dreigt bijna een kleine opstand.

Een van de soldaten spreekt de mensen toe. 'Luister, we nemen hem mee naar de stad. Als deze man echt onschuldig is, komt hij morgen weer thuis.'

De veldwachter knikt instemmend en klimt rustig achter in de vrachtwagen.

De mensen gaan uiteen en Sjeng zegt tegen Tuur en Fons: 'De Amerikanen hebben hun tentenkamp opgeslagen achter de school. Dat moeten jullie ook zien.'

Op het weiland achter de school worden ze

tegengehouden door een grote zwarte man. 'Hello boys!' groet hij vriendelijk. De drie jongens blijven geschrokken staan. 'Een echte neger!' roept Fons.

Ze hebben nog nooit in hun leven een zwarte man gezien. De man grijnst, want hij snapt dat ze verbaasd zijn. Er komen twee andere soldaten aanlopen. Een van hen vraagt: 'Do you have sisters?'

De jongens kijken elkaar aan. Ze snappen er niks van.

'Sister?' herhaalt de man. 'Girl?'

Dat woord kennen ze. Een *boy* is een jongen en *een girl* is een meisje.

Tuur en Sjeng knikken.

'How old are they?' vraagt de soldaat.

'Lieke is drie en Katrien is zestien,' antwoordt Tuur.

'Three en sixtien,' zegt Fons, want hij kan al tot twintig tellen in het Engels.

'Mie sister is vijf,' roept Sjeng. De soldaat grinnikt en zegt tegen Tuur: 'Wait.' Hij loopt een tent binnen en komt terug met een groot vierkant blik dat hij aan Tuur geeft. 'For your elder sister. Please bring her here,' zegt hij tegen Tuur. Tuur staart hem niet-begrijpend aan.

Maar Fons zegt: 'Dat is volgens mij voor jullie Katrien. Zé moet komen.'

'Yes,' zegt de soldaat lachend. 'Joelie Katrien.' De jongens schieten ook in de lach en gaan ervandoor. Als ze bij Tuur thuis aankomen, is Katrien stomverbaasd als ze haar het blik geven. 'Voor jou,' zegt Tuur, 'van een Amerikaan. Of je even bij hem langskomt.'

'Mooi niet,' roept Tuurs vader, 'het zijn onze bevrijders, maar van mijn dochter blijven ze af.'

Als Katrien het blik openmaakt, zitten er grote gele schijven in.

'Het lijkt een soort fruit,' zegt Tuurs moeder. 'Het ruikt lekker.' Ze willen allemaal even ruiken.

Tuur prikt er even met zijn vinger in, waardoor er sap

uit het gele spul komt.

Hij likt zijn vinger af en zegt: 'Mmm, lekker.'
Voorzichtig proeven ze allemaal een stukje. Het smaakt heerlijk zoet.

Later komen ze erachter dat het ananas heet.

De volgende dag is er groot feest op het plein bij de kerk. Ook Tuur en zijn familie zijn erbij. Een stuk of vijf Amerikaanse soldaten spelen vrolijke swingende deuntjes. Er wordt gedanst, gehost en gesprongen. De grimmigheid van de dag ervoor, toen de NSB 'ers werden opgehaald, is verdwenen en de veldwachter is inmiddels terug.

Een paar soldaten vragen meisjes ten dans. Eerst durven die niet zo goed, maar langzaam maar zeker doen ze toch mee. Hun ouders kijken er wat argwanend naar, maar als ze zien dat het allemaal nogal onschuldig is, vinden ze het goed. De Amerikanen delen weer sigaretten uit, en chocola en kauwgum. De kinderen springen ook in het rond en moeten erg lachen om de dikke juf Konings die met een Amerikaan over het plein zwierd.

Tuur zit samen met Fons op het muurtje achteraan op het plein.

Ze kijken zwijgend naar al die vrolijke mensen.

Dan zegt Fons: 'Misschien komt mijn vader terug.'

'Ik hoop het voor je,' zegt Tuur.

'En Maartje?' vraagt Fons.

Tuur geeft geen antwoord.

Hoe het verderging

Het duurde nog acht maanden voordat heel Nederland bevrijd was. De mensen in het westen en noorden van ons land kregen het in die tijd heel zwaar, want in die winter vroom het erg hard. Er was een groot gebrek aan voedsel en er gingen veel mensen dood van de honger.

Tuur en zijn familie waren dan wel vrij, maar ze wachtten met spanning op de dag dat heel Nederland feest kon vieren. En dat gebeurde op 5 mei 1945. De oorlog was eindelijk afgelopen.

Een week later was er groot feest bij Fons thuis, want zijn vader was teruggekomen. Hij had al die tijd opgesloten gezeten in een gevangenis ergens in het noorden van het land, net als oom Bart en tante Berb. Maar oom Bart is daar ziek geworden en overleden door de slechte verzorging. Hoofdmeester Tulkens heeft de oorlog ook niet overleefd. Zijn vrouw en twee kinderen kwamen wel terug. De familie Nijskens is nooit meer gezien in het dorp. Burgemeester Nijskens en Roeland werden naar een strafkamp voor NSB'ers gebracht en kwamen pas na een paar jaar vrij. Ook meester Jansen keerde niet meer terug in het dorp.

Jaren later wist iemand te vertellen dat hij een halfjaar in een kamp had gezeten en daarna ergens in de Achterhoek weer als onderwijzer was gaan werken.

Vlak na de oorlog overleed meneer Raabrechts. Zijn vrouw is daarna vertrokken naar haar familie in IJmuiden. De vader van Pierre en Mia moest zich melden in de stad, omdat hij vaak vervelende dingen had gezegd over joden. Maar kennelijk had hij niemand echt kwaad gedaan, want hij mocht na twee dagen weer naar huis. En Maartje?

Jarenlang is Tuur blijven hopen, tegen beter weten in, dat ze terug zou komen.

En het was zeker vijftien jaar later toen er bij de familie Ramakers een jongeman voor de deur stond. Hij stelde zich voor als Daniel Cohen.

Tuurs moeder wist meteen wie hij was.

Tuur woonde allang niet meer thuis. Hij was getrouwd en had inmiddels twee kinderen. Toen zijn moeder hem belde, kwam hij zo snel mogelijk.

Daniel vertelde dat hij ook ontsnapt was uit de school tegenover de schouwburg, vlak nadat zijn zus was gevlucht. Hij belandde bij een familie in Friesland en overleefde daar de oorlog. Daar is hij altijd gebleven, omdat hij na de oorlog niets meer hoorde van zijn ouders. Via het Rode Kruis kwam hij er later achter, dat Tamar en zijn ouders waren omgekomen in een concentratiekamp.

Tuur beseftte ineens dat Daniel zijn zus natuurlijk nooit anders gekend had dan Tamar.

'Kom mee,' zei hij tegen Daniel en hij nam hem mee naar de burens om hem te laten zien waar zijn zus had gewoond. Tante Berb woonde er allang niet meer, maar de nieuwe boer wist van het verhaal over Maartje.

In het geheime kamertje op de hooizolder gingen Tuur en Daniel samen op het ingezakte bed zitten, dat daar nog steeds stond.

Tuur had de doos meegenomen, die hij al die tijd zorgvuldig bewaard had.

Hij begon te vertellen over alles wat hij en Maartje hadden meegemaakt en wat ze voor hem betekende. Daarna gaf hij de doos aan Daniel.

Minutenlang liet Daniel de spullen en de foto's door zijn handen glijden. Toen zei hij zacht: 'Eindelijk heb ik iets terug van mijn ouders en mijn zusje. Ik ben je heel dankbaar, Tuur, dat je mijn zus niet vergeten bent.'

Tuur aarzelde even, maar toen antwoordde hij: 'Mijn dochter heet ook Tamar.'

Over dit boek

Ik ben in 1946 geboren, een jaar na de oorlog. Ik ken de oorlog dus alleen uit de verhalen van mijn ouders en van al die mensen die ik gesproken heb voordat ik dit boek ging schrijven. Die mensen wil ik heel graag bedanken voor hun hulp.

Mijn ouders hielden niet van Duitsers. Logisch als je veel hebt meegemaakt in de oorlog. Op de een of andere manier kreeg ik daar iets van mee. Pas een paar jaar geleden ging ik voor het eerst op vakantie in Duitsland en ik deed daar een bijzondere ontdekking. Wat ik altijd had gedacht over Duitsers, was helemaal niet waar. Ze zijn meestal erg vriendelijk en aardig.

Inmiddels zijn we ruim zestig jaar verder. De kinderen en kleinkinderen van de Duitse soldaten van toen, zijn nu volwassen. Vaak wordt gezegd dat mensen niks leren van hun geschiedenis. Ze halen altijd weer dezelfde stommiteiten uit. Ik denk dat dit niet geldt voor de meeste Duitsers. Die hebben volgens mij heel veel geleerd van wat er in de oorlog is gebeurd.

Overal op de wereld, ook in Nederland, lopen nog

steeds mensen rond die denken als Hitler. Mensen die proberen de baas te worden en daarna om zich heen beginnen te slaan, mensen gevangenzetten of vermoorden.

Trap dus maar niet in die mooie praatjes. Vrijheid is mogen zeggen, denken en geloven wat je zélf wilt. Natuurlijk zónder dat je daar een ander pijn mee doet. Vrijheid is een van de belangrijkste dingen in je leven. Andere mensen hoeven jou dus niet te vertellen hoe je moet leven, welk geloof je moet hebben of wat je allemaal wel en niet mag doen.

We leven gelukkig in een democratie. We hebben de regering zélf mogen kiezen. En iedere vier jaar kunnen we opnieuw zeggen wie ons land mag besturen. Daarom is het belangrijk dat je, als je straks ook mag kiezen, goed nadenkt over wie er namens jou ons land mag leiden.

En laat je dan (maar ook nu al) vooral niet van de wijs brengen door domme opmerkingen over mensen die anders zijn. Anders van huidskeur, afkomst, geloof of in hun gedrag. Want daar beginnen alle oorlogen mee. Probeer vooral zelf na te denken. Eigenlijk begint

oorlog al op school. Als je niet zelf nadenkt, maar daar ruziemaakt, discrimineert, pest of achter iemand aanloopt die vervelende praatjes rondstrooit over anderen, voer je al een kleine oorlog. Want je eigen klas is eigenlijk de wereld in het klein.

Maar als je probeert om op school een beetje normaal en aardig tegen elkaar te doen, dan lukt het misschien in de grote wereld ook.

Wat zou dat mooi zijn: een wereld zonder oorlog.

Jacques Vriens Zuid-Limburg, voorjaar 2007